

NATIONALØKONOMISK TIDSSKRIFT

FOR SAMFUNDSSPØRGSMÅAL
ØKONOMI OG HANDEL

1945

UDGIVET AF NATIONALØKONOMISK FORENING

REDAKTIONSUDVALG

C. V. BRAMSNÆS · JØRGEN GELTING · H. WINDING PEDERSEN

REDAKTØR: CARL IVERSEN

TREOGFIRSINDSTYVENDE BIND

GYLDENDALSKE BOGHANDEL · NORDISK FORLAG
KØBENHAVN 1945

NIELSEN & LYDICHE (M. SIMMELKJÆR)
KØBENHAVN

INDHOLD

FORFATTERLISTE:

	Side
BJERKE, KJELD: Nogle Betragtninger over de forskellige Landbrugsejendommers økonomiske Betydning	42
BORBERG, L. P.: Den offentlige Sygeforsikring	51
GRÜNBAUM, I.: Inkongruente Forventninger og Begrebet monetær Ligevægt	100
HANSEN, BENT: Nogle Betragtninger over Ligevægtsrentebegrebet og de keyneske Forudsætninger	229
HARMAJA, LEO: Försäkringsanstalternas kapitalplacering med beaktande av penningvärdets förändringar	249
HESSELBJERG, M.: Erhvervelse af Jord til Oprettelse af mindre Landbrug	89
JØRGENSEN, H. C.: Tinbergens Konjunkturanalyse	260
LUNDBERG, ERIK: De internationella konjunkturutsikterna och den ekonomiska politiken	73
MARSTRAND, EVEN: I Anledning af en Anmeldelse	121
NIELSEN, AXEL: I Anledning af en Anmeldelse	119
PEDERSEN, JØRGEN: Fuld Beskæftigelse og Leveomkostningerne	1
SCHMIDT, ERIK: Offentlig Prispolitik med Henblik paa Behovsdækning	22
VINGE MADSEN, V.: Engangsskatten	182
WILLERSLEV, RICH.: Remissionen af 14. April 1842 og 27. Marts 1844	141
WINDING PEDERSEN, H.: Omkring Engangsskattens Problemer	201
ZEUTHEN, F.: Den offentlige Sygeforsikring	60
ZEUTHEN, F.: Socialistisk Prispolitik — offentlig Prispolitik	218

BOGANMELDELSER:

of M Bindery	Baykov, Alexander: The development of the Soviet economic system (HANS BREMS)	275
	Friis, Finn T. B.: Schweiz (SVEN RØGIND)	198
	Haandbog i Kredit- og Hypotekforeningsforhold (KNUD WESTLUND)	131
	Hages Haandbog for Handel og Industri (HANS BREMS)	134
	Hansen, Anders: Livsforsikringsvirksomhed (BJØRN SVENSSON)	69
U	Hoff, Ove: Teknikens Revolution (SVEN RØGIND)	199
	Laursen, Johs. og Bjørn Svensson: Den røde Bygning (J. O. KRAG)	127
	Nielsen, Axel: Industriens Historie i Danmark. III. Tiden 1820—70 (EVEN MARSTRAND)	65, 119 og 121
	Schmidt, Erik: Prisdannelsen under socialistisk Økonomi (F. ZEUTHEN)	218
	Svensson, Bjørn og Johs. Laursen: Den røde Bygning (J. O. KRAG)	127

NATIONALØKONOMISK FORENING:

Side

Boligproblemer i Efterkrigstiden. Foredrag den 3. April 1945 af Arkitekt DAN FINK	
De internationella konjunkturutsikterna och den ekonomiska politiken Foredrag den 9. Oktober 1945 af Professor, fil. dr. ERIK LUNDBERG	73
Omkring Engangsskattens Problemer. Foredrag den 12. November 1945 af Professor H. WINDING PEDERSEN	201
Egnsplanlægning med særligt Henblik paa København. Foredrag den 14. December 1945 af Professor STEEN EILER RASMUSSEN	
Generalforsamling. Oktober 1945.....	280
Medlemsliste pr. 31. December 1945	282

U. 83

NATIONALØKONOMISK TIDSSKRIFT

UDGIVET AF NATIONALØKONOMISK FORENING

REDAKTIONSUDVALG:

C. V. BRAMSNÆS . JØRGEN GELTING . H. WINDING PEDERSEN

REDAKTØR: CARL IVERSEN

*

1945

83. BIND · 1.—2. HEFTE

*

INDHOLD:

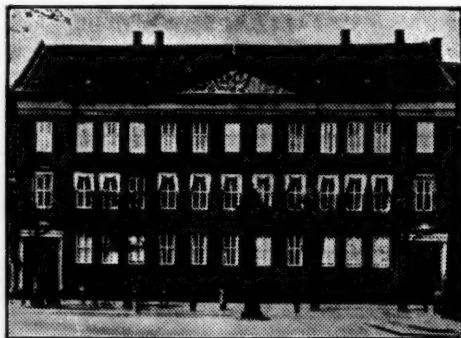
	Side
FULD BESKÆFTIGELSE OG LEVEOMKOSTNINGERNE Af Jørgen Pedersen	1
OFFENTLIG PRISPOLITIK MED HENBLIK PAA BE- HOVSDÆKNING. Af Erik Schmidt	22
NOGLE BETRAGTNINGER OVER DE FORSKELLIGE LANDBRUGSEJENDOMMES ØKONOMISKE BE- TYDNING. Af Kjeld Bjerke	42
DEN OFFENTLIGE SYGEFORSIKRING. To Diskussions- indlæg. Af L. P. Borberg og F. Zeuthen	51
BOGANMELDELSER (se Omslagets 3. Side)	65

GYLDENDALSKE BOGHADEL · NORDISK FORLAG
KØBENHAVN · MCMXLV

DEN DANSKE LANDMANDSBANK

AKTIEKAPITAL: KRONER 50.000.000,-
RESERVEFOND: KRONER 34.000.000,-

**Hovedkontor: Holmens Kanal 12
København K.**

44 Filialer i København og Omegn - 53 Filialer i Provinsen

KAPITAL-FORVALTNING

Frie og baandlagte Kapitaler modtages til Forvaltning. Reglement tilsendes paa Forlangende. (Telf. 6500, Lokal 343).

VÆRDIPAPIRER modtages i Opbevaringsdepot. (Gebyr 50 Øre aarligt af 1000 Kr. nom. Beløb. Min. 2 Kr.).

AKTIER og OBLIGATIONER
købes og sælges.

BOXER udlejes.

Alle Forespørgsler besvares omgaaende af vore Afdelinger og af vort Hovedkontor
Central 6500 Lokal 65.

Telegram-Adresse: LANDMANDSBANK

FULD BESKÆFTIGELSE OG LEVE- OMKOSTNINGERNE

Af JØRGEN PEDERSEN

DET er en bekendt Sag, at trods det uhyre Prisfald paa Landbrugets Produkter, som fandt Sted i Aarene 1928—32, og det lave Niveau, hvorpaa Priserne derefter i nogen Tid holdt sig, var Nedgangen i Landbrugets Produktion ikke iøjnefaldende. Naar jeg taler om Produktion, tænker jeg paa Planteproduktionen, ikke paa den dyriske Produktion, hvis Størrelse dels var reguleret udefra (Baconkvotaen), dels maa betragtes som en Slags Industri-virksomhed, hvor Forholdet mellem Raavarepris (Korn og Foderstoffer) og den færdige Vares Pris bliver dominerende for Produktionens Omfang.

Mange har været tilbøjelige til heraf at drage den Slutning, at man indenfor meget vide Grænser kan sætte Landbrugsprodukternes Pris, som man vil, uden at det faar væsentlige produktionsmæssige Følger, ja nogle har endog ment at kunne slutte, at jo lavere man sætter Priserne, desto større Produktion fik man, idet Landbruget, som man udtrykte sig, vilde »producere sig ud af Krisen«. Det er vel navnlig den store Flæskeproduktion i 1932, man her tænker paa. Man forestiller sig ofte, at havde England ikke grebet ind, vilde Produktionen være gaaet over alle Grænser, mens Sandheden er den, at det var det ualmindeligt gunstige Forhold mellem Kornpris og Flæskepris, der fremkaldte den stærke Produktionsudvidelse. Da dette Forhold blev ugunstigt, reduceredes Produktionen. Faktisk tog Nedgangen sin Begyndelse i sidste Halvdel af 1931, mens Englands Importbegrænsning først skete i November 1932.

Hvis denne Opfattelse, at Produktionens Størrelse i Landbruget praktisk talt er uafhængig af Priserne paa Produkterne, ja at

man maaske til og med faar større Produktion ved lave Priser, er rigtig, ligger Forholdene aabenbart særdeles bekvemt for den ikke-landbrugende Del af Befolkningen, ikke mindst i en Fremtid, hvor Staten maa ventes at faa en dominerende Indflydelse paa Prisdannelsen. Den ikke-landbrugende Befolkning vil altid være Flertal her i Landet, og der vil derfor ikke være andet end deres Barmhjertighed overfor den landbrugende Befolkning, som kan faa disse Grupper til at undlade at udplyndre Landbrugerne fuldstændigt.

Paa den anden Side, hvis den nævnte Opfattelse skulde være fejlagtig, vil en Prisfastsættelse, som bygger derpaa, selv om den ikke havde ovennævnte onde Hensigter, kunne faa skæbnesvangre Følger ogsaa for de Grupper, der er interesseret i lave Levnedsmiddelpriiser, idet man faar en højst uønsket Indskrænkning af Produktionen. Det maa derfor være vigtigt at tage hele Spørgsmaalet op til Drøftelse.

Udgangspunktet for en saadan Diskussion maa vel være den Grundsætning, at ingen Producent, heller ikke en Landbruger, med sin gode Vilje vil udvide Produktionen, hvis Merindtægten derved er mindre end Merudgiften, og han vil heller ikke undlade at indskrænke Produktionen, hvis de Udgifter, han derved kan befri sig for, er større end de Indtægter, han gaar Glip af ved Indskrænkningen. Dette betyder naturligvis ikke, at en Mand skiller sig af med en Ko, fordi den i et givet Øjeblik ikke kan betale Føden, hvis han skønner, at det paa længere Sigt er fordelagtigt at have den. Med andre Ord: Manden tager Hensyn til Fremtiden og til den paagældende Produktions tekniske Vilkaar.

Det her anførte kan ogsaa udtrykkes saaledes, at Produktionens Størrelse beror ikke paa Priserne paa Salgsvarerne, men paa Forholdet mellem Priser og Omkostninger.

Ud fra dette Synspunkt vil det vise sig betydeligt lettere baade at forstaa den Udvikling, der fandt Sted i 30'erne, og at faa en fornuftig Basis for Fremtidens Landbrugspolitik samt at bedømme de Problemer, som denne giver Anledning til.

For det første maa man erindre sig, at en Landbrugsbedrift er overordentlig kompliceret derigennem, at de enkelte Driftsgrene griber stærkt ind i hinanden. Kreaturbestandens, særlig Hornkvægbestandens Størrelse bestemmer i stor Udstrækning Arealbenyttelsen eller omvendt. Der findes nemlig visse Afgrøder, der kun kan finde Afsætning gennem Kreaturerne. Har man engang

disse Afgrøder — og de kan have visse nødvendige eller dog vigtige Funktioner indenfor Sædskiftet, saa betaler det sig at have en Kreaturbestand af en vis Størrelse, selv om Priserne paa de dyriske Produkter er meget lave. Omvendt: Har man en vis Kreaturbestand, saa er Arealbenyttelsen i væsentlig Grad bestemt, uanset at den Betaling, man faar for Planteproduktionen via Kreaturerne, er meget lav.

I begge Henseender er der Mulighed for en vis Regulering, mere jo større Bedriften er, men det er kun Smaating. Har en almindelig Gaardejer rigeligt med Roer, og gælder dette Landbrugerne i Almindelighed, og har han endvidere bundet sig til en given Mængde Arbejdskraft gennem en vis Periode, vinder han intet ved at skille sig af med en Ko, saalænge Værdien af Mælken kan dække Værdien af Kraftfoderet ÷ Gødningsværdien. For en Mand med 30 Køer betyder Besætningens Reduktion med en Ko kun $\frac{1}{30}$, men for en Husmand med 5 Køer $\frac{1}{5}$, og det er da indlysende, at Reduktionen hos den sidstnævnte er langt mindre sandsynlig. Dertil kommer, at mens den »større« Landbruger hyppigt i det mindste har nogen »løs« Arbejdskraft, som han kan befri sig for, hvis det ikke i Øjeblikket kan betale sig at have den, er dette ikke Tilfældet for Familiebruget. Dette har altsaa langt mindre driftsmæssig Tilpasningsevne end det større Landbrug.

Saa meget om Sammenhængen mellem Driftsgrenene, der gør, at en Tilpasning af Produktionen til ændrede Prisforhold tager ret lang Tid, selv om man som enhver anden privat Erhvervsdrivende maa holde sig til det Princip, at Grænseindtægten skal dække Grænseomkostningerne.

Dernæst gælder det, at en stor Del af de Produktionsdispositioner, en Landmand foretager sig, faar Konsekvenser et godt Stykke ud i Fremtiden eller skal baseres paa Begivenheder, der indtræffer ret langt ude i Fremtiden.

Den Landmand, der vil indskrænke sit Kornareal eller sin Svinebestand, fordi Priserne er lave i Dag, handler taabeligt. Hvad det kommer an paa, er Priserne, naar henholdsvis Kornet eller Svinene skal sælges, hvilket varer et Aars Tid. For Hornkvæg maa man vurdere Forholdene 2—3 Aar frem i Tiden.

Intet Under derfor, at Landmændene ikke straks, naar der indtræder et Prisfald, giver sig til at indskrænke Besætninger og ændre Arealbenyttelsen; man maa først tro paa, at Prisfaldet er nogenlunde varigt.

Naar vi nu vil anvende disse Betragtninger paa Forholdene i 30'erne, gælder det vel først af alt om at fastslaa, hvad der faktisk skete i produktionsmæssig Henseende.

Der skete faktisk en Nedgang i det samlede Landbrugsareal paa ca. 40.000 ha fra 1930 til 1932 og en lidt større Nedgang i det samlede Areal i Omdriften. Hertil maa lægges noget for den stadige Tilgang i det samlede Areal, man ellers havde haft, og som maa betragtes som en Langtidstendens. Man vil maaske finde det ret ubetydeligt, at der af et samlet Areal paa 3,2 Mill. ha glider ca. 40.000 ud, men faktisk skal der ret stærke Ting til, før man helt opgiver at anvende et Areal.

Ogsaa i Arealbenyttelsen er der Spor af Produktionsindskrænkning i disse Aar: Korn og Foderroearealet gaar ned, Græsarealet gaar op. Dette er betydeligt mere fremtrædende, naar man i Regnskabsstatistikken betragter de enkelte Størrelsesgrupper, end naar man ser paa Arealtællingens Tal.

Et andet Tegn paa Produktionsindskrænkning er, at Landbruget formindsker sin Anvendelse af Arbejdskraft med ca. 30.000 Helaarsarbejdere fra 1929/30 til 1931/32. En Del af denne Nedgang i Arbejdsstyrken kompenseres af en større Arbejdsydelse fra Brugernes Side, men der er dog utvivlsomt Tale om en Nettonedgang i Arbejdsindsats.

I Betragtning af det uhyre Prisfald er dog Produktionsnedgangen alt i alt beskeden. Spørgsmaalet er da: hvorledes gik det med Omkostningerne, var Omkostningsfaldet stort nok til at kompensere en væsentlig Del af Prisfaldet?

Det landøkonomiske Driftsbureau beregner, at Produktpriserne fra 1928/29 til 1932/33 efter et vejet Gennemsnit faldt med ca. 40 %. Dette Tal stemmer nøje med Nedgangen i Bruttoudbyttet, naar Hensyn tages til Kreaturstyrkens Størrelse, og kan vel derfor tages som et nogenlunde korrekt Udtryk for Prisfaldets Indflydelse paa Bruttoindtægten.

Hvorledes nu med Omkostningerne?

Naar man af de tidligere nævnte Grunde holder sig til Planteproduktionen og erindrer, at det, der har Betydning for Produktionsdispositioner paa langt Sigt, som her er Tale om, er Grænseomkostningerne, er det aabenbart særlig to Ting, det kommer an paa, nemlig Arbejdslønnen og Prisen paa Kunstgødning; thi saa længe den sidste Del af Produktionen kan betale den ekstra Gødning og den ekstra Arbejdskraft, som skal indkøbes for dens Opretholdelse, vil Indskrænkning ikke finde Sted.

Aarslønnen for Karle over 21 Aar incl. Kost og Logis faldt i denne Periode med ca. 20 %, for Daglejere paa egen Kost med ca. 12 %. Da den sidste Kategori af Arbejdere netop i Kraft af deres relative Dyrhed kom til at spille en mindre og mindre Rolle, og da der til og med var en Overgang til yngre Medarbejdere, kan man maaske regne med, at de 20 % er et Minimum for den gennemsnitlige Nedgang i Arbejdslønnen.

Kunstgødningsprisen faldt ligeledes med omtrent 20 %.

Grænseomkostningerne ved samme *Produktionsomfang* er altsaa i den nævnte Periode faldet med ca. 20 %, mens Produktpriserne er faldet med ca. 40 %. Dette skulde bringe en saa stærk Produktionsnedgang, at der gennem den Stigning i Grænseproduktiviteten, som Nedgangen i Anvendelse af Arbejdskraft fremkalder (man formindsker Anvendelsen af Arbejdskraft, hvor den er mindst udbyttegivende), kunde blive Overensstemmelse mellem Grænseindtægt og Grænseomkostninger.

Som vi har set, er Arbejdsanvendelsen og Produktionen ogsaa sunket noget, men det er vel urimeligt at antage, at Produktivitetskurven paa det paagældende Afsnit har været saa stærkt synkende, at en Nedgang i Beskæftigelsen paa ca. 30.000 Helaaarsarbejdere eller 6—7 % af den samlede Arbejdsstyrke skulde være tilstrækkeligt til at hæve Grænseproduktiviteten med ca. 33 %, hvilket maatte være Tilfældet, for at Priserne kunde dække Grænseomkostningerne efter denne Forskydning i Forholdet mellem Løn og Priser.

Til Forklaring paa, at der ikke fremkommer stærkere Nedgang i Produktionen, skal fremhæves følgende:

1) Hensynet til den fremtidige Prisudvikling bevirker, at man opretholder en Produktion med øjeblikkeligt Tab, naar den ventes senere at kunne betale sig.

2) En stor Del af Produktionen foregaar i Bedrifter, hvor der praktisk talt ikke anvendes fremmed Arbejdskraft. Da Brugerens Valget mellem at arbejde for den Indtægt, som Bruget kan give ham, eller opgive Bedriften, og da der tilmed i den her nævnte Periode paa Grund af Arbejdsløshed uden for Landbruget ikke var Mulighed for at tjene noget paa anden Maade, vil han opretholde Produktionsomfanget næsten uanset Priserne, idet de Udgifter, han kan frigøre sig for ved en Indskrænkning, er ubetydelige. Ja en Udvidelse kan tænkes, fordi den Krone, han faar ind ved forøget personlig Arbejdsindsats paa Grund af hans Fatigdom stiger stærkt i Værdi for ham, naar Priserne falder.

3) En anden betydelig Del af Produktionen foregaar i Brug, hvor der vel anvendes fremmed Arbejdskraft, men hvor det ikke er muligt at tilpasse dens Størrelse, fordi Afskedigelse af en Mand vilde gøre det umuligt at drive Ejendommen paa rationel Maade. Underskudet paa denne Arbejders »sidste« Arbejdstimer maa da bæres som en Nedgang i Brugerens og hans Families egen Arbejdsindtægt.

4) Paa Grund af den store Arbejdsløshed, der herskede i Perioden, gik mange Landmandssønner, der ellers arbejdede ved andre Erhverv, ledige paa Gaardene, og deres Arbejdskraft ved Landbruget kunde betragtes som gratis, idet Faderen alligevel skulde forsørge dem.

Under Hensyn til disse Forhold maa Grænseomkostningerne paa kort Sigt antages at være faldet langt mere end de ca. 20%, hvorved Karlelønnen var sunket, men det ses ogsaa, at det kun var paa kort Sigt, at dette Fald var sket. Paa længere Sigt maa den selvstændige Landbrugers Arbejdsindtægt være lige saa stor som Lønarbejderens Indtægt, da Erhvervet ellers ikke vil faa tilstrækkelig Tilgang af den yngre Generation.

Vi erfarede ogsaa i disse Aar, at Vedligeholdelsen af Driftsmidler indskrænktes til det mindst mulige, og Nyanskaffelser af saadanne Driftsmidler svandt efter en af mig foretaget Beregning for det samlede Landbrug ind fra 76 Mill. Kr. i 1930/31 til 9 Mill. Kr. i 1932/33 (Studier fra Aarhus Universitets økonomiske Institut Nr. 2, Ejnar Munksgaard, 1938). Paa længere Sigt vilde ogsaa dette føre til Driftens Forfald og en Nedgang i Produktionen. Bygningerne skal ogsaa før eller senere fornyes og vil ikke blive det ved privat Foranstaltning, hvis den dertil nødvendige Kapital ikke kan forrentes med normal Rentefod.

Hvor meget der var forsømt af Ombygninger og Reparationer i 30'erne, antydes af den meget store Reparationsvirksomhed, der fandt Sted under Krigen, skønt det offentlige Tilskud, der blev givet, næppe var tilstrækkeligt til at dække Omkostningsstigningen. Grunden til den stærke Udnyttelse af Tilskudsordningen kan da vanskelig være nogen anden, end at større Reparationer i en Aarrække var blevet forsømt.

Vi kan derfor konkludere, at de meget lave Priser i 1931 og 1932 vel ikke førte til nogen væsentlig øjeblikkelig Produktionsindskrænkning, men at de satte en Proces i Gang, som, hvis de lave Priser var blevet varige, vilde have drevet megen Jord ud af Dyrkning, og samtidig medført en gradvis Overgang til mere eks-

tensive Driftsformer. De Foranstaltninger, som blev truffet for at hæve Priserne, hæmmede denne Udvikling, men var næppe før i Slutningen af 30'erne, da Krigskonjunkturen satte ind, tilstrækkelige til at standse den.

Vi ser altsaa, at ogsaa i Landbruget gælder den Lov, at Betingelserne for, at et givet Produktionsomfang skal blive opretholdt, er, at Omkostningerne dækkes. Saa længe det bestaaende Kapitalapparat: Bygninger, Maskiner, Inventar, kan holde uden væsentlige Fornyetelser og Reparationer, er Arbejdslønnen i selve Landbruget, herunder den Indtægt, som de selvstændige Landbrugere vil nøjes med, dominerende. Naar Produktionsapparatet derimod skal fornyes, indtræder Omkostningerne herved ogsaa som Omkostning, og derved bliver det Lønniveauet udenfor Landbruget, som kommer til at indtage en dominerende Plads, idet dette i Hovedsagen bestemmer Prisen paa disse Kapitalgenstande.

Det fremgaar heraf, at jo lavere det kan lykkes at holde Lønnen i Landbruget i Forhold til Lønnen udenfor Landbruget, des billigere Leveomkostninger kan Befolkningen opnaa.

I denne Henseende var man naaet vidt i 30'erne, hvilket fremgaar af omstaaende Tabel, hvor henholdsvis den gennemsnitlige Timefortjeneste og Dagsfortjeneste for Jord- og Betonarbejdere i Provinsen er udregnet i Procent af henholdsvis Time- og Dagløn for »løse« Daglejere paa egen Kost (Sommerlønnen). Landarbejderlønnen er taget fra Det landøkonomiske Driftsbureaus Lønstatistik. Jord- og Betonarbejdernes Løn er taget fra Statistiske Efterretninger. Naar jeg har taget Jord- og Betonarbejderne til Sammenligning, er det, fordi de er den Gruppe udenfor Landbruget, som i Kvalitet svarer nærmest til Landarbejderne, og fordi de ligesom Landarbejderne lever eller kan leve i Landdistrikterne med omtrent samme Leveomkostninger.

Det ses, at Timefortjenesten for Jord- og Betonarbejderne ligger fra 84 til 168 % over Sommerlønnen for Daglejere. Dagsfortjenesten derimod ligger kun fra 44 til 128 % højere for Jord- og Betonarbejderne. Grunden er den, at Landarbejderne arbejder 10 Timer, Jordarbejderne kun 8 Timer pr. Dag. Det kan være tvivlsomt, hvilken af disse Sammenligninger, man skal vælge. Naar man spørger, hvad Arbejdet koster Arbejdsgiveren, skal man vel se paa Timelønnen, ser man derimod Lønnen fra Arbejderens Synspunkt, er det maaske mere rimeligt at betragte Dagsfortjenesten, idet denne er Udtryk for Arbejdernes Indkomst, og det er desuden muligt, at de fleste Arbejdere lige saa gerne vil yde 10

Aar	Jord- og Beton- arb. Timefortj. divideret med Timeløn for løse Daglejere	Jord- og Beton- arb. Dagsfortj. divideret med Dagløn for løse Daglejere	Arbejdsløsheds- procent
1923	184	144	12,7
1924	187	150	10,7
1925	192	155	14,7
1926	192	155	20,7
1927	202	161	22,5
1928	208	166	18,5
1929	204	163	15,5
1930	222	178	13,7
1931	244	195	17,9
1932	268	228	31,7
1933	255	206	28,8
1934	265	211	22,1
1935	232	185	19,7
1936	224	189	19,3
1937	215	172	21,9
1938	219	175	21,4
1939	205	164	18,4
1940	215	171	23,9
1941	196	156	
1942	186	149	

Timer Landarbejde som 8 Timer af det mere ensformige og haarde Jordarbejde. Det er aabenbart det sidste Synspunkt, det her kommer an paa.¹⁾

Som flere Gange nævnt er ikke Daglejere, men derimod ugifte Medarbejdere Landbrugets typiske Arbejdskraft. Her bliver Forholdet imidlertid væsentligt grellere, idet Lønsvingningerne, som vi har set, er meget større. En Sammenligning med Folk udenfor Landbruget er dog vanskeligere, idet Medhjælperne sædvanlig har lange Arbejdskontrakter (et halvt eller et helt Aar), og Kontraktsperioden maa da betragtes som en Enhed. I Aarene 1932/33 var Aarslønnen for voksne Medhjælpere (over 21 Aar) indbefattet

¹⁾ I en Diskussion om dette Spørgsmaal er det blevet hævdet, at det ikke i det lange Løb under en Tilstand af fuld Beskæftigelse vil være muligt at opretholde den nuværende Forskel i Arbejdstiden i og udenfor Landbruget. Selv om Arbejdet i Landbruget er mere afvekslende end f. Eks. ensformigt Jordarbejde, vil Landbrugets Folk, hævdes det, ikke i Længden finde sig i at arbejde en Time, efter at andre Folk er gaaet hjem fra Arbejdet. Jeg skal ikke tage Stilling til Spørgsmaalet, men blot bemærke, at jeg i det følgende har regnet med, at den længere Arbejdstid i Landbruget kan opretholdes.

Landmandens Udgift til Kost og Logis ca. 975 Kr. Samtidig tjente Jord- og Betonarbejderne ca. 10 Kr. om Dagen. I 1941/42 var Medhjælpernes Aarsløn steget til 1918 Kr. om Aaret eller med ca. 100 %, mens Jordarbejdernes Løn kun var steget til knap 14 Kr. om Dagen eller med ca. 40 %.

Vi ser altsaa, at Landarbejderlønnen i 30'erne sank meget stærkt i Forhold til Lønnen udenfor Landbruget; vi har ogsaa set, at denne Forskel under Krigen atter er svundet stærkt ind, at Forholdet i 1942 var omtrent som i 1923/24, og hvis vi kunde fortsætte Sammenligningen længere (hvad vi ikke kan, bl. a. fordi der er sket en Ændring i Statistikken over Landarbejderlønnen), vilde det vise sig, at Forskellen er indsnævret endnu mere i Løbet af 1943 og 1944.

Det Spørgsmaal, der bliver afgørende for, om Befolkningen atter kan komme tilbage til det for den saa gunstige Forhold mellem Indtægter og Levnedsmiddelpriser, som vi kendte før Krigen, særlig omkring Midten af 30'erne, er altsaa Spørgsmaalet om, hvorvidt det da herskende Forhold mellem Lønnen i og udenfor Landbruget kan genoprettes.

Dette Spørgsmaal kan nogenlunde besvares ved at betragte Tabellen foran. Kolonne 4 angiver den gennemsnitlige Arbejdsløshedsprocent for Aarene 1923/40, længere har jeg ikke kunnet komme, fordi Arbejdsløshedsstatistikken er ændret, saaledes at en Sammenligning med de foregaaende Aar er vanskelig. Vi finder nu, at Forholdet mellem Jordarbejdernes og Landarbejdernes Løn i 1923 og 24 er omtrent som i 1942. Desværre er vi ikke i Stand til at angive Arbejdsløshedsprocenten for det sidstnævnte Aar, men vi ved, at 1923 og 24 var Aar med særdeles god Beskæftigelse, og at dette ogsaa var Tilfældet i 1942; der var i denne Henseende næppe synderlig Forskel.

Vi ser ogsaa, at i hele den mellemliggende Periode, specielt i 30'erne, laa Arbejdsløshedsprocenten paa et meget højere Niveau, og at det gennemgaaende gælder, at jo højere Arbejdsløshedsprocenten er, desto mere ligger Arbejdsmandslønnen over Landarbejderlønnen.

Den Slutning, vi kan drage af Tallene, synes da at være følgende: Naar der er stor Arbejdsløshed, er Landdistrikternes Unge mindre tilbøjelige til at søge bort fra Landbruget, fordi det er vanskeligt at faa Arbejde udenfor Landbruget, og Arbejdsløshedsrisikoen er meget stor. De vil da konkurrere med hinanden om Pladserne ved Landbruget, og Lønnen for de unge Medhjælpere

falder. Da Organisationen blandt denne Kategori af Arbejdere hidtil har spillet en ubetydelig Rolle, sættes Grænsen for Lønfaldet i Hovedsagen af Chancen for at faa Arbejde udenfor Landbruget og Højden af den Understøttelse, som kan opnaas i Ledighedsperioden.

Da Lønnen for de ugifte Medhjælpere i Landbruget saaledes synker meget stærkt under stor Arbejdsløshed, er det klart, at Lønnen for gifte Landarbejdere ogsaa maa synke, hvis disse ikke skal fordrives helt eller næsten helt fra Landbruget. Dertil kommer, at det i Perioder med stor Arbejdsløshed kan være vanskeligt for den uorganiserede gifte Arbejder i Landdistrikterne at faa saa meget Arbejde, at han kan komme ind i Organisationerne og nyde godt af den ordinære Arbejdsløshedsunderstøttelse i Ledighedsperioder. Da nogle Arbejdere endvidere vil foretrække stadigt Arbejde ved Landbruget, selv om den Indtægt, de derved opnaar, ligger væsentlig under, hvad de kunde opnaa ved tilfældigt Arbejde plus Understøttelse i den resterende Del af Tiden, kan Lønnen synke temmelig stærkt ned.

Vi finder saaledes, at Aarslønnen for faste Daglejere paa egen Kost i 1932/34 var ca. 1300 Kr. (der er regnet med 304 Arbejdsdage, hvoraf 142 Dage til Sommerløn, 36 Dage til Høstløn og 126 Dage til Vinterløn), hvortil maaske skal lægges ca. 300 Kr. for Hus med Have. Den ordinære Arbejdsløshedsunderstøttelse for en Arbejdsmand med 2 Børn i Landdistrikterne var 15 Kr. pr. Uge, aarlig Understøttelse altsaa 780 Kr. Landarbejderens Løn var altsaa 820 Kr. større end det Beløb, han som permanent Arbejdsløs kunde opnaa i Understøttelse. Sættes Timelønnen for Arbejdsmænd i Provinsen til 1,20 Kr., bliver Forskellen paa Løn og Understøttelse ca. 42 Kr. pr. Uge, hvilket vil sige, at ved at have Arbejde i knap 20 Uger à 8 Timer til Arbejdsmandsløn og 15 Kr. pr. Uge i Understøttelse i Resten af Aaret vilde han opnaa samme Indtægt som den faste Daglejer ved at arbejde 52 Uger à 10 Timer om Sommeren og noget mindre om Vinteren.

Det er maaske ikke underligt, at nogle foretrak dette, for der var ingen Sikkerhed for at faa de 20 Ugers Arbejde, og nogle fandt det maaske til og med morsommere at arbejde ved Landbruget end at gaa arbejdsløs, selv om Indtægten var omtrent den samme.

Nok saa mærkeligt er det maaske, at Landmændene vilde give en fast Daglejer ca. 1600 Kr. for et Aar, naar Omkostningerne ved at holde en fuldvoksen Karl kun udgjorde ca. 1000 Kr. Der er

heller ingen Tvivl om, at Daglejernes Antal, der aldrig har været stort, svandt stærkt ind i disse Aar, men paa de store Gaarde frembyder de faste Daglejere store Fordele, og paa de mindre Gaarde har man Brug for Daglejere som Ekstrahjælp. Dette sikrer denne Kategori mod helt at forsvinde, selv om den er væsentligt dyrere end anden Arbejdskraft.

Vi har nu set paa Hovedgrundene til, at det gennem en Aarrække var muligt at holde Lønnen i Landbruget langt nede under Lønnen for tilsvarende Arbejdskraft udenfor Landbruget. Betingelsen er, at der er stor Arbejdsløshed udenfor Landbruget, og vi kan deraf slutte, at hvis man virkelig efter Krigen gennemfører det Program, som alle nu synes at have, nemlig at der skal være fuld Beskæftigelse, vil det ikke være muligt at opretholde en saadan Forskel, med mindre man da vil indføre Stavnbaand, hvad man nogle Gange har gjort Tilløb til.

Det næste Spørgsmaal er da: hvor meget skal Lønniveauet i Landbruget stige i Forhold til Førkrigstiden, for at en Udligning kan ske? Tager vi 1938 som Udgangspunkt, saa finder vi, at Daglejerlønnen indtil 1942, det sidste Aar for hvilket jeg har sammenlignelig Statistik, var steget med ca. 55% og Medhjælperlønnen med ca. 60%, mens Lønnen for Arbejdsmænd i Provinsen var steget med ca. 32%. I dette Aar var sidstnævntes Dagløn imidlertid stadig ca. 50% højere end Daglejernes Dagløn, og Timefortjeningen var 86% højere. Pengelønnen for ugifte Medhjælpere var ca. 1400 Kr. Lægges hertil 1500 Kr. for Værdien af Kost og Logis, hvis Medhjælperen selv skulde sørge herfor, faas 2900 Kr. En Arbejdsmand udenfor Landbruget kunde i 1942 med 250 Dages eller ca. 42 Ugers Beskæftigelse tjene ca. 3600 Kr., hvortil kommer ordinær Understøttelse i ca. 8 Uger eller ca. 400 Kr., ialt Indkomst 4000 Kr. eller 40% mere end Medhjælperens Indtægt paa fuldt sammenlignelig Basis.

Et saadant Forhold kan ikke opretholdes under en Tilstand af varig fuld Beskæftigelse. Naar en ung Mand naar som helst kan faa Arbejde, hvorved han tjener 4000 Kr., til og med i 42 Uger, vil han ikke vedblivende arbejde for 2900 Kr. i 52 Uger. Der er vel en Del af Landbrugets unge, der betragter deres Arbejde i Landbruget som et Led i deres Uddannelse, men der er sikkert tilstrækkeligt mange, der ikke betragter det paa denne Maade, til at deres Bortvandring vil medføre en Lønudligning. Vi maa derfor regne med, at skal Landbruget under varig fuld Beskæftigelse

fastholde sin Arbejdskraft og dermed Produktionen, maatte den Løn, der var gældende udenfor Landbruget i 1942, have betinget en Kontantløn, der var ca. 1100 Kr. større, end den faktisk var, d. v. s. den skulde være ca. 2500 Kr. for et Aar, hvortil kommer ca. 750 Kr. for Landmandens Udgift til Kost og Logis, altsaa ca. 3300 Kr., d. v. s. en Stigning i Landmandens Lønudgift fra 1938 til 1942 paa ca. 135 %, idet Lønnen for Karle over 21 Aar i 1938 indbefattet Kost og Logis udgjorde ca. 1400 Kr. Da Lønnen for Arbejdsmænd udenfor Landbruget i 1942 laa ca. 32 % over 1938, vil det altsaa sige, at Lønnen for Landbrugets typiske Arbejdskraft for at en Udligning med Lønnen i andre Erhverv skal finde Sted, skal stige i Forholdet 235 : 132 eller med ca. 78 % eller afrundet 75 % i Forhold til Lønnen i disse andre Erhverv.

Hvilke Konsekvenser vil dette faa for Landbrugsprodukternes Priser? Ja, det er klart, at naar den Arbejdstime eller det Arbejdsaar, som i 1938 kostede Landmanden 100, og som det lige netop betalte sig for ham at lade udføre til denne Pris, fordi den Produktmængde, som var afhængig deraf, havde samme Værdi, nu koster $100 + a$, hvor a er den procentvise Lønstigning, saa maa ogsaa Produktværdien alene som Følge af Lønstigningen stige fra 100 til $100 + a$, hvis Produktionen skal opretholdes uforandret. Da vi nu har fundet, at Lønstigningen for Landbrugets typiske Arbejdskraft skal ligge 75 % over Lønstigningen udenfor Landbruget, vil det sige, at Prisen paa Landbrugsprodukter paa Produktionsstedet i Forhold til Byarbejdernes Indtægter, alt andet lige, maa ligge 75 % højere end i 1938.

Hertil kommer, at Nettoudbyttet i Landbruget før Krigen ikke var tilstrækkelig stort til i det lange Løb at sikre Kapitalapparatets Opretholdelse ved privat Initiativ. Der maa derfor, saafremt man ikke vil paatage sig fra det offentlige Side med visse Mellemrum at tilføre Landbruget Kapital til Reparationer og Nyanskaffelser, ske en yderligere Prisforhøjelse. Tænker man sig, at Nettoudbyttet, for at dette kunde være sket, skulde have været 25 % højere, og at Nettoudbyttet udgjorde $\frac{1}{7}$ af Bruttoudbyttet, skal Priserne altsaa af denne Grund yderligere ligge 3—4 % højere.

Vi har her forudsat, at alt iøvrigt forblev uforandret, men trods uhyre produktionstekniske Fremskridt i Landbruget i den sidste Generation forud for Krigen, er der dog næppe Tvivl om, at Erfaringerne under Krigen har medført yderligere Fremskridt. Hvor meget dette betyder, tør jeg ikke skønne om, men lad os gaa ud fra, at de i hvert Fald er store nok til, at Landbruget for at kunne

opretholde en Produktion som før Krigen kan nøjes med en Prisstigning svarende til Lønstigningen. Vi kommer da til en 75 % Stigning i Forhold til Byarbejdernes Lønstigning.

Hvor meget vil dette nu betyde for Leveomkostningerne? Vi maa her huske, at den Prisstigning paa Landbrugsprodukter, hvorom her er Tale, ikke kan forblive uden Betydning for andre Priser i Samfundet, selv om Lønnen udenfor Landbruget er konstant. Lad os f. Eks. tænke os, at vi havde foretaget den her drøftede Udligning af Lønnen i 1938. Da Danmark jo ikke kunde ændre noget paa Markedsforholdene i Udlandet, vilde man kun kunne tilvejebringe den Prisstigning paa Landbrugsprodukter, som Lønstigningen krævede, ved at hæve Vekselkurserne proportionalt med Stigningen i Landarbejderlønnen eller ved at træffe ækvivalente handelspolitiske Foranstaltninger.

I første Tilfælde er det klart, at ogsaa Prisen paa alle Importvarer maatte stige proportionalt, og dermed vilde ogsaa Prisen paa disses indenlandske Substituter blive paavirket. I sidste Fald vilde Resultatet vel i Hovedsagen blive det samme, idet eventuelle Eksportpræmier formentlig maatte finansieres af Importafgifter eller, hvis de finansieredes paa anden Maade, betyde en Fjernelse af Indtægt i Form af Skatter fra Borgerne, hvilket vilde være i grove Træk ækvivalent med en Prisstigning af samme Størrelse som den, man vilde faa ved at tilpasse Vekselkurserne. Jfr. min Bog: Pengeteori og Pengepolitik, Nyt Nordisk Forlag, København 1944, S. 190 ff.

Idet vi nu foreløbig ser bort fra Produktionslivets Reaktion overfor en saadan indenlandsk Prisforskydning, bliver Spørgsmaalet: hvorledes vilde en 75 % Stigning i Prisen paa Im- og Eksportvarer i 1938 have paavirket Leveomkostningerne?

Svaret kan nogenlunde findes i min i 1940 udgivne Studie: Vekselkursernes Indflydelse paa Leveomkostninger, Indtægt og Produktion (Munksgaards Forlag). Undersøgelser, som jeg deri har gjort Rede for, viser, at efter Erfaringerne i de 11 Aar 1929—1939 vil det sædvanlige Leveomkostningsindeks (Pristallet) stige med ca. $\frac{1}{4}$ % for hver Procent, Gennemsnittet af Im- og Eksport stiger. 75 % Stigning i disse Priser vil da betyde en Stigning i Leveomkostningerne paa $\frac{1}{4}$ heraf eller omtrent 19 %.

Som ligeledes paavist i den nævnte Publikation samt i min ovenfor omtalte Bog kan Vekselkursstigningen eller de dermed ækvivalente handels- evt. finanspolitiske Indgreb ikke ladé Produktionen urørt.

Idet vi nu for Enkeltheds Skyld tænker os Tilpasningen foretaget udelukkende via Vekselkursen, vil det ses, at alt eftersom man forhøjer Vekselkursen, Lønnen udenfor Landbruget konstant, vil det blive fordelagtigt at erstatte større og større Mængder importerede Varer med hjemmeproducerede Varer. Importen vil alt-saa blive formindsket og dermed det Beløb udtrykt i fremmed Valuta, som udkræves til at betale den. Dette vil atter sige, at den Landbrugsproduktion, som skal til for at skaffe dette Valutabeløb, kan være mindre end før, dette ogsaa fordi det er muligt, at Industrieksporten som Følge af de stegne Vekselkurser kan stige. Dette betyder atter, at hvis Beskæftigelsen skal være konstant, behøver Landbrugspriserne eller Vekselkursen ikke at stige proportionalt med Lønstigningen i Landbruget; det er tilstrækkeligt at den stiger noget mindre, hvor meget beror paa de Betingelser, hvorpaa Erstatningsproduktionen kan finde Sted, hvilket ogsaa bestemmer, hvor meget Landbrugsproduktionen kan reduceres.

Imidlertid maa det erindres, at den Lønudligning, vi diskuterer, tænkes at være en Følge af en stærkt forøget Beskæftigelse, der fremtvinger den. Hvis denne forøgede Beskæftigelse er tilstrækkelig til at møde den Efterspørgsel efter Arbejdskraft, som kommer fra den Produktion, der skal erstatte en Del af de fordyrede Importvarer eller tjene til Udvidelse af Industrieksporten, bliver der ikke Tale om at trække Arbejdskraft fra Landbruget og alt-saa heller ikke om Prisstigning, som er mindre end Lønstigningen.

Hvordan dette Forhold vil komme til at ligge, lader sig ikke forudsige, men mig forekommer det højst usandsynligt, at en Forøgelse af Beskæftigelsen, der paa engang skal absorbere den store Ledighed, vi havde før Krigen, og Befolkningstilvæksten i de forløbne Aar, skulde gøre det fordelagtigt at udnytte Landbrugsjorden mindre intensivt end før Krigen. Det er vel mere nærliggende, at det modsatte bliver Tilfældet.

Ved de hidtidige Ræsonnementer er jeg gaaet ud fra, at de tekniske Betingelser iøvrigt holder sig uforandret fra Tiden før Krigen. Det er ikke sandsynligt, at en saadan Forudsætning holder Stik. Hvad angaar det almindelige tekniske Stade, da er Meningerne stærkt delte, nogle mener, at Desorganisationen Verden over under Krigen er saa stor, at Produktiviteten i en lang Overgangsperiode efter Krigen bliver meget lav, andre mener, at det vil vise sig, at Teknikken er skredet saadan frem under Krigen, at dette kan neutralisere eller mere end neutralisere det Krav om

Arbejdskraft, som Genopbygningen stiller. Jeg hælder selv til denne sidste mere optimistiske Tro.

Et andet Spørgsmaal, som spiller en meget stor Rolle for os, er Betingelserne for Udenrigshandelen. Det er klart, at jo gunstigere de er for os, desto lavere Vekselkurser og dermed Priser kan vi holde. Men ogsaa dette ligger helt hen i det uvisse.

Der er imidlertid et prissænkende Moment, som man kan regne nogenlunde sikkert med her i Landet. Naar hele Befolkningen skal beskæftiges, kan Rentefoden efter al Sandsynlighed være væsentlig lavere, end den var før Krigen. Det er næppe urimeligt at regne med, at vi i Stedet for en Rentefod paa 5 % som før Krigen kan have en Rentefod paa 4 %. Dette vil betyde, at Boligudgifterne set i Forhold til Lønningen kan sænkes med vel i det mindste 15 %. Ogsaa adskillige andre Priser vil kunne ligge noget lavere som Følge af en saadan Rentesænkning. Det gælder ogsaa Landbrugspriserne. Alene den nævnte Nedgang i Boligudgifterne vil bevirke en Nedgang i de samlede Leveomkostninger paa ca. 2 %. Maaske kan Nedgangen i andre Priser som Følge af Rentefaldet beløbe sig til andre 2 %.

Da det *ikke* er muligt at vide noget sikkert om de forskellige Forhold, der efter Krigen bestemmer Arbejdets Produktivitet, vil det være rimeligt at nøjes med at betragte Konsekvenserne af den her omtalte Lønudligning under den Forudsætning, at Landbrugsproduktionen skal opretholdes uforandret, og at man kan se bort fra den Stigning i Priserne, som normal Forrentning af Kapitalapparatet vilde kræve.

Regnskabet kan da i grove Træk gøres saaledes op:

1. ca. 300.000 Lønarbejdere i Landbruget faar deres Indtægt hævet med ca. 75 % relativt til andre Arbejdere.
2. Et stort Antal Arbejdere, maaske 250.000, der før havde sporadisk Beskæftigelse eller var permanent ledige, faar meget stærkt forøgede Indtægter. Hvor meget beror paa den Udstrækning, hvori de tidligere var beskæftigede. De permanente arbejdsløse faar vel mindst fordoblet deres Indtægt.
3. Et stort Antal Personer: Enker, fraskilte, mere eller mindre invalide, vil faa deres Indtægt stærkt forøget, dels fordi den store permanente Arbejdsløshed har bevirket, at disse aldeles uorganiserede Grupperes Løn pressedes stærkt ned og derfor under en Tilstand af fuld Beskæftigelse vil stige, dels fordi Arbejdsmulighederne bliver større. Hvor stort et Antal

Personer, det drejer sig om, tør jeg ikke sige, men da det ikke alene gælder det ret store Antal, der er uden ordinær offentlig Understøttelse, men tillige mange, der oppebærer saadan Understøttelse, saasom Invalide- og Aldersrentenydere, bliver det et meget stort Tal.

4. Da vi jo har benyttet Lønniveauet for Arbejdere udenfor Landbruget som Maalestok, faar vi en Gruppe paa omkring 700.000 Arbejdere og Funktionærer, som før Krigen var fuldt beskæftigede eller ikke kendte anden Arbejdsløshed end Sæsonarbejdsløshed, hvis Pengeindtægt betragtes som uforandret, naar de øvrige Grupper Indtægt stiger som anført.
5. Ca. 170.000¹⁾ selvstændige Landmænd faar deres Indtægt meget stærkt forøget og det af flere Grunde: Produktpriserne maa som nævnt stige nogenlunde proportionalt med Landarbejderlønnen, hvis Produktionen i Landbruget (hvad vi her forudsætter) skal holdes paa samme Niveau som før Krigen, d. v. s. Bruttoindtægten stiger proportionalt med Lønnen. De fleste af Driftsomkostningerne incl. beregnet Løn til Landbrugeren for hans egen og Familiens Arbejde stiger ogsaa proportionalt. Nogle af Driftsomkostningerne, f. Eks. Vedligeholdelse, stiger dog mindre end proportionalt, idet Lønnen udenfor Landbruget jo tænkes uforandret. Lad os imidlertid se bort herfra og for Nemheds Skyld regne med, at alle Omkostninger eksklusive Skatter stiger proportionalt med Lønnen og Bruttoindtægten. Man faar da, at Indtægten af den gæld- og skattefri Ejendom stiger proportionalt med Lønnen.

Lad os se paa, hvorledes dette vil paavirke en Ejendom af Gruppen 20—30 ha.

¹⁾ De ovenfor angivne Tal er meget usikre. De her benyttede stærkt afrundede Tal er fremkommet paa følgende Maade:

Antal Helaarsarbejdere i Landbruget opgjordes i 1940—41 til ca. 470.000, hvoraf Brugernes Arbejde udgjorde ca. 170.000, Antal »Arbejdere« altsaa ca. 300.000. Efter Statistisk Aarbog fandtes der 1940 ca. 345.000 Funktionærer samt 917.000 Arbejdere (uden Husassistenter). Trækkes de 300.000 Helaarsarbejdere fra sidstnævnte Tal, faas 617.000 Arbejdere udenfor Landbruget, og regnes det, at 60 % heraf ikke kender anden Arbejdsløshed end normal Sæsonarbejdsløshed, faas 370.000. Lægges hertil de 345.000 Funktionærer, faas 715.000, mens Resten, ca. 250.000, skulde være udsat for Arbejdsløshed udover Sæsonarbejdsløshed. De to sidstnævnte Tal er sandsynligvis væsentligt for store, da Folk, som er ude af Erhverv eller dog har meget lidt Forbindelse med Erhvervet, kan have opgivet deres tidligere Erhverv.

	1938/39	Efter Krigen
Bruttoudbytte, Kr. pr. ha	637	1115
Driftsomkostninger ÷ Skatter, Kr. pr. ha..	517	905
Forskel, Kr. pr. ha	120	210

Vi ser, at det Beløb, der bliver til overs, efter at Driftsomkostningerne, incl. Familiens Egenløn, er betalt, stiger med 90 Kr. pr. ha. Jeg er gaaet ud fra, at der er sket tekniske Fremskridt under Krigen i en saadan Udstrækning, at Netto-udbyttet af denne Grund stiger saa stærkt, at Forrentning af den til Virksomheden nødvendige Kapital kan finde Sted. Er dette ikke Tilfældet, maa Stigningen i Produktprisen være saa meget større, at Kapitalapparatet kan forrentes.

Vi kan derfor gaa ud fra, at de 90 Kr. pr. ha, som Sammenstillingen ovenfor viser, er Stigning i Jordrente hidrørende fra, at de to Løn niveauer, det i Landbruget og det udenfor, er udlignet.

Dette Beløb kan inddrages af det offentlige gennem en Forøgelse af Ejendomsbeskatningen, uden at Besidderens Formuestilling forrykkes, han vil tværtimod faa en Formueforøgelse derved, at det Beløb, der bliver til Forrentning af Realkapitalapparatet i Sammenligning med Førkrigstiden nødvendigvis maa forøges, hvis Kapitalen ved privat Initiativ skal holdes intact. Endvidere vil hans Arbejdsindtægt, som vi har set, blive forøget med 75 % ganske som Arbejderens.

Inddrages de ovennævnte 90 Kr. pr. ha ikke af det offentlige, vil Ejendommene efterhaanden stige i Pris med Beløbets kapitaliserede Værdi. Den tilfældige Besidder vil derigennem faa en Formueforøgelse, men den næste Generation af Landmænd vil komme til at betale Beløbet til den private Kreditor i Stedet for til det offentlige¹⁾.

¹⁾ Det er ikke her Meningen at komme ind paa Skattespørgsmaalet, men det forekommer mig, at den nuværende Ejendomsbeskatning er i højeste Grad irrational. Dens to Hovedfejl er 1) at den lignes paa Kapitalværdien i Stedet for paa Afkastningen, 2) at Kommuneskatten lignes efter Behov og altsaa svinger med dette og ikke med Afkastningen. Hvis en Udligning som den drøftede finder Sted, burde man benytte Lejligheden til at ophæve disse Skatter og erstatte dem med en Skat, der foruden den i Øjeblikket værende Skattebyrde omfatter den Stigning i Jordrenten, som Udligningen medfører. Dette Beløb bør derefter fikseres i Forhold til Afkastningen pr. 1000 Kr. skattefri Jordværdi som hørende til en almindelig Bondegård i middelgod Kultur, f. Eks. maalt med 3 eller 5 Aars Gennemsnit af denne Afkastning efter en tilpas omfattende og repræsentativ Regnskabsstati-

6. Et stort Antal Mennesker, der, før man gik over til den fulde Beskæftigelses Politik, ernærede sig som Smaahandlende og Smaahaandværkere, vil gaa over i Arbejdernes Rækker. Dermed vil ikke blot disse, men ogsaa de tilbageblevne faa deres Indtægt forøget. Tilbage bliver noget over 100.000 større selvstændige Næringsdrivende, der paa lidt længere Sigt vil bevare deres Indtægt uforandret, men til at begynde med vil faa den forøget, fordi den mere stabile Beskæftigelse vil muliggøre en bedre Kapacitetsudnyttelse. Dette vil dog senere kunne omsættes til lavere Priser.
7. En Gruppe bestaaende af ca. 150.000 Rentierer, Pensionister, Legatnydere og Aftægtsfolk vil i Hovedsagen bevare deres Indtægt, dog kun saafremt Rentefoden er uforandret.
8. For alle Grupper vil Leveomkostningerne stige; jeg har under de gjorte Forudsætninger anslaaet denne Stigning til ca. 19%, men man har naturligvis Lov at haabe, at den bliver mindre.
9. Grupperne 1—3 samt 5 og Dele af 6 opnaar en klækkelig Forbedring af Levestandarden, Gruppe 1 og 5 paa andres Bekostning, Grupperne 2, 3 og Dele af 6 først og fremmest gennem Produktionens Forøgelse, idet de kommer i Arbejde. Resten af Befolkningen bevarer indtægtsmæssigt status quo, men Leveomkostningerne stiger som ovenfor nævnt.
10. Denne Stigning i Leveomkostningerne behøver dog ikke at betyde en Forringelse af Levefoden hos de Grupper, hvis Indtægt ikke forøges. Der er den Mulighed, at Udgiften til Skatter og Kontingenter formindskes. Vi har set, at den Stigning i Jordrenten paa godt 200 Mill. Kr., som blev en Følge af, at Løn- og Pristilpasningen, kunde inddrages i det offentlige Kasser uden at krænke nogen Interesse. Stigningen i den landbrugende Befolknings Indtægter vil andrage ca. 550 Mill. Kr., og hertil kommer en Stigning i Nationalindtægten, der maaske kan anslaaes til 7—800 Mill. Kr. som Følge af forøget

---

stik. Den samlede »Jordværdi« fastlægges een Gang for alle, men der foretages med f. Eks. 20 Aars Mellemrum en Omfordeling af Jordværdien efter de Bonitetsforskydninger, som Udviklingen har medført.

Da 1 ha i det Regnskabsmateriale, som er benyttet i Eksemplet ovenfor, omtrent svarer til 1000 Kr. Jordværdi efter 1936's Vurdering, kan man regne ud, at det offentlige ved en Inddragning af den nævnte Forøgelse af Jordrenten vilde faa en aarlig Indtægt paa over 200 Mill. Kr.

Beskæftigelse, altsaa en samlet Stigning i Nationalindtægten paa ca. 1200—1300 Mill. Kr. Dette vil med Førkrigstidens Skattesatser sandsynligvis give en Stigning i det offentlige Indtægter paa mindst 300 Mill. Kr. Lægges hertil sparet offentlig Understøttelse paa Grund af Arbejdsløshedens Forsvinden, maaske 150 Mill. Kr., faar man forøgede offentlige Indtægter og sparet Understøttelse til et Beløb paa 650 Mill. Kr.

Dette Beløb udgør over Halvdelen af det offentlige daværende Udgifter, og en tilsvarende Skattelettelse vil da med uforandrede Udgifter iøvrigt kunne finde Sted. Dertil kommer Nedgangen i Arbejdernes Kontingenter til Arbejdsløshedsunderstøttelse. Tænker vi os f. Eks. Posten Skatter og Kontingenter paa Pristalsbudgettet, som det var i 1938, halveret, hvilket let vil kunne lade sig gøre, betyder det en Udgiftsnedgang paa ca. 7% af hele Budgettet. Da det næppe er nødvendigt at reducere Skatterne paa store Indtægter i samme Grad som for smaa, vil man paa en almindelig Arbejders Budget kunne naa endnu større Reduktion, maaske 9—10%.

Paa denne Maade skulde man kunne naa til, at Lønudligningen medførte en Nedgang i Realindtægten i Sammenligning med før Krigen paa 9—10% for de Arbejdere og andre tilsvarende Grupper, hvis Indtægt ikke forhøjes.

Der er ingen Tvivl om, at dette Fald i Reallønnen, der som paavist er forbundet med fuld Beskæftigelse, vil skabe et saare vanskeligt socialt Problem. Ganske vist vil store Dele af Befolkningen og netop i Hovedsagen den Del, som har været daarligst stillet, opnaa en meget stærk Forbedring af Levestandarden, men den store Gruppe af Befolkningen, Arbejdernes og Funktionærernes Middelstand, der ikke faar sin Indtægt forøget, vil føle sig stærkt forurettet, og da det netop er den politisk set mest indflydelsesrige Gruppe, har dens Klager uhyre stor Vægt.

Dertil kommer, at de Grupper, der vil vinde ved Forøgelsen af Beskæftigelsen og den deraf følgende Lønudligning, ikke desto mindre vil give Tilslutning til Lamentationerne over de høje Leveomkostninger og stille sig bag politiske Krav i den Anledning.

Situationen er saa meget værre, som ingen af Lønarbejdernes Førere synes at have Øje for de Forhold, som her er nævnt. Man synes at gaa ud fra som givet, at naar Krigen er forbi skal Leveomkostningerne synke tilbage til det samme Forhold til Lønnen som før Krigen eller til et endnu gunstigere. Man har jo til og

med under Krigen stillet Krav om fuld Kompensation for Prisstigningen og mener, at det er de under Besættelsen herskende politiske Magtforhold, der har hindret dette Kravs Gennemførelse. Efter Krigen skal alt dette blive anderledes. Samtidig stemmer man i med fuld Kraft i Koret om fuld Beskæftigelse og Forbedring af de lavestliggende Lønninger. Alt forberedes til om muligt at opretholde den stærke Efterspørgsel efter Arbejdskraft, som vi har haft i det sidste Par Aar, og den Lønudligning, som dette faktisk har medført.

Lad os nu tænke os, at man fører denne Politik ud i Livet. Det vil da vise sig, at Leveomkostningerne ikke falder i den Udstrækning, man havde ventet. Hvad sker saa? Der vil da blive rejst Krav om Kompensation gennem Lønforhøjelser, og under de til den Tid herskende Forhold vil det blive vanskeligt at modstaa saadanne Krav. Vi faar da yderligere Prisstigning og nye Lønkrav, d. v. s. vi kommer ind i den Tilstand, man sædvanlig betegner som Inflation.

Da Inflation før eller senere fører til Pengevæsenets Ødelæggelse og dermed tvinger Samfundet tilbage til naturaløkonomiske Tilstande med alle disses Ulemper for Produktionen, opstaar følgende Spørgsmaal:

1) Gives der noget Middel til at undgaa Inflation under de ovenfor omtalte Omstændigheder?

2) Hvorledes kan Inflationen bringes til Ophør, inden Pengeøkonomien har taget alvorlig Skade, naar den er kommet i Gang?

ad 1) Det første, man tænker paa at gøre, er at søge at holde Priserne nede gennem offentlige Tilskud til Producenterne, saaledes som det paa visse Omraader er sket under Krigen. Dette vil dog paa lidt længere Sigt nødvendiggøre Opkrævning af Skatter paa de brede Befolkningslag til Financiering af Tilskudene, da Efterspørgselen ellers vil blive for stor og maa holdes nede ved en alt omfattende Rationering, hvilket netop er Udtryk for en Indskrænkning af Pengeøkonomien. Om denne Vej er farbar, beror da paa, om Folk lettere tolererer en given Reduktion af Levestandarden, naar den kommer til dem i Form af forhøjede Skatter end i Form af forhøjede Priser.

Det er muligt, at dette virkelig i en Periode er Tilfældet. Indførelsen af det »skrællede« Pristal under Krigen synes at tyde paa, at man har været inde paa denne Tanke. I saa Fald kan man ved en saadan Tilskudspolitik vinde en Del Tid og haabe

paa, at et eller andet i Mellemtiden vil vise sig, f. Eks. gunstige Vilkaar for Udenrigshandelen, lavere Omkostninger gennem det almindelige tekniske Fremskridt e. l. Selve Tilskudspolitikken virker dog rimeligvis forstyrrende paa Produktionen og fører altsaa i modsat Retning.

Udebliver imidlertid saadanne stærke tekniske Fremskridt, vil denne Vej hurtig være spærret, for det er ikke sandsynligt, at Folk i Længden vil lade sig narre paa denne Maade.

En anden Udvej, som man maaske vil forsøge, er at bryde med Programmet fuld Beskæftigelse og søge tilbage til de tidligere Tilstande. Jeg tør ikke sige, at det ikke vil lykkes at skabe nogenlunde Ro ad denne Vej, men det forekommer mig ikke sandsynligt, thi de Grupper, som har oplevet Fordelen ved fuld Beskæftigelse, vil næppe med samme Taalmodighed paany finde sig i Lediggang og karrig Understøttelse, særlig da det er blevet et almindeligt Dogme, at Staten kan indrette Forholdene saaledes, at der er Arbejde og Fortjeneste til alle. Det er heller ikke sikkert, at de meget store Grupper, der har nydt godt af Lønudligningen, med samme Taalmodighed vil finde sig i at gaa ned i Løn i Forhold til andre.

En tredie Mulighed er at søge at faa de nævnte Grupper til at forstaa, at den relative Nedgang i deres Levestandard alene hidrører fra, at andre store Grupper har faaet deres Indtægt klækkeligt forøget, at dette er retfærdigt, og at man til og med er sluppet meget billigt til at øve denne Retfærdighed, idet en Del af det, disse Grupper har faaet, har kunnet dækkes ved den i Kraft af den forøgede Beskæftigelse opnaaede Produktionsforøgelse.

ad 2) Her er de samme Muligheder som drøftet under (1) plus een, nemlig den, at selve Inflationen skulde føre til Forstaaelse af, at det ikke, medmindre de tekniske Muligheder stærkt forbedres, er muligt paa en Gang at give $\frac{1}{4}$ af Befolkningen en meget stærk Forbedring af Levestandarden, uden at de øvrige maa give Afkald paa noget.

Sandsynligheden for, at den Forstaaelse, som er nødvendig, for at Konflikt skal kunne undgaas, kan opnaas, er vel ikke meget stor. Vi kan haabe paa, at den stærke Økonomisering og Udvikling af nye Hjælpekilder, som Krigen paa mange Omraader har fremtvunget, til Trods for de uhyre Genopbygningsopgaver dog kan føre til en saa hurtig Velstandsforøgelse, at en Løsning af Konflikten kommer ad denne Vej eller dog, at Udviklingen gør Løsningen lettere.

OFFENTLIG PRISPOLITIK MED HENBLIK PAA BEHOVSDÆKNING¹⁾

AF ERIK SCHMIDT

I.

MED Udtrykket offentlig Prispolitik tænkes her paa Prisfastsættelsen paa de Varer eller Ydelser, Staten og Kommunerne selv producerer og stiller til Borgernes Disposition med eller uden Vederlag.

Det forudsættes foreløbig, at den Pris, Forbrugeren er villig til at give for en Vare, og den Mængde, han køber til denne Pris, udelukkende er bestemt af Forbrugeren relative Vurdering af, hvad Væren er »værd« for ham, naar den forbruges i dette Omfang. D. v. s. en hvilkensomhelst Enhed af det forbrugte har mindst en Værdi i Forhold til Pengenes almindelige Værdi for Forbrugeren, der svarer til Prisen.

Heri ligger, at der er frit Forbrugsvalg med optimal Tilpasning til den givne Prissituation, medens der ses bort fra saadanne Hindringer for optimal Tilpasning som Forbrugeren manglende Viden og Initiativ (Tilpasningstræghed), indgroede Sædvaner, moralske eller religiøse Fordomme m. v. Forudsætningen er altsaa den statiske Ligevægtslæres, og Hensynet til Behovsdækning bliver herefter det samme som det, man kalder »Nyttemaksimering«.

Man kan med Rette kritisere den statiske Ligevægtslære som værende i mange Henseender ganske urealistisk. Men netop paa det Omraade, som her skal drøftes, er den maaske alligevel ikke saa virkelighedsfjærn. Forbruget af Gas, Lys og Vand, saavel som Benyttelsen af offentlige Trafikmidler, Badeanstalter etc. er vel netop præget af overordentlig Stabilitet, Priserne ligger temmelig

¹⁾ En noget ændret Gengivelse af et Foredrag, holdt i Socialøkonomisk Samfund den 16. Maj 1944.

fast fra Aar til Aar — i hvert Fald i normale Tider — og Forbruget kan teoretisk set naa at tilpasse sig til Ligevægtspositionen.

De særlige Problemer, der kan opstaa, naar de klassiske Forudsætninger opgives, berøres i et senere Afsnit. Andre Hensyn ved offentlig Pris- og Skattefastsættelse, f. Eks. Hensynet til Indtægtsudligning eller til bestemte Produktioners Fremme etc. strejffes kun flygtigt.

Iøvrigt er Fremstillingen ganske abstrakt og kun de teoretiske Principper berøres.

II.

Anledningen til at Emnet tages op til Behandling er den, at der blandt Teoretikere her i Landet synes at herske betydelige Meningsforskelle om, hvorledes den offentlige Prispolitik bør tilrettelægges. Den Praksis, der følges i Staten og Kommunerne, gaar som bekendt ud paa at gøre visse af Priserne paa de offentlige Ydelser til et bærende Led i Systemet af indirekte Skatter. Den har ofte været kritiseret ud fra forskellige Synspunkter, først og fremmest Fordelingssynspunktet, idet denne Form for Beskatning som bekendt vender den tunge Ende nedad, hvilket jo ikke er i Overensstemmelse med de demokratiske Doktriner, som iøvrigt hyldes i dansk Politik.

Professor Zeuthen har i et Par Artikler fra 1933 og 1936¹⁾ kritiseret denne gængse Prispolitik og navnlig paapeget det ufornuftige i de traditionelle Forestillinger om, at de forskellige Anlægs Økonomi skal hvile i sig selv, hvorefter Forrentningen af Anlægsudgifterne saavel som forskellige Henlæggelser behandles som Omkostninger. Zeuthen opstiller i Stedet nogle ny Retningslinjer, som maa siges at hvile paa Behovsdækningshensynet. Efter den herefter opstillede prispolitiske Hovedregel skal Prisen holdes saa højt, at en vis monopolistisk Gevinst opnaas; Prisen skal ligge et Sted mellem den rene Monopolpris og Grænseomkostningerne, og Ligevægtpunktet fastsættes paa Grundlag af Elasticiteten og en vis Vurdering af Forbrugernes Konsumentrente.

Zeuthens Overvejelser bliver saaledes i Realiteten et nyt Forsvar for den Prispolitik, som i Øjeblikket føres i Kommunerne og af Staten paa mange Omraader, og det er derfor af største Interesse, hvis det kan paavises, at hans Begrundelse er uholdbar.

¹⁾ »Offentlig Prispolitik«, Ingeniør og Samfund, 1933, og »Principper for offentlig Anlægspolitik og Prispolitik«, Nordisk Tidsskrift for teknisk Økonomi, 1936.

Fra anden Side er gjort en modsat Opfattelse gældende, gaaende ud paa at Prisen ud fra Behovsdækningshensynet maa sættes saaledes, at det offentlige Monopol overhovedet intet Overskud faar. Der skal altsaa tilstræbes Gevinstminimering¹⁾. Ved stigende Omkostninger medfører dette Princip, at Prisen kan blive lavere end Grænseomkostningerne, idet disse jo ligger over Gennemsnitsom-

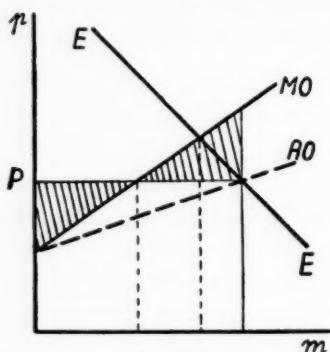

Fig. 1.

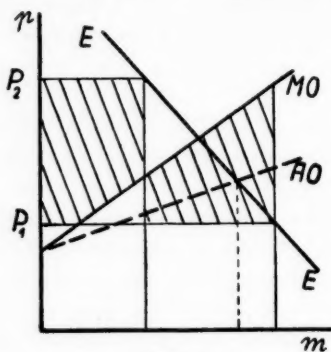

Fig. 2.

kostningerne (jævnfør Figur 1). Finder man det af særlige Grunde ønskeligt eller rimeligt at foretage en Prisdiskrimination overfor forskellige Forbrugerklasser, naar man ud fra denne Opfattelse til en Pris, der kan ligge betydeligt under saavel Grænse- som Gennemsnitsomkostningerne (jævnfør Figur 2, hvor de to skraverede Omraader er lige store).

III.

Det skal i det følgende paavises, at saavel Zeuthens Forslag til en Prisfastsættelse over Grænseomkostningerne som Caspers og Bauers Forslag til Gevinstminimering maa forkastes ud fra Behovsdækningshensynet til Fordel for det Princip, at Priserne sættes netop lig Grænseomkostningerne eller proportionale hermed.

Kritiken af de anførte Forfattere gaar altsaa ikke ud paa, at de forskellige af dem foreslaaede Principper aldrig bør bringes i Anvendelse; der kan meget vel forekomme Situationer, hvor det ene eller det andet af dem bør foretrækkes. Paastanden er den, at ingen af de nævnte Principper kan begrundes ud fra Hensynet til

¹⁾ K. Casper: »Zur Preistheorie des Bedarfsdeckungsmonopols«, Zeits. f. Nat.ökon., 1936, og Fritz Bauer: »Den politiske Pris«, Nationaløkonomisk Tidsskrift, 1939, Side 191 ff.

maksimal Behovsdækning, hvilket de anførte Forfattere selv synes at mene, men kun ved andre Hensyn, som i specielle Situationer kan være mere tungtvejende.

Det centrale i Kritiken kan sammenfattes saaledes: I de paa Figur 1 og 2 angivne Situationer ligger de direkte Omkostninger ved at fremstille de sidste Enheder over den Pris, Forbrugerne er villige til at give for dette Kvantum. Hvis der iøvrigt i Samfundet er Ligevægt mellem Priser og Grænseomkostninger eller Priserne ligger over Grænseomkostningerne — hvilket almindeligvis maa antages at være Tilfældet — maa en bedre Udnyttelse af Samfundets Tilgang paa Produktionsfaktorer kunne naas ved at indskrænke den foreliggende offentlige Produktion og overføre Produktionsfaktorerne til de Produktioner, hvor Priserne er lig med eller eventuelt større end Grænseomkostningerne.

Omvendt i det Tilfælde, hvor Prisen — som anbefalet af Zeuthen — er sat over Grænseomkostningerne. Ved en Udvidelse af Produktionen kan produceres Enheder, der efterspørges til en Pris, der er højere end Merudgifterne ved at producere disse Enheder, medens der i en Række private Produktioner kun lige netop naas Dækning for Grænseomkostningerne.

Alment udtrykt er Tankegangen altsaa den, at saalænge der findes Omraader indenfor Produktionen, hvor Prisen ligger højere over Grænseomkostningerne end i andre Produktionsgrene, kan en bedre Behovsdækning naas ved en Overflytning af Produktionsfaktorer fra de sidste til de første Produktionsgrene. Og omvendt hvor Prisen ligger under eller mere under Grænseomkostningerne end i andre Produktionsgrene. Det er simpelthen den almindelige Ligevægtslæres Sætninger anvendt paa Forholdet mellem den private og den offentlige Sektor af Produktionen. Dette Forhold skal i det følgende uddybes nærmere i Tilknytning til de af Zeuthen anstillede Betragtninger.

IV.

Den af Casper og Bauer foreslaaede prispolitiske Fremgangsmaade maa rettelig karakteriseres som en speciel Form for Tilskudspolitik til Billiggørelse af visse Varer eller Ydelser fra det Offentlige. Bortset fra Behovsdækningssynspunktet kan Begrundelsen for at yde et saadant Tilskud f. Eks. være den, at Produktionen af den paagældende Vare eller Ydelse anses for at være af særlig Betydning for Beskæftigelsen eller, hvor der er Tale om

Prisdiskriminering, at man ønsker at foretage en Indtægtsudjævning ved at lade de velstillede betale et Tilskud til de mindrebeholdes Forbrug. Dette sidste ses f. Eks. ved offentligt drevne Teatre, Restauranter, Badeanstalter etc. Naar denne specielle Form for Tilskudspolitik gennem Selvfinansiering undertiden kan være at foretrække under de nuværende politisk-økonomiske Forhold, kan det f. Eks. skyldes, at det rent forvaltningsmæssigt er mere enkelt at praktisere en Ordning, hvor det enkelte Foretagendes Økonomi hviler i sig selv. Det kan ogsaa bero paa det politiske Forhold, at det kan være vanskeligt at faa Bevillingsmyndighederne med til at yde et egentligt Tilskud af det Offentliges almindelige Midler, medens Kravet om Overskud i den paagældende Virksomhed er mindre stærkt. Fremgangsmaaden kan dog aldrig blive andet end et betinget finanspolitisk Hjælpemiddel, idet selve Afgørelsen af, om der bør ydes et Tilskud, og hvor stort det bør gøres, i Princippet bør træffes uafhængigt af, om de specielle Forhold er til Stede, som gør det muligt at indtjene et Overskud i Forhold til Grænseomkostningerne, der kan benyttes som Tilskud. I et idealt socialistisk Samfund, hvor Staten staar som Ejer af Produktionsmidlerne og som eneste Driftsherre, vilde en saadan Tilskudspolitik betyde et Brud paa den almindelige økonomiske Helhedsplanlægning.

V.

Forudsætningerne for den af Zeuthen foreslaaede prispolitiske Forskrift er en Del mere komplicerede, ikke mindst fordi Begrebet »Konsumentrenten« er inddraget i

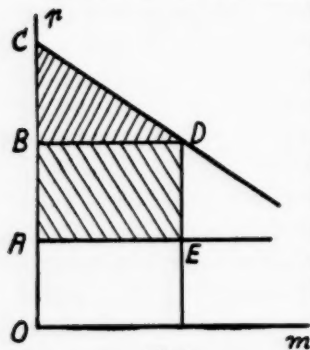

Fig. 3.

Overvejelserne. Zeuthen tager sit Udgangspunkt i en Tankegang hos Marshall (Principles, V, Chpt. XIV, § 6 og 7), der ganske kort kan refereres saaledes (jævnfør Figur 3): hvis en Monopolist i Stedet for udelukkende at se paa sin egen Fortjeneste (Arealet ABDE paa Figur 3) ogsaa ønsker at tage et vist Hensyn til den Konsumentrente (Arealet BCD), Forbrugeren faar, maa han sætte Prisen lavere end Monopolprisen, idet Konsumentrenten jo bliver desto større, jo lavere Pri-

sen sættes. Tankegangen har tydeligvis navnlig Interesse, hvor Monopolisten er Staten eller en Kommune, og der altsaa er Tale om

public utilities. Vurderes en Konsumentrentekrone ligesaa højt som en Krone af Monopolistens Overskud, er det simpelthen hele Arealet ACDE, der skal maksimeres, hvilket fører til Frikonkurrenceprisen. Men hvis man forestiller sig, at en Konsumentrentekrone vurderes lavere end en Krone hos Monopolisten, f. Eks. i Forholdet $v : 1$ (hvor $v < 1$), er det Summen

$$ABDE + v \cdot BCD,$$

der skal maksimeres, hvilket naas ved en Pris et Sted mellem Frikonkurrenceprisen (der svarer til $v = 1$) og Monopolprisen (der svarer til $v = 0$).

Denne Tankegang virker ikke helt tillidvækkende, men Zeuthen har forsøgt at give den en mere tidssvarende Udformning, og er derved naaet til Resultater, der ganske stemmer overens med Marshalls Konklusion. Zeuthen er klar over, at det marshall'ske Konsumentrentebegreb ikke er heldigt, for det første fordi Marshall forudsætter, at Pengenes Grænsenytte er upaavirket af Ændringerne i den betragtede Vares Pris og Mængde, for det andet fordi man ikke kender Forløbet af Efterspørgselskurven paa det øverste Stykke (en Usikkerhed, som i mindre Grad rammer Monopolistens Overskud)¹⁾.

I Stedet for at tale om Konsumentrenten som Helhed, indskrænker Zeuthen sig derfor til at se paa marginale Forskydninger i Konsumentrenten, d. v. s. den Fordel maalt i Penge, Forbrugerne opnaar ved en mindre Prisnedsættelse. Forholdet er illustreret paa Figur 4, hvor en Prissænkning fra P_1 til P_2 tænkes gennemført. Herved tjener Konsumenterne ifølge Zeuthen et Beløb svarende til $P_1E_1E_2P_2$, hvorimod Staten mister et tilsvarende Beløb i Overskud, men samtidigt indtjener et Beløb svarende til $Q_1RE_2Q_2$. Det ses af Figuren, at Forholdet mellem de to Forskydninger i Statens Overskud afhænger dels af Efterspørgselskurvens Hældning, dels af Forholdet mellem Prisen og Omkostningerne. Et samlet Udtryk for disse Størrelses Varia-

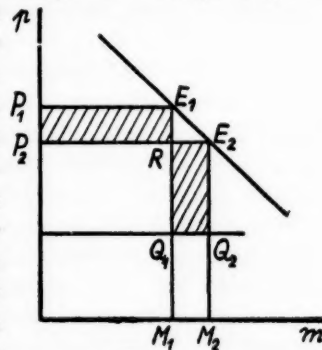

Fig. 4.

¹⁾ Jvnf. Nord. Tids. f. tekn. Økon., 1936, Side 149, og »Ingeniør og Samfund«, 1933, Side 164 og senere.

tion finder Zeuthen i Overpriselasticiteten, e , og en nærmere Beregning af henholdsvis Nedgangen i Statens Overskud og Tilvæksten i Konsumentrenten giver til Resultat, at Ligevægtsprisen naas, naar

$$e = 1 \div v,$$

hvor v er den tidligere nævnte Vurderingsfaktor for en Krone i Konsumentrente. (Er Omkostningerne stigende eller faldende, maa yderligere indføres et Udtryk herfor, jvnf. Zeuthen, Side 153). Det ses, at Resultatet ligesom hos Marshall bliver, at der for $v = 1$ faas en Pris lig Frikonkurrenceprisen (ved stigende eller faldende Omkostninger bliver Prisen lig Grænseomkostningerne), medens der for $v = 0$ faas Monopolprisen.

Resultatet er bemærkelsesværdigt derved, at Efterspørgselselasticiteten indgaar som en afgørende Størrelse, mens der ikke er nogen Proportionalitet mellem Pris og Grænseomkostninger.

VI.

Overensstemmelsen med Marshall kan nok gøre en noget skeptisk med Hensyn til Fremgangsmaadens Værdi, den synes at vise, at Konsumentrenten principielt indgaar paa samme Maade som hos Marshall. Dette fremgaar da ogsaa ved en nærmere Betragtning af det, Zeuthen forstaar ved marginale Forskydninger i Konsumentrentens Værdi.

Naar Prisen nedsættes fra P_1 til P_2 (jævnfør Figur 4) sker der dels det, at Forbrugerne »sparer« et Beløb svarende til Arealet $P_1E_1RP_2$. (Trekanten E_1RE_2 bør vel ikke medregnes, som Zeuthen gør det, da dette Beløb jo ikke figurerer som Udgift eller Indtægt i nogen af Situationerne). Samtidig sker der imidlertid det, at Forbruget udvides fra M_1 til M_2 , hvorved Forbrugerne paa den ene Side faar en øget Udgift (svarende til Arealet $M_1RE_2M_2$) og paa den anden Side faar en bedre Behovsdækning.

Var Forholdet det, at den betragtede Vare havde Efterspørgselselasticiteten 0, var Sagen klar nok, og Forbrugernes Fordel ved en Prisnedsættelse kunde direkte opgøres som et Kronebeløb. (En Opførelse af Fordelen i Nytte vilde derimod ogsaa volde Vanskeligheder her, fordi Indkomsteffekten vilde reducere Pengegrænsenytten). Men i alle andre Tilfælde vil det være nødvendigt at tage den øgede Behovsdækning i Betragtning. Det skal indrømmes, at det, saalænge Talen kun er om marginale Forskydninger, maa være

tilladeligt at se bort fra mulige Ændringer i Pengegrænsenyttén, men det kan ikke være berettiget at se bort fra de anførte Variationer i Behovsdækning og Forbrugerudgift, for disse Variationer er netop Led i den marginale Forskydning. Vanskeligheden ved at tale om en Konsumentrente er med andre Ord kun tilsyneladende skaffet af Vejen ved at regne med Forbrugernes Gevinst i Penge (den sparede Udgift svarende til Arealet $P_1E_1RP_2$), thi for overhovedet at kunne tale om en Besparelse, maa forudsættes, at Nyttén af de M_1 første Enheder er upaavirket af, om der ialt forbruges M_1 eller M_2 Enheder, og man er dermed inde paa det samme som den klassiske Konsumentrentebetragtning. Denne hviler jo paa den Antagelse, at hver enkelt konsumeret Enhed har sin egen subjektive Værdi svarende til den Efterspørgselspris, der gælder for det Forbrug, der gør denne Enhed til Grænseenhed. Opgives denne Antagelse, kan Arealet $P_1E_1RP_2$ ikke tillægges samme Nytteværdi, naar Forbruget er M_1 , som naar det er M_2 Enheder¹⁾.

Den nævnte Antagelse indgaar ogsaa i Zeuthens Ræsonnement, selv om der ikke direkte tales om en opsummeret Nytte svarende til Arealet under Efterspørgselskurven, men kun om sparet Udgiftsbeløb, thi herved forudsættes, at Forbrugerne var villige til at betale Prisen P_1 for de M_1 første Enheder samtidigt med, at de købte de følgende Enheder fra M_1 til M_2 til Prisen P_2 . Det er lidet sandsynligt, at Forbrugerne for Mængden M_2 vil betale en samlet Sum svarende til Arealet $OP_1E_1M_1 + M_1RE_2M_2$, der jo giver en Gennemsnitspris større end P_2 .

De Vanskeligheder, der knytter sig til Konsumentrentebetragtninger kan lettest omgaas ved en regulær marginal Betragtning svarende til den almindelige Ligevægtsbetragtning, hvor man kommer til det Resultat, at Prisen skal være lig Grænseomkostningerne. Her er Ræsonnementet jo netop det, at Forskellen mellem Prisen (svarende til Arealet $M_1RE_2M_2$) og den marginale Tilvækst i Omkostninger (Arealet $M_1Q_1Q_2M_2$) skal være Nul, medens Arealet $P_1E_1E_2P_2$ overhovedet ikke indgaar. Selv om man antog, at Konsumentrenten maalt i Nytte i alle Tilfælde var 0, d. v. s. at de intramarginale Enheder havde samme Nytte som de marginale, vilde man komme til det samme Resultat med Hensyn til Ligevægtsprisen. —

¹⁾ Jvnf. Miller: »Utility curves, total utility and consumer's surplus«, The Quarterly Journal of Economics, Bd. XLI, 1927.

Antager man med Zeuthen, at Priskronerne vurderes lavere end Omkostningskronerne i Forholdet $v : 1$, f. Eks. fordi Priskronerne er Udgift for Borgerne, mens Omkostningskronerne er Udgift for Staten (jvnf. næste Afsnit), vil man ved den marginale Betragtning komme til det Resultat, at *partiell Ligevægt naas, naar Grænseomkostningerne er lig Prisen gange v* . Ligevægsprisen bliver altsaa proportional med Grænseomkostningerne.

VII.

Det næste Spørgsmaal bliver saa, hvorfor Zeuthen efter Marshalls Forbillede ansætter en Krone i Konsumentrente til en lavere Værdi end en Krone i Overskud til Staten. Dette sker ikke, som man kunde vente, ud fra den Betragtning, at Konsumentrenten er en tvivlsom Størrelse og derfor bør belastes med en Reduktionsfaktor $v < 1$, men ud fra en mere almen Betragtning, som det i sig selv har Interesse at diskutere nærmere.

Zeuthen indleder sin Afhandling fra 1936 med at sige, at »en moderne Stat eller Kommune, der sætter sig Borgernes Velfærd som Formaal 1) *overalt* maa have et Ønske om at gavne Borgerne, saafremt disse kan opnaa et vist Minimum af Fordel ($1 : v > 1$) for hver Krone offentlig Udgift, og 2) *overalt* maa søge at opnaa Indtægt fra Borgerne, saafremt disses Tab ikke overskrider samme Forhold ($1 : v > 1$) som et Maksimum« (Side 139). Forudsætningen er altsaa groft sagt den, at en Krone i Statens Haand regnes til en vis Kurs større end 1 i Forhold til en Krone i Borgernes Haand. Meningen maa formentlig være den, at det er Grænsenytten af de Penge, Staten disponerer over, der er større end Grænsenytten af de Penge, Borgerne selv disponerer over.

Til denne specielle Teori maa jeg sige, at jeg synes, det er lidt vanskeligt at forestille sig, hvorledes denne Forskel i Pengegrænsenytte skal kunne holde sig — i hvert Fald ud over den minimale Forskel, som kan skyldes de specielle Omkostninger ved at overflytte Indtægt fra Borgerne til Staten. Forudsatte man, at en Krone havde en ensartet Grænsenytte for de forskellige Borgere — og dette maa være en Betingelse for at kunne tale om et bestemt Kursforhold mellem en »Statskrone« og en »Borgerkrone«, en Betingelse, som jo rigtignok ikke er tilstede i et Samfund med ulige Indtægtsfordeling — maatte man antage, at Staten søgte sine Indtægter og Udgifter udvidet, indtil Pengenes Grænsenytte for Staten var bragt ned paa samme Niveau som for Borgerne (bortset fra

den nævnte minimale Overflytningsomkostning), man maatte jo ogsaa antage, at der her gjaldt en aftagende Udbyttes Lov¹⁾.

Men hvis man nu alligevel med Zeuthen antog, at en saadan Tilpasning ikke fandt Sted — eller paa et givet Tidspunkt ikke havde fundet Sted — saa kunde man dog ikke udlede nogen speciel prispolitisk Regel deraf. Zeuthens Overvejelser bygger paa en Sammenligning mellem to Situationer, hvor der i den ene tages højere Priser paa de Varer og Ydelser, der sælges af det Offentlige, end i den anden, og hvor der opnaas et større Nettooverskud. Ved Overgangen fra den ene til den anden af disse Situationer sker altsaa dels en Formindskelse i Salget af Gas, Elektricitet etc., dels en dertil svarende Forskydning i Borgernes Budgetter. Men hvad sker iøvrigt med de offentlige Budgetter? Paa dette Punkt er Zeuthen tavs, han præciserer ikke nærmere, hvilket Sammenligningsgrundlag han gaar ud fra.

To forskellige Forudsætninger kan man her vælge som Udgangspunkt: *enten* kan antages, at Opkrævningen af andre Skatter er upaaavirket af Prisfastsættelsen, *eller* det antages, at de andre Skatter reduceres saaledes, at Statens samlede Indtægter holdes konstant. I første Fald sker der altsaa en Udvidelse af Statens samlede Indtægter og Udgifter, og dette maa aabenbart være en Fordel ud fra Forudsætningen om, at Statens Penge har større Grænsenytte end Borgernes. Men dermed er jo ikke afgjort, at den maksimale Fordel er naaet, eller anderledes udtrykt, at Udvidelsen af Statens Indtægter er foregaaet paa den mest hensigtsmæssige Maade ved en Forhøjelse af Priserne paa Gas, Lys etc. For at afgøre dette Spørgsmaal er det nødvendigt at lægge den anden Forudsætning til Grund og altsaa antage, at en Forøgelse eller Formindskelse af Overskuddet i det Offentliges erhvervsmæssigt drevne Virksomheder kompenseres gennem tilsvarende Formindskelse eller Forøgelse af andre Skatter, først og fremmest de direkte Indkomstskatter, som er det vigtigste Alternativ til Forbrugsafgifterne. Gaar man ud fra denne Forudsætning, bliver Problemet ikke længere at vurdere Forholdet mellem en Tilvækst i Statens Indtægter og en Merudgift for Borgerne, hverken i Almindelighed eller i Relation

¹⁾ Ved Diskussionen i Socialøkonomisk Samfund den 16. Maj 1944 anførte Zeuthen, at det navnlig var de Omkostninger og Forstyrrelser, som en Forøgelse af Beskatningen vilde medføre, der fik ham til at antage, at $v < 1$. Hertil kan dog siges, at Meromkostningerne ved en mindre Forhøjelse af de allerede bestaaende Skatter næppe er af praktisk Betydning i denne Sammenhæng.

til specifikke Udgifter fra Borgernes Side. Spørgsmaalet er derimod, hvorledes forskellige Skatteformer paavirker Borgernes Behovsdækning, og vi har i den Forbindelse ingen Glæde af at vide noget om Forholdet mellem Værdien af en Statskrone og en Borgerkrone. Det er kun forskellige Anvendelser af Borgerkronerne, der sammenlignes indbyrdes.

Det fremgaar heraf, at Problemet ikke specielt vedrører Prisfastsættelsen paa offentlige Goder, men er af mere almen finanspolitisk Karakter.

VIII.

Det skal i det følgende nærmere paavises, at Skatterne virker mindst indskrænkende paa Borgernes Behovsdækning, hvis de opkræves som direkte Indtægtsskatter eller, hvilket teoretisk set bliver det samme, som almindelige Forbrugsskatter omfattende alle Varer og Ydelser og proportionale med Grænseomkostningerne. En generel Begrundelse for denne Sætning findes i en Diskussion mellem Hotelling og Ragnar Frisch i *Econometrica* 1938 og 39, hvortil kan henvises. En forenklet Tillem্পning af Bevisførelsen skal gives i det følgende. Den gængse Fremstillingsform med Indifferenskurver lægges til Grund, hvoraf følger, at de sædvanlige Forudsætninger om aftagende marginal Substitutionsrate og Kontinuitet m. v. er impliceret (jævnfør Figur 5).

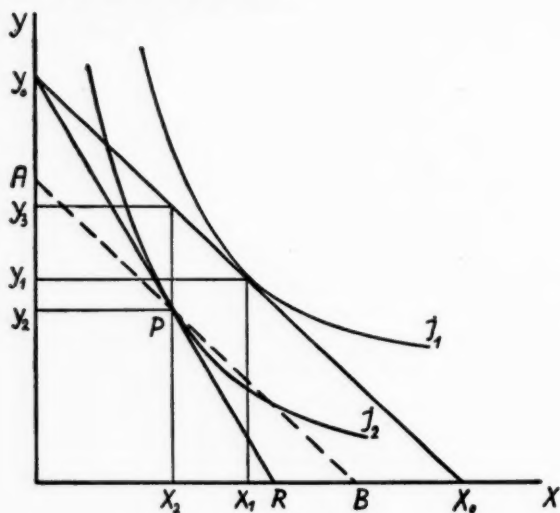

Fig. 5.

Spørgsmaalet ses først i Forhold til et enkelt Individ, og vi sammenligner Individets Udgift til en enkelt Vare med Udgiften til samtlige andre, d. v. s. Indtægten minus Udgiften til den betragtede Vare. Lad Indtægten være Y_0 , mens X er den Vare, der er Tale om. Prisen er Y_0/X_0 , hvor X_0 er den Mængde, der kan købes af X , hvis hele Indtægten benyttes dertil. Ligevægtspositionen bestemmes som det Punkt, hvor Linjen Y_0X_0 tangerer en Indifferenskurve (I_1); der købes altsaa Mængden X_1 , og Købesummen bliver $Y_0 \div Y_1$.

Vi vil nu sammenligne de Forskydninger, der fremkommer, naar der

- 1) enten indføres en Forbrugsskat paa s pCt. af Prisen, eller
- 2) indføres en Indtægtsskat, der indbringer samme Kronebeløb som Forbrugsskatten.

En Forbrugsskat paa s pCt. af Prisen vil medføre, at der ialt kun kan købes Mængden R af X (idet $OR = OX_0 / (1 + s)$). Linjen Y_0R angiver de forskellige Købemuligheder, og Ligevægtpunktet P findes som Berøringspunkt mellem denne Linje og Indifferenskurven I_2 . Der købes altsaa Mængden X_2 , og Betalingen er

$$Y_0 \div Y_2 = (Y_0 \div Y_1) \cdot (1 + s),$$

medens det samlede Skattebeløb er

$$Y_3 \div Y_2 = (Y_0 \div Y_1) \cdot s.$$

Gaar vi nu i Stedet ud fra Skattebeløbet ($Y_3 \div Y_2$) og tænker os dette opkrævet gennem en Indtægtsskat, vilde det betyde, at Indtægten Y_0 blev reduceret med dette Beløb, medens Prisen paa X var Y_0/X_0 . De forskellige Købemuligheder er da angivet ved Linjen AB , der gaar gennem Punktet P og er parallel med Y_0X_0 . Da AB skærer Linjen Y_0R i P , maa den ogsaa skære Indifferenskurven I_2 , som jo tangerer Y_0R i P . Det følger heraf, at der paa Linjen AB findes Punkter, som ligger *indenfor* Indifferenskurven I_2 , og at Ligevægt kan opnaas paa en Indifferenskurve beliggende mellem I_2 og I_1 . Ligevægtpunktet ved Indtægtsskatten er altsaa en Position, der giver Individet bedre Behovsdækning, end der kan naas ved Forbrugsskatten (hvor P var den fordelagtigste Position).

Det fremgaar uden videre, at et System af Forbrugsskatter af samme relative Størrelse vil virke paa samme Maade som en Indtægtsskat, idet Udgiften til Varen X vil blive paavirket i samme Forhold som alle de andre Udgifter, Indtægten kan anvendes til.

Det er hermed godtgjort, at Gennemførelsen af en Skat i Forhold til en eller anden Udgangsposition vil føre til mindst Indgreb

i Behovsdækningen, hvis den paalægges i Form af en Indkomstskat som Alternativ til en Forbrugsskat. Heraf kan udledes, at hvis der er Tale om en Vare eller Ydelse fra det Offentlige, og Udgangspositionen ikke svarer til Ligevægt mellem Pris og Grænseomkostninger, kan en Forbedring opnaas ved enten at hæve eller sænke Prisen, indtil den bliver lig Grænseomkostningerne og ved samtidigt at kompensere det Offentliges Gevinst eller Tab herved ved en tilsvarende Ændring i Indtægtsskatten.

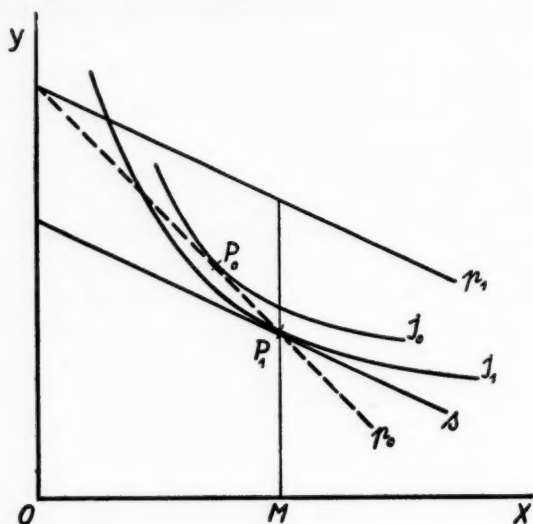

Fig. 6.

Paa Figur 6 er dette Forhold illustreret for det Tilfælde, at Varen har været billiggjort gennem Tilskud, og Tilskudet ophæves samtidigt med at Indtægtsskatten reduceres. Linjen p_1 angiver Varens Pris med Tilskud, medens p_0 angiver Prisen uden Tilskud, d. v. s. Grænseomkostningerne. Den lodrette Afstand fra p_0 til p_1 er da det Beløb, der skal opkræves i Indtægtsskat for at finansiere Tilskudet.

Lad M være den Mængde, hvor Individet er i Ligevægt under Tilskudsordningen. Hertil svarer Ligevægtspunktet P_1 paa p_0 . P_1 maa da ligge paa den Indifferenskurve, I_1 , som dels gaar gennem P_1 og dels tangeres af Linjen s , der er parallel med p_1 og gaar gennem P_1 . Da nu p_0 er stejlere end s , maa p_0 skære Indifferenskurven I_1 , hvoraf følger, at en Ophævelse af Tilskudsordningen vil betyde, at der kan opnaas en bedre Position end P_1 , nemlig i Punk-

tet P_0 , hvor p_0 er Tangent til en Indifferenskurve, I_0 , der svarer til bedre Behovsdækning end I_1 .

Udtrykt i almindelige borgerlige Vendinger kunde man i Overensstemmelse med dette Resultat sige, at de arbejdsløse m. fl. er bedre tjent med at faa en Pengeunderstøttelse end en Naturalunderstøttelse, fordi de i første Fald kan faa en bedre Tilpasning til deres individuelle Behov. Socialt set er Sagen dog som bekendt langt mere kompliceret, og der kan anføres adskilligt til Fordel for Naturalformen.

IX.

Ræsonnementet i det foregaaende er gennemført under den Forudsætning, at Vareprisen er upaavirket af, hvilken Mængde der købes, eller anderledes udtrykt, at Forbrugeren er Mængdetilpasser.

Er der Tale om samtlige Forbrugeres Køb af en Vare, vil denne Forudsætning sjældent holde Stik, men Grænseomkostningerne vil stige eller falde med Variationer i Produktionens Omfang. Grafisk kan den benyttede Fremstillingsmaade tilpasses hertil paa følgende Maade: I Stedet for den rette Linje Y_0X_0 (jævnfør Figur 5) træder en Kurve svarende til Variationen i Grænseomkostningerne for Varen. Produceres Varen med stigende Omkostninger, vil denne Kurve krumme modsat Indifferenskurverne, medens den vil krumme samme Vej, hvis Varen fremstilles med faldende Omkostninger. Det foranførte Bevis kan her gennemføres paa analog Maade, som skal antydes ganske kort, jævnfør Figur 7, hvor alle Betegnelser svarer ganske nøje til Figur 5.

Det antages paa Figur 7, at Varen X bliver dyrere og dyrere at fremskaffe i Forhold til Samlingen af alle andre Varer, efterhaanden som Mængden af X øges. Idet Kurven Y_0X_0 betegnes som $f(x)$, kan Kurven Y_0R , der svarer til en Forbrugsskat paa Varen X paa s pCt. karakteriseres som

$$g(x) = Y_0 \div (Y_0 \div f(x)) (1 + s),$$

hvoraf fremgaar, at denne Kurve har Hældningen

$$g'(x) = f'(x) \cdot (1 + s).$$

Kurven AB, der svarer til en Indtægtsskat af samme Størrelse som Forbrugsskatten i Punktet P, er her konstrueret ved lodret Parallelforskydning af Y_0X_0 , og har derfor for hver Værdi af x samme Hældning som Y_0X_0 , altsaa $f'(x)$.

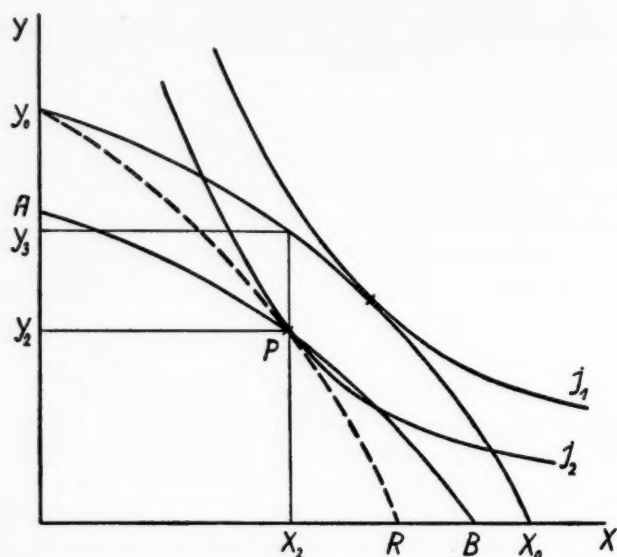

Fig. 7.

I Punktet P, hvor Y_0R og Indifferenskurven I_2 har Fællestangent, maa Y_0R være stejlere end AB , idet AB har Hældningen $f'(x_2)$, medens Y_0R har Hældningen $g'(x_2)$. Følgelig maa AB skære Indifferenskurven I_2 , d. v. s., der kan findes en Indifferenskurve beliggende mellem I_2 og I_1 , som berører AB .

X.

Resultatet kan sammenfattes saaledes:

1: Paaligning af et Beløb i Forbrugsskatter medfører en ringere Behovsdækning end Paaligning af det samme Beløb gennem Indtægtsskatter. Denne Sætning gælder i lige Grad, hvad enten Talen er om Prisfastsættelsen paa Varer, der produceres af det Offentlige og sælges til Forbrugerne, eller om Forbrugsafgifter i Almindelighed.

2: For Prisfastsættelsen paa offentlige Ydelser gælder, at den bedste Behovsdækning naas, naar Priserne sættes lig med Grænseomkostningen — forudsat at dette er den almindelige Rettesnor for Prisfastsættelsen i private Virksomheder. Holder disse gennemgaaende en højere Pris end Grænseomkostningerne, bør det Offentlige sætte sine Priser proportionalt dermed.

3: Der synes ikke i Almindelighed at være Anledning til at tage Hensyn til Konsumentrenten, ejheller til om den offentlige Virksomhed ved at følge denne Regel arbejder med Overskud eller Underskud. I sidste Fald kan det dog være nødvendigt at tage Konsumentrenten i Betragtning (jævnfør nedenfor).

Hovedresultatet maa siges at være det, at varefordyrende Forbrugsskatter saavel som Tilskudsordninger til Billiggørelse af Varerne er af det onde set fra Behovsdækningssynspunktet. Dette hænger naturligvis sammen med, at saadanne Skatter forrykker Grundlaget for den fri økonomiske Tilpasning.

I et socialistisk Samfund, hvor det offentlige ejer alle Produktionsmidler af større Betydning, og hvor al Produktion og Pristfastsættelse for vigtige Varer følgelig foretages af offentlige Organer, vil det med Tilnærmelse være muligt at praktisere den Regel, at Priserne fastsættes proportionalt med Grænseomkostningerne, idet Proportionalitetsfaktoren fastsættes paa Grundlag af Samfundets Investeringsbehov, Omfanget af de sociale og kulturelle Udgifter m. v.

I det nuværende Samfund kan man derimod i Praksis se bort fra den Mulighed, at Skatterne opkræves som en generel Omsætningskat paa alle Færdigvarer og proportionalt med Grænseomkostningerne. De forskellige Indtægtsskatter burde saaledes ud fra Behovsdækningshensynet være den vigtigste Skattekilde i det nuværende privatkapitalistiske Samfund, og dette Resultat understøttes yderligere af Ønsket om at gøre Skatterne progressive, hvilket kun er muligt med relativt faa Forbrugsskatter, medens Indtægtsskatterne er velegnede hertil. Men der er jo desværre mange andre Hensyn, som trækker i modsat Retning.

XI.

De i det foregaaende anførte Ræsonnementer bygger alle paa visse Forudsætninger om Indifferenskurvernes Forløb, eller — hvilket er det samme — paa Grænsenyttelærens klassiske Forudsætninger. Er disse Forudsætninger ikke opfyldt, kan Resultatet blive et andet.

Antages f. Eks. et diskontinuerligt Forløb af Indifferenskurverne, kan det indenfor videre eller snævrere Rammer være uden For-skel, om et mindre Skattebeløb opkræves paa den ene eller den

anden Maade. Det samme gælder, hvis Efterspørgslen efter den beskattede Vare indenfor det betragtede Spillerum er uelastisk. Paa Figur 5 kan f. Eks. hertil svare, at Indifferenskurverne bliver vandrede ved et Forbrug af Varen X over en vis Størrelse. Ved Forhøjelse af Prisen paa X kompenseres ved en tilsvarende Lempelse i Indtægtsbeskatningen sker da ikke nogen Ændring i Forbruget, men kun det, at Pengene overføres til det Offentlige paa en anden Maade.

Det er vistnok en almindelig Erfaring, at en gradvis Forhøjelse af offentlige Takster eller indirekte Skatter ikke paavirker Forbrugets Omfang nævneværdigt; overfor saadanne Smaaændringer synes Efterspørgslen at være ret uelastisk. Er dette Tilfældet, bliver Resultatet det, at Beskatningsmaaden set fra Behovsdæknings-synspunktet er ligegyldig, saafremt Skatterne indføres eller forhøjes lidt efter lidt — og det er jo i Reglen Tilfældet.

En saadan Antagelse harmonerer ikke daarligt med de Slutninger, man kommer til, naar man gaar ud fra en psykologisk Betragtning af Forbruget, idet man herved utvivlsomt kommer til det Resultat, at Prisvurderingen af de forskellige Goder i høj Grad er betinget af Vanen og andre Omstændigheder, som er uden direkte Forbindelse med Nyttens eller Grænsenyttens. Ser man paa Forbruget af en Række af de mest beskattede Varer som Tobak, Spiritus, Sukkervarer, Kaffe m. v., maa man utvivlsomt indrømme, at der i ikke ringe Grad gælder, at Forbrugerne her har vænnet sig til at regne med en særlig Prisskala og er forbavsede villige til at betale en høj Pris for disse Goder. Med Hensyn til Priserne paa Gas og Elektricitet er Sammenhængen vel en anden, Efterspørgslen er her ogsaa meget uelastisk, fordi der i mere elementær Forstand er Tale om Nødvendighedsvarer.

I det store og hele skulde man da kunne sige, at de bestaaende Forbrugsskatter virker nogenlunde som Indtægtsskatter — og de er derfor i særlig Grad forkastelige set fra Fordelingssynspunktet, fordi de vender den tunge Ende nedad i højere Grad, end de havde gjort, hvis en Omlægning af Forbruget fandt Sted, det maa jo formodes, at en Omlægning af Forbruget bort fra de beskattede Varer vilde være stærkest hos de daarligst stillede Forbrugere. Det Forsvar for de indirekte Skatter, at Folk kan lade være at købe de beskattede Varer, er næppe praktisk holdbart.

XII.

Et særligt Problem ved Prisfastsættelsen paa en Del offentlige Ydelser er det, at de kræver meget betydelige Investeringer og følgelig produceres med store faste Omkostninger, saaledes at en Prisfastsættelse, der gik ud fra Grænseomkostningerne vilde medføre, at disse Virksomheder vilde give Underskud. Dette forstærkes yderligere af, at der gennem Udvidelse af Anlæggenes Kapacitet ofte kan naas en Besparelse i løbende Omkostninger, d. v. s. Langtidskurven for Grænseomkostningerne er faldende. Tilstedeværelsen af betydeligt Underskud kan være yderst ubehageligt, dels fordi der derigennem stilles saa meget desto større Krav om Opkrævning af andre Skatter til Udfyldning af Hullerne, dels fordi en saadan Prispolitik i et privatkapitalistisk Samfund vil føre til en stadig politisk Kritik af Administrationen, som vil blive beskylt for at være byråkratisk og sløset etc.

Omend det kan siges, at en rationel Prispolitik, der ikke viger tilbage for at tage et Underskud, vilde stride stærkt mod de tilvante Forestillinger, er det dog værd at fremhæve, at man for en Række Ydelser fra det Offentlige faktisk er inde paa at praktisere samme Princip i Tilfælde, hvor Grænseomkostningerne er 0 eller meget smaa. Her stiller man som bekendt Ydelserne til gratis Disposition for Borgerne, det gælder f. Eks. Veje, Broer, Parker og Anlæg, Museer, Biblioteker, Universitet etc. — Tilstedeværelsen af mange af disse Gratisydelser skyldes dog maaske knap saa meget en klar teoretisk Erkendelse af, at Grænseomkostningerne bør være prisbestemmende, som det Forhold, at Omkostningerne ved overhovedet at opkræve en Betaling er uforholdsmæssigt store i Sammenligning med de øvrige Grænseomkostninger.

XIII.

Ved en engelsk Diskussion sidst i Trediverne om Prisfastsættelsen for offentlige Ydelser produceret under aftagende Omkostninger, har man været inde paa den Tankegang, at det rigtigste vilde være, at man gennem en Prisdiskriminering søgte at dække det Underskud, der vilde fremkomme i disse Virksomheder ved at sætte Prisen lig Grænseomkostningerne, og man har i denne Forbindelse hævdet, at der i hvert Fald i et socialistisk System burde gennemføres en saadan Prisdiskriminering.

Det rigtige heri synes at være det, at Prisen bør differentieres, hvis der er Tale om et Samfund med Forbrugerklasser med forskelligt Indtægtsniveau og Varen iøvrigt egner sig til Prisdiskri-

mination. For visse Varer kan denne gennemføres paa en meget effektiv Maade. Prisfastsættelsen paa Det kgl. Teaters Billetter er et Eksempel herpaa. En Række af vore indirekte Skatter er delvis tillempet efter samme Princip, f. Eks. Tobaks- og Spiritusbeskatningen. For en Vare som Gas til Husholdningsbrug vilde det derimod næppe være let at diskriminere. For Elektricitetens Vedkommende kunde man utvivlsomt naa ret langt ved at sætte en stærkt stigende Pris paa Antallet af Lampesteder i hver Lejlighed. For Vandforbrugets Vedkommende tilsvarende en stigende Pris paa Antallet af Vandhaner, hvilket ikke vilde medføre ekstra administrativt Besvær.

Det teoretiske Forsvar for at indføre en saadan Prisdiskrimination kunde ud fra Behovsdækningssynspunktet være det, at de velstillede ogsaa paa andre Omraader betaler for høje Priser, idet de som Følge af deres lavere Indtægtsgrænsenytte er villige til at betale en uforholdsmæssig høj Merpris for en forholdsvis underordnet Kvalitetsforskel i Varerne. Hvis de velstillede saaledes gennemgaaende betaler en Pris over Grænseomkostningerne for Ydelser fra private Virksomheder, vil det give den bedste Balance for dem, hvis de betaler en tilsvarende forhøjet Pris for de offentlige Ydelser.

Kan Prisdiskrimination gennemføres i tilstrækkeligt Omfang, kan der skaffes Overskud i de offentlige Virksomheder, selv om Omkostningerne er faldende og Normalprisen sættes lig Grænseomkostningerne, og de særlige Problemer i Forbindelse med et Underskud falder da bort.

Berettigelsen af Prisdiskrimination kan imidlertid udelukkende være den, at Forbrugerne kan inddeles i Klasser af forskelligt Velstandsniveau. I et socialistisk Samfund med ligelig Indtægtsfordeling bør den ikke praktiseres.

XIV.

Hvor Prisdiskrimination ikke kan eller ikke bør gennemføres, vil man komme til at staa overfor det Problem, om man overhovedet skal investere i en Produktionsgren, hvor der paa Forhaand kan forventes Underskud, saafremt Prisen sættes lig Grænseomkostningerne, jvnf. Figur 8, hvor KAO betegner Korttids- og LAO Langtids gennemsnitsomkostninger. Med den givne Efterspørgselskurve EE kan der opnaas Dækning for Grænseomkostningerne, men ikke for Totalomkostningerne. Kan man under disse Vilkaar være sikker paa, at det er en Fordel for For-

brugerne, at saadanne Varer produceres? Dette Spørgsmaal maa besvares derhen, at Produktionen kun bør iværksættes, hvis det kan antages, at der er en Konsumentrente stor nok til, at den opvejer det samfundsmæssige Tab, som Underskuddet medfører. En nøjagtig Opgørelse heraf kan selvsagt ikke gennemføres, men et Skøn derover kan foretages paa Grundlag af de Erfaringer, man kan gøre sig med Hensyn til Efterspørgselselasticiteten for Varen og Varens Betydning for Forbrugeren. Var Efterspørgselskurven

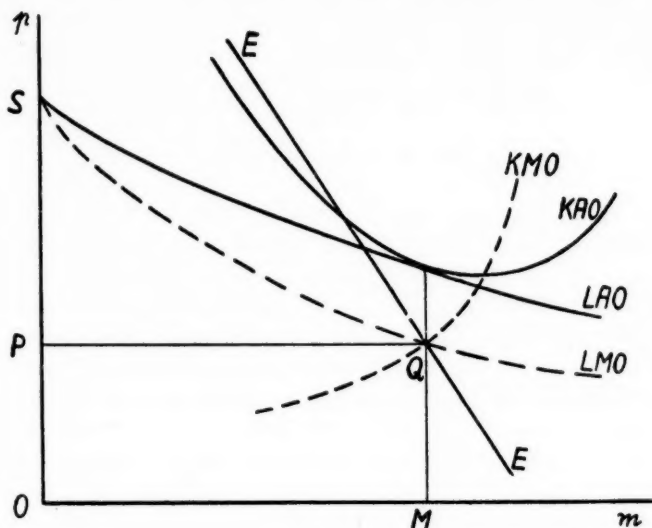

Fig. 8.

sammenfaldende med Linjen PQM (jvnf. Figur 8) kunde det i hvert Fald ikke være fornuftigt at producere, og dette maatte overhovedet gælde, saalænge Efterspørgselskurven forløber i Rummet under SQ, altsaa under Grænseomkostningerne. Men har man Grund til at antage, at Efterspørgselskurven er stejlere end SQ, og yderligere, at denne Stejlhed er Indikation for, at der er en Konsumentrente, saa vil der være Mulighed for, at det vil være fornuftigt at investere i denne Produktion. — Med Hensyn til de Gratisydelse, som i Dag stilles til Forbrugernes Disposition af det Offentlige, udøves et tilsvarende Skøn faktisk, og det kan formentlig ogsaa udøves paa andre Omraader med tilstrækkelig Nøjagtighed. Dette er, saavidt jeg kan se, det eneste Tilfælde, hvor der ved prispolitiske Overvejelser er Grund til at tage Konsumentrenten i Betragtning.

NOGLE BETRAGTNINGER OVER DE FORSKELLIGE LANDBRUGSEJENDOMMES ØKONOMISKE BETYDNING

AF KJELD BJERKE

FRA forskellig Side har Spørgsmaalet om en Fortsættelse af Udstykningslovgivningen efter Krigen allerede været rejst. Da det kan have sin Betydning nærmere at faa undersøgt de forskellige Forhold, der maatte tale for og imod en Fortsættelse, skal jeg i det følgende tage et af de Punkter op, som naturligt maa gaa ind i Overvejelserne, nemlig Spørgsmaalet om Husmandsbrugenes økonomiske Betydning i Sammenligning med de øvrige Brugsstørrelser.

Problemet har tidligere været behandlet her i Tidsskriftet, nemlig af Departementschef Adolph Jensen i en Artikel »Om Beregningen af de forskellige Jordbrugstypers økonomiske Betydning«, Nationaløkonomisk Tidsskrift 1930. De Konklusioner, som A. J. kom til med Hensyn til Spørgsmaalet, blev anfægtet af Professor Jørgen Pedersen i en lille Artikel i Nationaløkonomisk Tidsskrift 1931 med følgende Titel: »Kan man ud fra Driftsbureauets Regnskabsmateriale beregne, hvilken Jordbrugstype, der betaler Produktionsfaktorerne bedst«, og A. J. fik Lejlighed til sammesteds at imødegaa J. P.'s Synspunkter. Det kunde herefter synes overflødigt at koge Suppe paa den samme Pølsepind, hvis det ikke var, fordi Diskussionen efter min Mening ikke førte til en Løsning af Spørgsmaalet, hvad enten denne maatte blive positiv eller negativ.

I.

Der var mellem Diskussionsdeltagerne almindelig Enighed om, at de forskellige Jordbrugstypers økonomiske Betydning bør maa-

les ved Forholdet mellem den Værdi, Samfundet yder som Indsats i Driften, og den Værdi, Samfundet modtager til Gengæld.

Der var ogsaa, saa vidt jeg forstaar, Enighed om, at Landbrugets — ligesom enhver anden erhvervsmæssig Virksomheds — økonomiske Betydning bør maales ved Forholdet mellem Bruttoudbyttet og den Indsats, som har fremkaldt dette. Derimod var der ikke Enighed om, hvorledes man kunde finde et passende Udtryk for Værdien af denne Indsats, og om Tæller og Nævner i Forholdet maatte være lige store, saaledes at Brøken blev 1. J. P. var tilbøjelig til at mene, at dette var Tilfældet ud fra den Betragtning, at der ikke i nogen Bedrift gives mere eller mindre ud til de i Produktionen deltagende Personer: Materialeleverandører, Arbejdere, Driftsleder, Kapitalister, det offentlige m. m. end Værdien af den samlede Produktion, medens A. J. var af den Formening, at Brøken ikke behøvede at blive 1, naar man forudsatte en normal Forrentning af Produktionsfaktorerne.

A. J. opstiller følgende Formel som Udtryk for Forholdet mellem, hvad Samfundet modtager og yder b: $(m + a + r + s)$. I denne Formel er b Bruttoudbyttet, m Materialeudgiften, herunder ogsaa Afskrivninger m. v., a Arbejdsudgiften (herunder ogsaa beregnet Arbejdsvederlag til Ejeren og dennes medarbejdende Familiemedlemmer), r betalte Renter af laant Kapital og beregnede Renter af Ejeren egen i Bedriften anbragte Kapital, og endelig s Ejendomsskatter til det offentlige. Forskellem mellem b og $m + a + r + s = o$ skulde være Profitten i videste Forstand, heri inkluderet Driftslederlønnen. Naar A. J. ikke tager Driftslederlønnen med i Nævneren, er det ud fra den Betragtning, at Ansættelsen heraf er meget problematisk. Det er klart, at en Undladelse af at medtage Driftslederlønnen, fordi man eventuelt antager denne for galt ansat, kan føre til misvisende Resultater, men det samme vil iøvrigt ogsaa være Tilfældet, hvis den medtages. Imidlertid er Driftslederlønnen jo samfundsmæssigt set et Offer ligesom de andre — af A. J. fremhævede — Omkostninger, der medgaar til at frembringe Bruttoudbyttet, og under Hensyn hertil vil jeg anse det for at være rigtigst at medtage Driftslederlønnen. Derimod er jeg naturligvis ikke blind for, at der er visse praktiske Vanskeligheder forbundet med at opgøre Driftslederindsatsens Værdi, saaledes at dette medfører en vis Usikkerhed ved Beregningen.

I Virkeligheden burde endnu et Omkostningselement være medtaget, nemlig en normal (nødvendig) Betaling for at bære Risiko.

Denne Betaling omfatter dels en Betaling for den tekniske Risiko (Haglskade, Dødsfald og Sygdomme blandt Besætningerne m. v.), dels Betaling for den større økonomiske Risiko, der følger med at drive selvstændig Virksomhed fremfor at anbringe sin Kapital passivt.

Hvis man har til Hensigt at foretage Beregningerne af det nævnte Forhold paa Grundlag af Driftsbureauets Materiale, foreligger der Oplysninger om samtlige af de saaledes omtalte Poster undtagen Betalingen for at bære Risiko, hvilket ikke kan forbavse.

Efter det saaledes anførte vil jeg derfor mene, at Forholdet rent teoretisk skal udtrykkes paa følgende Maade b: $(m + a + r + s + d + r_1)$ hvor d er beregnet Driftslederløn og r_1 Betaling for normal Risiko. Ved de følgende Beregninger maa man dog efter det anførte udelade r_1 , da der ikke foreligger Tal herfor.

Den Del af Rentekravet, der falder paa Jorden, burde maaske i alle Tilfælde holdes ude fra Beregningerne, idet dette Beløb kunde opfattes som Jordrente. Hertil maa det dog anføres, at en Deling af Kapitalen paa Bygningsværdi og Jordværdi er meget vanskelig at gøre korrekt, og selvom en Deling kunde foretages, er det langt fra hele Jordværdien, som afgiver Jordrente. Store Del af Jordværdien maa paa Grund af Jordforbedringer o. l. sidestilles med den øvrige Landbrugskapital. Hvor meget af Jordværdien, der saaledes ikke afgiver Jordrente, er det endnu mere haabløst at sige noget om. Under Hensyn hertil og da man antagelig ikke vil komme til andet Resultat, end det jeg kommer til i det følgende, har jeg ment det nødvendigt og forsvarligt at regne med hele Rentekravet, som i alt Fald fra et bedriftsøkonomisk Synspunkt maa opfattes som Kapitalrente og ikke Jordrente.

Under Materialeudgiften har A. J. medtaget »Andre Omkostninger«, bortset fra Ejendomsskatterne, d. v. s. Forsikringer, Udgifter til Elektricitet m. v. Der er, forekommer det mig, noget, der taler for, at den Del af Andre Omkostninger, der vedrører Forsikringer, ogsaa holdes ude fra Opgørelsen ud fra den Betragtning, at den tekniske Risiko, der dækkes gennem Forsikringerne, antagelig ikke er dækket i samme Omfang efter Ejendomsstørrelse. Jeg vil saaledes tro, at de store Ejendomsbesiddere i højere Grad er Selv-forsikrere end de smaa Brugere.

Ved at stille Problemet op, som jeg har gjort her, kan man i alle Tilfælde ikke vente, at Forholdet, som Jørgen Pedersen forudsætter, skal blive 1. Det skal nemlig for det første fremhæves, at naar man, som her er forudsat, beregner Arbejdsvederlaget til

Familien, saaledes at det svarer til, hvad man kan opnaa i anden Tjeneste, og naar Driftslederlønnen beregnes paa tilsvarende Maade, og naar endelig der som Udtryk for Forrentningen af Kapitalen benyttes Rentekravet (d. v. s. 4 pCt. for Jord, 5 pCt. for Bygninger, 6 pCt. for Driftskapitalen), vil der naturligvis ikke kunne forventes Overensstemmelse, idet man sammenligner Bruttoudbyttet, d. v. s. Produktionsfaktorernes Afkast med den *normale* Aflønning af disse. En Forudsætning for, at de følgende Beregninger har Værdi, maa være, at de beregnede Størrelser er ansat nogenlunde fornuftigt, og at der følgelig fra Ejendomsstørrelse til Ejendomsstørrelse ikke er nogen systematisk Fejl. Hvis man eksempelvis regnede med et Rentekrav paa 5 pCt. af den samlede Kapital, vilde dette medføre en systematisk Ændring, men Ændringen vilde ikke blive større, end at den senere omtalte Forskel mellem Bønderbrugene og de store Brug som Helhed vilde blive bevaret. Ved Opgørelsen kan ikke anføres nogen Størrelse for Vederlag for normal Risiko, men selv om et saadant Beløb kunde indregnes, kunde man, som nævnt, alligevel ikke vente, at Forholdet mellem Bruttoudbyttet og Omkostningerne skulde blive 1, man maa tværtimod regne med, at det bliver noget under 1, hvilket er Udtryk for, at Produktionsfaktorerne i Landbruget ikke faar normal Aflønning.

Hvis man nu kan gaa ind paa denne Tankegang, er det næste Spørgsmaal, der rejser sig, om det nævnte Forhold da ikke bør blive det samme uafhængigt af Ejendomsstørrelsen. Hertil maa fremhæves, at den manglende Vurdering af det normale Vederlag for Risikoen maa kunne medføre, at Forholdet ikke bliver fuldstændigt ensartet. Da Risikoen antagelig er stigende med Ejendomsstørrelsen, idet de store Ejendomme er mere konjunkturfølsomme, maatte man regne med, at de største Ejendomme skulde faa den største Brøk, naar der ikke var korrigeret for normal (nødvendig) Risiko. Men tænker man sig, at der var korrigeret herfor, og fremkommer der stadig en Forskel, skulde denne følgelig bero paa en forskellig Aflønning af Produktionsfaktorerne.

Nu vil man kunne indvende herimod, at hvis en eller anden Brugsstørrelse skulde give en Ekstragevinst udover den normale Risikopræmie, vilde dette paa noget længere Sigt føre til en Forøgelse af Ejendommens Købesum eller en Opskrivning af Kapitalværdien ved Ejendomsskyldvurderingerne, og Rentekravet vilde følgelig paa længere Sigt forøges forholdsvis tilsvarende. Denne Betragtningssmaade motiverer, hvorfor jeg har beregnet

Rentekravet i Forhold til Handelsværdien, idet Gevinstens Indvirkning paa Handelsværdien og Rentekravet ikke maa elimineres ved Beregningerne. Ved en Undersøgelse over Ændringerne i Købesummen, som jeg har foretaget, i Perioden 1917 til 1942, viser det sig da ogsaa i al Almindelighed, at der findes en forbavsende stor Korrelation mellem Ændringerne i Landbrugerens Indkomst og Købesummen ved Salg i fri Handel, saaledes at Afhængigheden mellem Indtjeningssevne og Købesum kan udtrykkes paa følgende Maade: $y = ax + q$, hvor y er Købesummen og x Indkomsten samt a og q nogle Konstanter, a angiver Hældningen for den rette Linie ($y = ax + q$) og q det Stykke den rette Linie afskærer paa y -Aksen. Sætter man $x = 0$, faar man $y = q$, hvilket altsaa vil sige saa meget, at selv om Indkomsten bliver 0, gaar Købesummen ikke ned under en vis Størrelse. Dette Afhængighedsforhold skulde tilsyneladende underbygge det ovenfor anførte om, at den særlige »ekstra Gevinst« gaar i »Jorden«. Hertil maa det dog bemærkes, at det foran anførte Afhængighedsforhold kun udtrykker noget om, hvorledes en Ændring i Indkomsten paavirker Købesummen, derimod kan man i og for sig ikke af den anførte Formel udlede noget om, hvorvidt Forskellen i de enkelte Brugstørrelsers Indkomstniveau fuld ud nedfældes i Købesummen, og man har heller ikke Sikkerhed for, at de øvrige Momenter, der influerer paa Købesummen — og som nedfældes i q — i lige stort Omfang vurderes rationelt fra Ejendomsstørrelse til Ejendomsstørrelse. Under Hensyn hertil vil jeg i dette konkrete Eksempel i højere Grad være tilbøjelig til at tro, at Ændringerne i den omtalte »ekstra Gevinst« i alt Fald paa længere Sigt kapitaliseres, medens det derimod er mere tvivlsomt om Gevinstens *mindste* Værdi kapitaliseres.

Efter det saaledes anførte vil jeg derfor mene, at det maatte være gør ligt at paavise, om der findes Forskelle i de enkelte Brugsstørrelsers økonomiske Betydning, selvom jeg erkender, at Materialet lider af mange Mangler, idet man ikke har Sikkerhed for, at de beregnede normale Aflønninger og Rentekravet er sat fornuftigt. Paa den anden Side maa det betones, at selv om der er nogen »Slinger«, gør det ikke saa meget, bare Fejlen er ensartet fra Ejendomsstørrelse til Ejendomsstørrelse. Endelig kan man heller ikke se bort fra, at de manglende Oplysninger om Vederlaget for den »normale og nødvendige« Risiko tilslører Billedet.

II.

Efter saaledes at have gennemgaaet den mere teoretiske Side af Spørgsmaalet, skal nu undersøges, hvilke Tal der foreligger til Belysning af Problemet, og de Resultater man kommer til ved at anvende det Materiale, der foreligger. A. J. har anvist Vejen, idet man maa benytte Det landøkonomiske Driftsbureaus Materiale. Da man har ment, at en af Vanskelighederne ved det heromhandlede Spørgsmaal netop staar i Forbindelse med Driftsbureauets Tals Brugbarhed, er det formaalstjenligt nærmere at gennemgaa de enkelte Elementer i det foran anførte Forhold: $b: (m + a + r + s + d + r_1)$.

b: Driftsbureauets Definition heraf lyder som følger: »Ved Landbrugets Bruttoudbytte forstaas Værdien af den samlede Bruttoproduktion i Regnskabsaaret, hvad enten den hidrører fra direkte Salg af Produkter, leverede Produkter til Husholdning og andet Erhverv eller Naturalier, der er ydet som Arbejds løn, Forpagtningsafgift, Aftægt o. lign.«

Desuden er medregnet Beholdningsforøgelse og Forøgelse af Besætningen, idet der dog for Kvæg og Heste samt Avlssvinenes Vedkommende er set bort fra Prisforskydninger i Aarets Løb.

Størsteparten af de Poster, der indgaar herunder, voldrer ingen Vanskeligheder, idet disse er baseret paa faktiske Omsætningstal. Hvad angaar de leverede Produkter til Husholdningen regnes disse til samme Priser, som de solgte Varer o. s. v. Den eneste relativt store Post, som maaske er noget usikker, er Huslejen, der er beregnet i Forhold til Bygningsværdien; men der er antagelig ingen Grund til at tro, at Forholdet mellem de enkelte Brugsstørrelser ikke skulde være nogenlunde korrekt, hvilket er det afgørende i denne Forbindelse.

Med Hensyn til Nævneren i Brøken skal vi nærmere gennemgaa de enkelte Poster.

m: Denne Post omfatter som allerede nævnt Udgifter til Vareforbrug, herunder ogsaa Afskrivninger m. v.

Udgifterne til Vareforbrug kan man gaa ud fra bestemmes med relativ stor Nøjagtighed. Dog kan Afskrivningerne vel volde Vanskeligheder, men Vanskelighederne ved Bestemmelsen heraf er antagelig nogenlunde de samme for Brug af forskellig Størrelse. Ved Bearbejdningen af Materialet kontrolleres iøvrigt Afskrivningerne for hver enkelt Ejendom.

a: Denne Post omfatter dels Udgiften til Folkehold, dels beregnet Vederlag for Brugeren og hans Familie.

Udgiften til Folkehold er formentlig ret nøjagtig, medens derimod det beregnede Vederlag til Brugeren og hans Familie er mere problematisk. Med Hensyn til Beregningerne af dette Vederlag gaar man ud fra, hvad Brugeren og hans Familie vilde kunne opnaa i andens Tjeneste, idet disse Beløb for de enkelte Brug fastsattes af Konsulenterne, der har nøje Kendskab til Omfanget af Arbejdet paa Brugene, saa Grundlaget for Beregningerne er rationelt.

r: Det er allerede nævnt, hvorledes Rentekravet er beregnet, og det er ogsaa omtalt, hvorfor jeg har taget Rentekravet i Forhold til Handelsværdien.

s: Med Hensyn til Ejendomsskatterne er der formentlig ingen Problemer, idet disse kendes for de enkelte Brug.

d: Derimod er Driftslederlønnens Bestemmelse givetvis usikker. Driftslederlønnen beregnes ved at tage en vis Procent af den samlede Landbrugskapital. Ved Opbygningen af den af Driftsbureauet benyttede Skala er Hensyn dog taget til, hvad man faktisk udbetaler i Bestyrerløn o. l.

Som allerede nævnt, er det ved disse Beregninger ikke saa afgørende, om Driftslederlønnen muligvis er behæftet med Fejl; hvis blot den samme Fejl er begaaet fra Ejendomsstørrelse til Ejendomsstørrelse, gør det ikke noget.

Endelig er der Posten r_1 , som ikke kan angives. Det er nævnt, at ved Betragtningerne over Forholdet mellem Bruttoudbyttet og Driftsomkostningerne (inclusive Rentekravet) maa den manglende Fastsættelse af r_1 erindres, idet Forskellen i Forholdet fra Ejendomsstørrelse til Ejendomsstørrelse foruden at bero paa den ekstraordinære Gevinst ogsaa kan bero paa et forskelligt r_1 . Man maa nok kunne gaa ud fra, at Undladelsen af at medtage r_1 maa medføre, at Forholdet især for de største Brug maa blive noget for stort i Sammenligning med Forholdet for de øvrige Brugsstørrelser.

Foruden de saaledes anførte Problemer, maa man erindre, at Det landøkonomiske Driftsbureaus Regnskabsmateriale vedrører Brug, der gennemgaaende har en noget større Produktion og Om sætning end det samlede Landbrug. Hvorledes dette paavirker de heromhandlede Forholdstal lader sig imidlertid ikke afgøre med Sikkerhed, fordi den større Produktion ogsaa kræver større Driftsomkostninger pr. ha.

Selvom der efter det anførte nok kan rejses Indvendinger mod Anvendelsen af Driftsbureauets Materiale til det heromhandlede

Formaal, har jeg dog ikke ment, at disse er tilstrækkeligt vægtige til, at man ikke skulde kunne benytte Materialet, især hvis Beregningerne maatte vise store Forskelle fra Ejendomsstørrelse til Ejendomsstørrelse.

III.

Efter saaledes dels at have gennemgaaet de mere teoretiske Betragtninger angaaende Mulighederne for at bedømme de enkelte Brugsstørrelser økonomiske Betydning og dels undersøgt, om man kan benytte Det landøkonomiske Driftsbureaus Regnskabsmateriale ved Opstilling af de foran omtalte Forholdstal, har jeg i nedenstaaende Oversigt foretaget Beregninger over Forholdet mellem Bruttoudbyttet og Omkostningerne paa Grundlag af Driftsbureauets Materiale for Perioden 1920/21 til 1941/42.

Forholdet mellem Bruttoudbyttet og Omkostningerne¹⁾.

	under 10 ha	10—20 ha	20—30 ha	30—50 ha	50—100 ha	over 100 ha
1920/21	0,99	1,02	1,03	1,04	1,05	1,00
1921/22	0,85	0,86	0,89	0,88	0,87	0,91
1922/23	0,98	1,03	1,04	1,03	0,99	0,99
1923/24	1,05	1,07	1,08	1,07	1,07	1,07
1924/25	1,04	1,07	1,09	1,09	1,08	1,08
1925/26	0,91	0,89	0,89	0,88	0,87	0,84
1926/27	0,90	0,89	0,88	0,86	0,87	0,86
1927/28	0,89	0,90	0,91	0,89	0,90	0,90
1928/29	1,00	1,01	1,03	1,03	1,04	1,05
1929/30	1,01	1,00	1,01	0,99	0,98	0,96
1930/31	0,86	0,85	0,85	0,82	0,82	0,81
1931/32	0,81	0,78	0,82	0,80	0,81	0,79
1932/33	0,88	0,92	0,94	0,94	0,94	0,90
1933/34	0,92	0,93	0,94	0,95	0,96	0,94
1934/35	0,93	0,94	0,94	0,96	0,95	0,96
1935/36	0,93	0,95	0,96	0,96	0,98	0,98
1936/37	0,87	0,90	0,91	0,92	0,92	0,95
1937/38	0,94	0,97	0,98	0,99	0,99	1,00
1938/39	0,96	0,98	0,97	0,97	0,95	0,96
1939/40	0,96	0,98	0,99	1,00	1,01	1,06
1940/41	1,03	1,10	1,13	1,17	1,17	1,21
1941/42	0,95	1,01	1,02	1,04	1,06	1,07

¹⁾ Omkostningerne = Driftsomkostninger ÷ Forsikringspræmier + Rente-krav af Handelsværdien.

Da Forskellen mellem Forholdstallene for de fleste af Aarene er ret store, og da Forholdstallene for Bønderbrugene gennemgaaende er de største, kommer man altsaa til det samme Resultat som A. J., nemlig at Bøndergaardene gennemgaaende synes at være den Brugstype, der betaler Produktionsfaktorerne bedst; men ved at give Oplysninger for de enkelte Aar faar man yderligere Mulighed for at se, om denne Bøndergaardenes »Overlegenhed« gør sig gældende for alle Aarene. Det viser sig da, at dette ikke er Tilfældet. I fire Aar af de 22 Aar, der er behandlet, staar de smaa Brug under 10 ha »bedre« end Bønderbrugene (10—100 ha), og i syv Aar staar de største Brug over 100 ha »bedst«. Man kan derfor ikke sige, at den omtalte Overlegenhed for Bønderbrugene er eneraadende; den er, som vel ikke kan forbavse, i høj Grad betinget af Konjunkturudviklingen. Naar Husmandsbrugene saaledes staar »bedst« i 1925/26, 1926/27, 1929/30, 1930/31 skyldes dette utvivlsomt to Forhold, dels at der i disse Aar skete et Prisfald paa Landbrugets Produkter, og dels at Prisfaldet var stærkest for Korn og Foderstoffer, hvilket især animerede de smaa Brug til en Produktionsforøgelse. Dette forklarer ogsaa, hvorfor de største Brug gennemgaaende staar saa daarligt i disse Aar.

Ser man dernæst paa de Aar, hvor de store Brug staar »bedst«, er det Aarene 1921/22, 1928/29, 1936/37, 1937/38 og 1939/40—1941/42. For Aarene umiddelbart før og under Krigen skyldes det de høje Kornpriser.

Til Slut skal det atter understreges, at de Resultater, man er kommet til, formodentlig siger noget om Hovedtendensen, nemlig at Bønderbrugene gennemgaaende ligger »bedst«, men man kan dog ikke være helt sikker herpaa, fordi det benyttede Materiale givetvis er behæftet med en vis Usikkerhed, som kan have muliggjort Indførelse af visse systematiske Fejl fra Brugsstørrelse til Brugsstørrelse.

DEN OFFENTLIGE SYGEFORSIKRING

TO DISKUSSIONSINDLÆG

Af L. P. BORBERG og F. ZEUTHEN

I

Under Titlen »Socialpolitiske Problemer i Danmark efter Krigen« har Professor Zeuthen i dette Tidsskrifts 4. Hefte for 1944 givet, hvad han kalder en Oversigt over socialpolitiske Efterkrigstidsproblemer. Professoren udtaler dog, at Fremstillingen ikke skal opfattes som en Profeti eller et fast Program.

Det forekommer mig imidlertid, at Professoren, i hvert Fald hvad den offentlige Sygeforsikring angaar, har formet sin Fremstilling ud fra en ganske bestemt Opfattelse af, hvorledes Ordningen bør være, og herved noget eensidigt fremhæver, hvad han har forefundet som Brist ved den bestaaende Ordning, uden samtidig at nævne de Goder, den byder, og uden at undersøge, om disse eller tilsvarende i samme Grad vil staa til Raadighed under andre Ordninger. Paa den anden Side gøres der ikke i Afhandlingen Rede for, hvilke direkte Ulemper eller Vanskeligheder der kan tænkes at være forbundet med at afskaffe den bestaaende Ordning.

Jeg erkender naturligvis, at der maa være Grænser for, i hvilken Grad Professor Zeuthen i en saadan Tidsskriftsafhandling kan komme ind paa Enkeltheder, og forstaar, at Professoren, der — mig bekendt — ikke har haft nogen Tilknytning til Sygekassevæsenets Forvaltning, ikke i den Grad kan være inde i, hvorledes de faktisk bestaaende Forhold paa dette Omraade virker og har virket, og hvilke Realiteter der har ligget til Grund for de gældende Bestemmelser; men jeg finder dog, at hans Betragtninger allerede nu gør et Svar fra Sygekassevæsenets Side ønskeligt. Jeg er derfor »Nationaløkonomisk Tidsskrift« taknemmelig for at have givet mig Lejlighed til nogle Bemærkninger paa dette Sted.

Professorens Standpunkt synes nærmest at være bestemt af 3 Forhold:

- 1) Hensynet til at faa en hele Befolkningen omfattende Ordning.
- 2) Hensynet til en Udbygning af Ydelserne (med særligt Henblik paa Indførelse af forebyggende Sundhedsforsorg og forhøjede Dagpenge).
- 3) Hensynet til Ordningens Forvaltning og Finansiering.

Jeg er i og for sig enig i, at Tiden er passende til at drøfte sociale Reformers. Saadanne vil utvivlsomt efter Krigens Afslutning — som altid

efter større Kriser — blive et saavel psykologisk som politisk Krav fra flere, ja maaske mange Sider.

Inden jeg fremkommer med Betragtninger med Hensyn til de førnævnte 3 Punkter, vil jeg dog forudskikke den Bemærkning, at det maaske er et Spørgsmaal, om de kommende nærmeste Aar, som alle vel venter vil blive økonomisk meget vanskelige, maa anses for egnede til uden videre at afskaffe en paa mange Aars Erfaringer opbygget, i det hele godt virkende, og af Befolkningens store Flertal velset Ordning, for at erstatte den med noget, til hvis Virkemaade man overhovedet intet Kendskab har. De engelske og tyske Planer, som Professoren nævner, er jo netop kun Planer; den svenske Nyordning om almén tvungen Sygeforsikring — som forøvrigt i Ydelsernes Effektivitet slet ikke kommer op paa Siden af vor — er ikke naaet videre end til at være en Betænkning (af 1944) fra den nedsatte »socialvårdskomité«, endnu ikke forelagt Rigsdagen, endsige gennemført af denne; og hvad New Zealand angaar, har man saa nogle Erfaringer derfra? Det sidste, jeg ved, er, at Gennemførelsen af den Del af Ordningen, der vedrørte Sygehjælpen, blev stillet i Bero i 1939 som Følge af Lægernes Modstand. Det turde da være rimeligt, inden man kaster »det skidne Vand« helt bort, at se paa, om ikke — saavel af vægtige økonomiske som folkepsykologiske Grunde — en *Udbygning* af den bestaaende danske Sygekasseordning vil kunne rette bestaaende Brist, uden at der foretages en fuldstændig Revolution paa hele dette Omraade.

ad 1. Sygeforsikring for hele Befolkningen.

Hovedargumentet herfor synes at være Kravet om Gennemførelse af en forebyggende Sundhedsforsorg for hele Befolkningen. Denne Side af Problemet skal jeg komme ind paa under Punkt 2. Iøvrigt fremfører Professoren til Fordel for den Tanke, at Ordningen skal omfatte alle — bortset fra almindelige Betragtninger om den for det moderne Samfund karakteriske Risiko for Størstedelen af Befolkningen og om den Udligning, der er foregaaet ved Arbejderklassens økonomiske Opstigen — følgende Grunde:

a) Den stadige Skiften mellem forsikrede og ikke forsikrede virker uheldigt; i denne Forbindelse nævnes, at der er stadig Uro om Indtægts- og Formuegrænserne, og disse betegnes som vage og svagt gennemført;

b) Ulemperne ved, at den nuværende Ordning drager en Grænse, hvorved Personer, hvis Indtægt (Formue) ligger et Stykke over Grænsen, kan blive reelt daarligere stillet end Personer, hvis Indtægt (Formue) ligger under Grænsen;

c) de praktiske Fordele ved at have alle under samme Ordning, naar »de udelukkede« er ved at blive et Mindretal;

d) Udelukkelsen fra Forsikringen paa Grund af de gældende Regler om Helbredstilstand.

ad a) For det første er det en Overdrivelse at tale om en »stadig Skiften« mellem »ubemidlede« og »bemidlede« Sygekassemedlemmer; navnlig i mere normale økonomiske Tider er de allerfleste Aar ud og Aar ind forsikret enten som ubemidlede eller som bemidlede. Under normale Forhold blev omkring 15.000 Medlemmer, d. v. s. ikke 1 % af Medlemstallet, aarligt anset for bemidlede. Ved en systematisk aarlig Gennem-

gang af hele Medlemsbestanden vilde Tallet dog naturligvis blive større. Hvor stort er ikke til at sige, maaske nærmest godt det dobbelte, men dog altsaa ikke over c. 2 %. For det andet stødes de, der ikke kan kræve Nyderet i en anerkendt Sygekasse (for ubemidlede), jo slet ikke forsikringsmæssigt ud i Mørket. De har Adgang til umiddelbart at faa en baade god og nogenlunde billig Sygeforsikring i de saakaldte Fortsættelseskasser, d. v. s. de statskontrollerede Sygeforeninger (for bemidlede); men selvfølgelig er Medlemsbidraget i disse større end i Sygekasserne, idet de maa virke paa rent forsikringsmæssigt Grundlag uden Tilskud fra det offentlige (direkte eller indirekte) og uden Rabat paa Læge- og Jorde-modertakster. Alligevel er Kontingentet mindre end i de private Sygeforsikringsselskaber, da der dels ingen Udgifter findes til Agenter (Akkvisitører), hvilket som bekendt fordyrer den private Sygeforsikring meget, dels Administrationen i det hele er saa billig, at c. 92 % af Medlemsbidraget til Fortsættelseskassen gaar til Sygehjælp til Medlemmerne. Man har ikke rigtigt Indtryk af, at disse Foreninger overhovedet er Professoren »præsente«. En anden Sag er, at deres Hjælp maaske kan gøres endnu noget større og Premien endnu noget billigere; hertil skal jeg vende tilbage under *ad b*.

At Grænsen i Sygekasserne mellem ubemidlede og bemidlede Medlemmer skulde være vag, forekommer mig at være en mærkelig Paastand. Indtægtsgrænsen svarer til faglærte Arbejderes Aarsløn ved fuld Beskæftigelse, beregnet paa Grundlag af Oplysninger om Timefortjenesten i Industrien; den er altsaa *ganske koncis*. For Tiden er Grænserne 6.100 Kr. i Hovedstaden m. v., 5.700 Kr. i Købstæderne m. v. og iøvrigt 4.700 Kr., hvortil kommer 400 Kr. for hvert Barn under 15 Aar. Kun i særlige Tilfælde kan det tillades, at Grænsen noget overskrides; men saadanne Tilfælde, der kræver Direktoratets Godkendelse, er alt i alt lidet talrige, c. 4.—5.000 aarlig. Naar dette ses paa Baggrund af, at der aarligt bedømmes mindst 3—400.000 Medlemmer, viser det da, at den stedlige Forvaltning ikke har nogen Vanskelighed ved at benytte Grænserne. Jeg tror, man ganske simpelt kan se bort fra dette Argument.

Mere Hold er der i Professorens Udtalelse om, at Grænsernes Gennemførelse er svagere, end den burde. En stor Udvidelse af Antallet af dem, der aarlig bedømmes, var dog nem at gennemføre paa Grundlag af Ligningsmaterialet, en Ordning, som allerede frivilligt er gennemført adskillige Steder. Kun et Par Kommuner af de henved 50, som Direktoratet i det sidste Par Aar har rettet Henvendelse til om en saadan Skærpelse (og Forenkling) af Kontrollen (paa Grund af de opstaaede »Krigsindtægter« i paagældende Kommuner), har undslaaet sig for at gaa med dertil. Adskillige har helt paa egen Haand foretaget en Skærpelse. Dette viser, at der de fleste Steder er Forstaaelse af Betydningen af at holde Kasserne rene for de bemidlede. Ordningen, som den praktiseres, er i hvert Fald saa effektiv, at der i de senere Aar har været en betydelig Forskydning fra ubemidlet til bemidlet Forsikring.

ad b) Det maa erkendes, at den bestaaende Ordning medfører, at de, der ligger nærmest over Grænsen, i Sygdomstilfælde kan blive reelt daarligere stillet end de nærmest under Grænsen liggende. Af samtlige Indtægts-Skatteydere for Skatteaaret 1943/44 havde vel omkring 10 % en Ind-

tægt, der ikke oversteg Sygekasse-Indtægtsgrænserne med 50 %. Det var ingenlunde urimeligt, om der fra Statsmagtens Side gjordes noget for at lette denne Gruppens Udgifter i Tilfælde af Sygdom. Imidlertid kan jeg ikke erkende, at Hensynet til denne forholdsvis lille Gruppe Medborgere er saa tungtvejende, at det behøver at være en medvirkende Aarsag til en Omvæltning af hele den bestaaende Sygekasseordning. Man kunde f. Eks. meget vel tænke sig en øget Hjælp fra Fortsættelseskasserne til Læge- og Sygehusbehandling mod, at Staten yder disse Kasser et Tilskud. Ved en saadan Ordning vilde »de bemidlede« faa en lignende Stilling som efter det svenske Forslag. Udgifterne for det offentlige til et saadant Tilskud (eller evt. et Statstilskud til Nedsættelse af Sygehustaksterne) vilde i hvert Fald blive meget billigere for det offentlige end Professorens Forslag. Man maatte dog naturligvis ikke forvente, at en saadan Ordning vilde faa Sygehusejerne eller Lægerne til at nedsætte deres Takster overfor saadanne Medlemmer.

ad c) Udtrykket: at de udelukkede (hvormed formentlig tænkes paa dem, hvis Indtægts- og Formuesforhold ikke tillader dem at være nydende Medlemmer af Sygekassen) er »ved at blive« et Mindretal, maa vist være en »lapsus«; allerede fra 1918 har de ubemidlede udgjort over Halvdelen af Befolkningen. Naar de ubemidlede forsikredes Antal siden da er øget (indtil for nogle Aar tilbage ogsaa forholdsmæssigt), skyldes det — foruden de skete Forhøjelser af Indtægtsgrænserne — navnlig den øgede Tilslutning til Forsikringen, som Folkeforsikringsloven medførte. »De udelukkede« turde hverken talmæssigt eller forholdsmæssigt være aftaget synderligt, ja i de senere Aar er de endda, som før nævnt, tiltaget forholdsvis mere i Tal end de ubemidlede. Man kan altsaa ikke paastaa, at der nu er indtraadt en Situation, hvor »de udelukkede« ringe Tal gør en Overvejelse af Principerne naturlig. I 1938 svarede samtlige nydende Medlemmer til 81,8 % af Befolkningen over 15 Aar, medens de ubemidlede nydende svarede til 76,9 % deraf. I 1943 var Procenten for samtlige steget til 86,6, men Procenten for de ubemidlede nydende kun til 80,1.

At der kan være visse administrative Fordele forbundet med at samle alle under een Hat — saaledes som det paatænkes i Sverige — kan ikke bestrides. Heroverfor staar imidlertid rigtignok Spørgsmaalet, hvad der maa ofres for at naa en saadan administrativ Simplificering, og den bliver i Sandhed ikke billig. Det kan betragtes som givet, at Lægerne vil nægte at behandle noget Medlem af en saadan Forsikring, hvori Forskellen mellem ubemidlede og bemidlede er bortfaldet, for de Takster, som nu gælder for ubemidlede Sygekassemedlemmer og det uden Hensyn til, hvor ringe Indtægt paagældende Medlem maatte have. Der er Grund til at tro, at Landets sygehusejende Amts- og Købstadkommuner ligeledes vil modsætte sig at yde Forsikringens Medlemmer Sygehusbehandling for halv Takst, saaledes som de nu har Pligt til (Folkeforsikringslovens § 16); allerede nu rejser der sig Røster imod de lave Takster, der betales for ubemidlede Sygekassemedlemmer. Dette vil altsaa sige, at Optagelse af de bemidlede i Forsikringen paa lige Fod med de ubemidlede i høj Grad vilde skade disse sidste, fordi de som Følge af de forhøjede Takster maatte betale højere Kontingent. Alene Sygehusrabattens Bortfald vilde med de forhaandenværende Udgifter betyde en Merudgift for Kasserne paa over

15 Mill. Kr. Bortfald af Lægernes Rabat kan maaske anslaaes til en Merudgift for Medlemmerne paa mindst 6—7 Mill. Kr. Det sandsynligste er endda, at Lægerne end ikke, selv om Taksterne forhøjes, vilde gaa med til at behandle Medlemmerne vederlagsfrit mod Betaling fra Forsikringen, men vilde kræve at afregne med Medlemmerne selv, som da maatte nøjes med en større eller mindre Refusion fra Forsikringen (som Tilfældet nu er for de bemidlede — Fortsættelseskassemedlemmerne — her i Landet, og som Ordningen nu er i Sverige og skal fortsætte under den paatænkte Tvangsforsikring af hele den svenske Befolkning). Hvilket umaadeligt Tilbageskridt vilde dette ikke blive for de ubemidlede, der udgør Størstedelen af Landets Befolkning? En saadan Ordning vilde antagelig ogsaa blive nødvendig, fordi de »bemidlede« næppe vilde finde sig i at underkaste sig den Kontrol fra Sygekassernes Side, som »fri Lægehjælp« fra Kassen gør nødvendig. Denne Forringelse af Forsikringen for de ubemidlede vilde altsaa blive Prisen for den opnaaede, ikke særlig store administrative Simplificering, som Professorens Forslag vilde medføre. Det er naturligvis urimeligt i denne Forbindelse — som et af vore Dagblade — at hævde, at det nævnte viser, at de bemidlede nu maa betale for høje Lægehonorarer, for at de ubemidlede kan faa de lave Takster. Forholdet er tværtimod, at den Takst, der af Lægerne afkræves »de bemidlede«, er deres *normale* Takst, og at denne er lavere, end hvad almindeligt er i Udlandet; Sygekassetaksterne er Normaltakster med Rabat.

De nævnte — efter min Mening meget vægtige — Argumenter falder naturligvis bort, saafremt man opgiver Forsikringstanken og i Stedet yder al Sygebehandling som offentlig Forsorg. For en saadan Ordning's økonomiske og psykologiske Virkninger skal jeg senere gøre Rede.

ad d) At udelukke de Medborgere fra Forsikringen, som ikke opfylder visse meget lave Helbredskrav, kan næppe betegnes som en irrationel Rest fra den tidligere gældende frivillige Forsikring. En tilsvarende Ordning findes saaledes ogsaa i den splinternye, tidligere omtalte svenske Betænkning om tvungen Sygeforsikring. Naar de daarligste Risici i Danmark er udelukkede, skyldes det vel dels principielle sygeforsikringsmæssige Betragtninger, men iøvrigt dels Hensynet til at gøre Sygeforsikringen saa billig som mulig, dels Hensynet til at holde de helt eller næsten arbejdsdygtige udenfor Invalidforsikringen, der jo som bekendt er nøje knyttet til Sygekasserne. Saa længe man holder sig til et forsikringsmæssigt Grundlag, turde en saadan Udelukkelse næppe kunne undlades. En anden Sag er, at Grænsen maaske burde optages til Revision. Iøvrigt forstaar jeg ikke ganske Professorens Beklagelse af disse Personers Stilling i Systemet. De har jo en saadan Adgang til offentlig Sygehjælp, som Professoren anser for den lykkeligste Ordning for hele Befolkningen.

ad 2. Ydelserne.

Professoren hævder, at det synes svært at gennemføre en forebyggende Sundhedsforsorg indenfor Kassernes Rammer. Med en let Antydning af, at det nok skyldes, at Sygekasselederne er for gamle, paastaas derefter uden videre Begrundelse, at den mest effektive Løsning synes at være en offentlig Syge- og Sundhedspleje. Altsaa, fordi Kasserne, der er bundet af Lovens Ord om, at de kun yder Sygebehandling, ikke straks har overgivet sig overfor

visse Lægers energiske Propaganda for forebyggende Sundhedsforsorg, har de at forsvinde fra Arenaen. Denne Tankegang forekommer mig mildt betegnet noget forhastet. Bortset fra det socialt interesserede Moment, der er i den stedfindende Propaganda for profylaktisk Lægegerning, kan det næppe være Professoren ukendt, hvor uafklaret hele dette Problem endnu er. Naar selve Den almindelige danske Lægeforening har udsendt »Hygiejnekomitéen«s sidste Betænkning med nogle forsigtige Bemærkninger om, at det har været en væsentlig Hensigt med Betænkningen at give bl. a. Sygekasserne Mulighed for at tage Stilling til Spørgsmaalet, og naar Betænkningen selv udtaler, at »Profylaxe« med Henblik paa vokne ikke er et Krav blandt den store Befolkning, er der dog vist fra et nøgternt Standpunkt intet at sige til, at Kasserne stiller sig afventende; men netop *afventende*, ikke helt afvisende. Deres officielle Standpunkt, saaledes som det er kommet til Udtryk i Sygekassenævnets Beslutning derom allerede for et Par Aar siden, er, at der — paa Grund af Spørgsmaalets Indviklethed og uden grundig Undersøgelse helt uoverskuelige Konsekvenser — bør ned-sættes en Kommission om Spørgsmaalet. Man har altsaa — som jeg ogsaa flere Gange offentligt har udtalt — erklæret sig villig til at forhandle om Spørgsmaalets Løsning og er hermed helt paa Linje med den svenske socialvårdskommittés Betænkning af 1944 om Sygeforsikring; efter denne (S. 163) skal Kasserne ikke for Tiden yde Hjælp til forebyggende Lægegerning, men Spørgsmaalet bør optages til ny Undersøgelse uden altfor lang Udsættelse.

Iøvrigt synes det paa Forhaand givet, at visse Former for »Profylaxe« maa falde udenfor Sygekassernes Opgave, saaledes som jeg allerede har paapeget i en Artikel i »Sygekassetidende«s Nr. 10, Side 311 ff. (1939), hvor jeg søgte at optrække Grænserne for den »Profylaxe«, der med Rimelighed vilde falde udenfor Sygekassernes Arbejdsfelt. Jeg nævner her særlig større Gruppeundersøgelser, f. Eks. en Egns Befolkning eller Arbejderne ved en bestemt Virksomhed. Iøvrigt kunde Professoren ved et simpelt Regnestykke have overtydet sig om, at en regelmæssig *aarlig* Helbreds kontrol af hele Befolkningen (og det er jo herom Sagen navnlig drejer sig) med den nuværende Lægebestand — højst 16—1700 praktiserende almindelige Læger — vilde *beslaglægge mindst 5 Timer af hver af Aarets Dage for samtlige Sygekasselæger*. Dette er endda ikke det hele; thi mange, ja vel de fleste, maatte fra den praktiserende Læge henvises til Undersøgelse hos Speciallæge. Denne Tanke er altsaa for Tiden praktisk uigennemførlig, alene fordi de nu uddannede Lægers Antal langt fra slaar til.

Derimod kunde der sikkert forhandles om Sygekassernes Overtagelse af visse Vacciner eller Sera, naar betryggende Betingelser herfor bringes tilveje, eventuelt om andre Forhold. At Sygekasserne, der i Tidens Løb har overtaget saa mange og større Opgaver, ikke skulde være i Stand til at forvalte en rimelig Profylaxe-Ordning, tør dog vel ingen paastaa med Rette.

Jeg finder i det hele at maatte nedlægge Indsigelse mod den vel eensidige Maade, hvorpaa de danske Sygekasser i denne Forbindelse omtales af Professoren. De har i al deres Tid stræbt efter at skaffe deres Medlemmer saa mange og saa gode Ydelser som muligt. De har helt frivilligt paa taget sig Speciallægehjælp, Behandling paa private Kliniker m. v., Ophold paa Rekonvalescenthjem, Tandlægehjælp, Medicinydelse, Hjælp til Brillen,

Proteser o. l., Hjemmesygepleje, medicinsk Badebehandling og Massage. En Trediedel af Kassernes Udgifter til Sygehjælp falder nu paa de frivillige Ydelser. De har ogsaa i sin Tid selv paabegyndt Optagelse af de »kronisk syge« og var positivt medvirkende ved Gennemførelsen af vor Tuberkulose-lovgivning. I 1921 har de paataget sig det store og ikke særlig godt betalte Hverv at varetage Forvaltningen af Invalideforsikringen, og de har altid stræbt efter at skabe en ordnet Begravelsesforsikring for alle deres nydende Medlemmer, hvad da ogsaa efter Aartiens Kamp lykkedes ved Tillægsloven af 1940 til Folkeforsikringsloven. For Tiden har de rejst Spørgsmaal om en Udvidelse af Lægehjælpen ved Fødsler. Det er ikke paa denne Baggrund, de fortjener Professorens Vurdering, og det er en daarlig Tak at yde deres opofrende Arbejde paa at fuldstændiggøre Socialforsikringen her i Landet. At den samme Aand stadig hersker blandt Sygekassernes ledende Mænd, ved jeg.

Hvad angaar Ydelsen af Dagpengehjælp, som Professoren anser for at være for ringe, vil jeg for det første rent principielt bemærke, at det utvivlsomt i Praksis har været et Gode ved vor Sygekasseordning, at Pengeydelserne betød saa lidt sammenlignet med Naturalydelserne; derved blev der Raad til at lade selve Helbredelsesmomentet blive det bærende Moment i Modsætning til, hvad Tilfældet oftest har været i Udlandet, f. Eks. netop i Sverige. Endvidere skyldes det sikkert bl. a. den lave sikrede Pengehjælp, at vore Kasser i de svære Arbejdsløshedstider i 1920'erne og 1930'erne økonomisk har klaret sig saa forholdsvis vel. Det er en kendt Sag, at høje Dagpenge i saadanne Tider er en frygtelig Fristelse for Medlemmerne til at lægge sig syge, hvad der har haft ruinerende Virkning paa udenlandske Tvangsforsikringer med de høje obligatoriske Pengehjælpssatser. At der skal fremskaffes Lægeerklæring for at faa Pengehjælp er ikke tilstrækkeligt Værn; Lægerne er oftest nødt til at bøje sig for deres Sygekassepatienters Paastande om Sygdom, idet de ikke tør paatage sig Ansvaret for at afvise Patientens Angivende.

Men iøvrigt vil jeg her bemærke, at den Dagpengehjælp, Medlemmerne har Adgang til at sikre sig i vore Sygekasser, ikke er paafaldende lav; den svarer f. Eks. omtrent til det oftnævnte svenske Forslags, bortset fra, at dette ikke har vore laveste Satser. Naar Sygekassemedlemmerne herhjemme gennemgaaende sikrer sig lave Dagpenge, kan det altsaa ikke skyldes de gældende Dagpengesatser. Ej heller skyldes det, at Præmien for Dagpenge efter de gældende Sygekassetariffer er højere, end hvad der svarer til Risikoen, som Professoren formener. Direktoratet paaser nøje, at Bidragene for Dagpenge fastsættes i Forhold til den for hver Dagpengesats gældende Risiko, saa vidt denne kan fastslaas.

Saafermt der skulde vise sig at være et almindeligt Ønske om Forhøjelse af den tvungne Mindstesats, vilde en saadan Reform utvivlsomt kunne gennemføres uden større Betæneligheder, og det vilde i og for sig være ønskeligt. Dog bør Forhøjelsen ikke blive saa stor, at den sikrede tvungne Dagpengehjælp kan friste til Simulering af Sygdom under Arbejdsløshed, naar Arbejdsløshedsunderstøttelse ikke (længere) kan faas.

ad 3. Forsikring ktr. Forsorg.

Sensationen i Professorens Artikel er imidlertid, at han, som alt berørt, ud fra en overmaade tillidsfuld Fremhævelse af Betydningen af »forebyggende Sundhedsforsorg« mener at kunne hævde, at den mest effektive Løsning synes at være offentlig Syge- og Sundhedspleje, som staar gratis til Raadighed for hele Befolkningen (d. v. s. finansieret gennem Skatterne). Samme Tankegang gaar igen i et Par af hans Kroniker i Dagbladet »Politiken« for 6. og 12. December 1944. Andetsteds i hans Afhandling i nærværende Tidsskrift fremsættes imidlertid ogsaa den Anskuelse, at saafremt en Udvidelse af Forsikringens Naturalydelser til hele Befolkningen førte til, at *Administrationen* gik over til det offentlige, var der ..... stadig Mening i, at en Andel af Udgifterne dækkedes af den sikredes Kreds (idet Præmierne da blev til kommunale Skatter). Endelig nævnes det, at med den Grad af Frivillighed og Selvbestemmelse, som i Øjeblikket gælder for Syge- og Arbejdsløshedsforsorgen, har Forsikring indenfor disse Omraader en reel Værdi. Jeg kan ikke faa andet ud heraf end, at det maa betyde, at det er af Værdi at bevare Sygekasserne med deres Selvstyre.

Som det navnlig fremgaar af de nævnte Kroniker, er det imidlertid ikke Professorens Hensigt at slaa sig til Taals med de selvstyrende Sygekasser, ja end ikke med en af Kommunerne forvaltet Forsikring. Det er noget hidtil helt uprøvet, en »gratis« Adgang til offentlig Selvhjælp, der har Professorens Sympati. I Kroniken for 12. December 1944 nævnes dog, at Betæneligheden herved ligger i den nødvendige Forøgelse af Beskatningen.

Ja, det kan trygt siges. Mon Professoren gør sig nogen Forestilling om, hvad en saadan Ordning vilde koste? Tænk alene paa, hvad der øses ud af Penge under den nuværende Sygekasseordning til ligegyldig Medicin, som Medlemmerne dog delvis selv maa betale. Hvorledes vilde dette ikke blive, hvis den var fuldstændig gratis? Det havde i denne Forbindelse været interessant at faa noget at vide om, hvorledes det new-zealandske Eksperiment er forløbet. Jeg tror roligt, man kan gaa ud fra, at der i en overskuelig Aarrække bliver lagt saa stærkt Beslag paa Skatterne, at enhver Tale om saa kostbare Forslag som dette ganske simpelt er uden praktisk Interesse — selv om Kontingenterne til Forsikringen naturligvis vilde blive sparet. Hertil kommer det psykologiske Moment, at de fleste antageligt hellere vil betale et Beløb i Kontingent end i Skat. Et Kontingent synes man dog har en direkte Forbindelse med et opnaaeligt Gode, men denne Fornemmelse savnes ved Skattebetaling.

At lade Kommunerne overtage Forvaltningen af Sygeforsikringen (og dermed Præmieopkrævningen) synes fra et »Ensretningssynspunkt« meget rationelt. Men for det første vilde ogsaa dette blive meget dyrt. Kommunerne vilde antagelig have vanskeligere ved at modsætte sig Krav, der kommer fra den politiske Vælgerbefolkning, end Kasserne har overfor deres Medlemmer, der ved den Kontingentforhøjelse, som de stigende Krav medfører, direkte mærker Virkningen af at sætte Kravene op. Blev Udgiftsstigningen for voldsom, kunde Kommunerne blive tvungne til at kræve, at Borgerne selv maatte betale noget af Hjælpen. Hertil kommer, at *Administrationen* vilde kræve et *mægtigt Funktionærapparat*, og dette kunde ikke faas til den ringe Løn, som de 1500 Landkasser nu betaler, hvor en Formand eller Kasserer, d. v. s. Forretningsfører, sædvanligvis faar den fyrstelige aarlige

Lønning af 1 Kr. pr. Medlem. Blev disse kommunale Tjenestemænd, maatte Lønningerne utvivlsomt fordobles og Kommunens Overtagelse af Forretningen rimeligvis følges af stadige Krav om flere Tjenestemænd.

En anden Side af Sagen er, at jeg tror, at Befolkningen meget vil have sig frabedt at faa deres Sygehjælp gennem offentlige Kommunekontorer fremfor gennem deres egne Sygekasser. Det hele vilde blive en Slags ny Socialkontorer, og jeg tror givet, at Folk hellere kommer til Sygekasserne end paa Socialkontorerne. Det er i saa Henseende betegnende, at man stadig ude i Landet — trods Lovgivningens Forudsætninger — søger at lade Sygekassekontorerne forvalte den fortsatte Sygekassehjælp efter Forsorgslovens § 241; det har Direktoratet set adskillige Eksempler paa. Folk vil ikke gerne til Understøttelseskontorer, naar det kan undgaas. Dette Moment er ingenlunde irrationelt, folkepsykologisk og politisk set. Der er og bør i Administration være noget, der hedder »imponderabilia«. Spørgsmaalet kunde — hvad der vilde være meget interessant — belyses ved en »Gallupundersøgelse«, som jeg henstiller til Professoren at lade foretage, inden denne Løsning overvejes nærmere.

En anden Side af Problemet er Lægernes Stilling. Hvad vilde de sige til at blive Stats- eller Kommunefunktionærer? Med den Styrke, Lægernes Organisation har, kan man ikke undlade at tage Hensyn til deres Stilling. Iøvrigt erindrer jeg i denne Forbindelse om, at Gennemførelsen af den nye Ordning paa New-Zealand i hvert Fald foreløbigt strandede paa Lægernes Modstand.

Ja, saa er der tilbage den bestaaende Sygekasseordning, om hvilken Professoren dog trods alt siger nogle anerkendende Ord. Jeg tror, Professoren, hvis han havde mere Kendskab til, hvad der til daglig foregaar i Kasserne, vilde faa mere Sympati derfor. Selv om de enkelte Kassers Generalforsamlinger ofte er smaat besøgt, raader der ikke det Dødvande, som Professoren har dannet sig en Forestilling om. Hele Sygekasseordningen er en stor demokratisk Organisation, hvor nye Tanker har god Mulighed for at trænge frem, saaledes som det formentlig ogsaa fremgaar af alle de Opgaver, Kasserne efterhaanden har taget op eller for Tiden overvejer, jfr. ovenfor. Kasserne er organiserede i Amts-Centralforeninger, der afholder aarlige Møder, besøgt af Hundreder af Tillidsmænd, hvor der er aaben Adgang til at fremkomme med Kritik og fremsætte Forslag, en Adgang, som i Reglen livligt benyttes. De enkelte Centralforeninger er forenet i en Landssammenslutning, hvis aarlige Møder med Repræsentanterne ligeledes former sig som et frit Diskussions-Forum. Ogsaa de Møder, som Direktøren for Sygekassevæsenet aarlig afholder med Sygekassetillidsmændene Landet over, og som i 1942, da de senest blev afholdt (derefter midlertidig indstillede paa Grund af Forholdene), var besøgt af over 5000 Sygekassetillidsmænd, har deres Betydning for nye Idées Fremkomst. Et andet Forhold, der fortjener at nævnes, er den store Interesse, som Sygekassefunktionærerne navnlig i de senere Aar viser for deres Dygtiggørelse saavel paa det praktiske som det mere teoretiske Omraade.

Jeg er ikke helt sikker paa, at Professoren, hvis han lærte det praktiske Sygekassearbejde at kende, ikke vilde blive enig med mig i, at man ikke skal vende op og ned paa det, der har udviklet sig sundt og kraftigt og endnu ikke viser Tegn paa Alderdomssvækkelse. Hellere burde Professoren

støtte vore Sygekasser og Sygeforeninger i deres fortsatte Bestræbelser for altid paa den billigste Maade at yde Befolkningen den Sygebehandling og Sundhedsforsorg, som er i bedst mulig Overensstemmelse med Tidens Krav, f. Eks. tvungen Tandlægehjælp og Medicinydelse samt — indenfor rimelige Grænser — Profylaxe.

At man fra Sygekasseseide desuden gerne saa, at der ogsaa ydedes Forsikringskasserne offentlige Tilkud for de bemidlede Medlemmer, som kunde lette disse Personer økonomisk under Sygdom, har jeg før omtalt; men en ufravigelig Betingelse for en saadan Nyordning mener jeg det maa være, at den ikke rokker ved de økonomiske Begunstigelser, som Lovgivningen og Lægeoverenskomsterne m. v. nu i over et halvt Aarhundrede har tilstaaet for de ubemidlede Medlemmers Vedkommende.

L. P. Borberg.

II

Det forekommer mig, at Direktøren for Sygekassevæsenet i sin Iver efter at forsvare den bestaaende danske Sygekasseordning skyder ikke saa lidt ved Siden af. Som fremhævet i Indledningen til min Artikel var Formaålet at forberede med Hensyn til nogle af de *Problemer* (udhævet), som vil eller kan opstaa efter Krigen. Lige før Gennemgangen af de enkelte Punkter vedrørende »Social Sikkerhed« siges det, at det drejer sig om Fremtidsproblemer for den danske Lovgivning, Problemer, hvoraf de fleste ikke er ubetinget aktuelle, men som det kan være nyttigt at have i Erindring i en Periode, hvor der er Mulighed for større Forandringer. Min Opgave var altsaa at give en Oversigt over Muligheder for Forandringer, navnlig saadanne, som er kommet frem i Forbindelse med de sidste Aars Drøftelse af »Efterkrigsproblemer«; men, som Sygekassedirektøren ogsaa citerer, uden at det skulde opfattes som Profeti eller et fast Program.

Opgaven for den teoretiske Socialpolitiker (i det foreliggende Tilfælde med 8 Aars Tjeneste i en af sociale Institutioner og 9 Aar som statsvidenskabelig Konsulent i Ministeriet) er at bidrage med Idéer og Argumenter, han henter hjem — og kombinerer og bygger videre paa — fra Udlandet, fra Litteraturen og fra Erfaringer om Samfundsforholdene ogsaa uden for de praktiske Specialisters Særomraader. Naturligvis er det uhyre vigtigt, at ogsaa de praktiske Specialister kommer til at medvirke, inden noget Forslag opnaar ubetinget Tilslutning, ligesom deres Initiativ er særlig værdifuldt overalt, hvor de kritisk og fordomsfrit søger at forbedre de traditionelle Metoder. Hele Sygekassedirektørens meget udførlige Gentagelse af de velkendte Argumenter for den gældende Ordnings Fortræffelighed forekommer mig derimod for Størstedelen overflødig over for Nationaløkonomisk Tidsskrifts Læsere. Paa den anden Side kunde jeg maaske (ligesom i mine mere populære og beskrivende mundtlige og skriftlige¹⁾ Fremstil-

¹⁾ M. H. t. Omtalen her af Sygekassernes velkendte Fortræffeligheder se f. Eks. S. 24, Stk. 3 i min Danmarks Sociallovgivning i Hovedtræk, 1923, Socialt Tidsskrift 1930, S. 203, 5. Stk. og S. 207, 4. Stk. samt 1940, S. 272, 3. Stk., 273 n. og 278, 2. Stk. (hvor Sygekassedirektøren vil se, at de Idéer, jeg nu fremdrager, ikke blot beror paa Begejstring for Moderetninger fra

linger) have sagt lidt mere herom for ikke at friste et aandsbevægeligt Mindretal til Letsindigheder og for ikke selv med Urette at blive opfattet som helt naiv Reformmager. Men jeg syntes, der trængtes mere til vækkende Kritik og Diskussion end til fortsat Festskriftvirksomhed, ikke mindst paa de kun 2—3 Sider, som direkte og udelukkende omhandler Sygeforsikringen. At noget af den Stemning, der er knyttet til de nye Forslag om »Social Sikkerhed« og offentlig Sundhedspolitik er fulgt med, haaber jeg kan tilgives, ligesom forhaabentlig Forsømmelsen af ogsaa ved denne Lejlighed at gentage en fortjent Ros over for Sygekassebevægelsens hidtidige Bedrifter.

Med Hensyn til Enkelthederne bemærkes:

ad 1. De fleste af mine Argumenter for at lade Sygeforsikringen omfatte hele Befolkningen findes i Afsnit 1 (specielt S. 212, 2. og 3. Stk.), der behandler alle Forsikringsgrene under ét. Sygekassedirektørens Polemik (i hans Punkt 1 a—c) mod visse Sætninger i dette Stykke staar, som om dette udelukkende drejede sig om Sygekasserne og virker derfor noget misvisende.

ad 1 a. Problemet maa vel siges at være, ikke hvor mange der faktisk flyttes ud og ind af Forsikringen for ubemidlede, men hvor mange der *skulde* flytte efter de Svingninger i Indtægtsforholdene, som Landets almindelige Statistik udviser. — Og med Hensyn til dem, der erklæres bemidlede, er Spørgsmaalet ikke om juridisk Ret til at komme i Fortsættelseskasserne (m. H. t. disses »Præsens« i min Bevidsthed, jfr. Noten foran), men om hvor stor en Del, som faktisk gaar over i disse.

Medens den danske Sygeforsikring har den Fordel, at den fra gammel Tid tager ogsaa andre end Arbejderne med, er det unægtelig en stor Svaghed set fra Socialforsikringens almindelige og i andre Lande anerkendte Synspunkter, at ikke alle Arbejdere er med. Med den faktiske *Spredning* med Hensyn til Fagenes og de enkelte Arbejders Løn- og Beskæftigelsesforhold maa en ikke ubetydelig Del af samtlige Arbejdere komme over Grænsen: Gennemsnitsindtægten for faglærte med fuld Beskæftigelse — ogsaa naar der regnes med Børnetillæg.

Reglen om undtagelsesvis Medtagen »naar der foreligger særlige Omstændigheder« kan ikke kaldes »ganske koncise«. I hvilket Omfang flere end de 4—5000 om Aaret, til hvem Direktoratet i Henhold til disse Bestemmelser giver Dispensation, slipper ind uden fuldt ud at opfylde den mere koncise Del af Bestemmelserne, er sikkert vanskeligt at gætte. — Spørgsmaalet er da, om man skal glæde sig over, at en uheldig Bestemmelse overholdes daarligt.

ad 1 b. Det forekommer enklere, frem for som Sygekassedirektøren nu foreslaar: at aftrappe Tilskudet opadtil, saa Bemidlethedsgrænsen udjævnes, at tage alle med i Syge- og Sundhedsordningerne, enten man nu vil bevare Forsikringspræmier eller ej, og saa at foretage de fornødne smaa Korrekationer gennem Beskatningen.

Udlandet; min Tilslutning til disse beror tværtimod delvis paa, at de stemmer med forud kendte danske Fremskridtstanker). Bredere Beskrivelser af den danske Sygeforsikring og dens Fortrin findes i mine Fremstillinger til Brug for Udlandet.

ad 1 c. Naar jeg i det indledende Afsnit (midt paa S. 212), der som nævnt handler om alle Forsikrings- og Forsørgelsesgrene, taler om Situationer, hvor de bedrestillede, udelukkede Personer »er ved at blive et Mindretal«, og hvor det derfor er praktisk at tage alle (d. v. s. den sidste Rest) med, tænker jeg naturligvis paa Mindretal langt under 49 pCt. Konstruktionen om en »lapsus« fra min Side med Hensyn til den med Rette berømte og ofte fremhævede store Deltagelse i den danske Sygeforsikring svæver derfor i Luften. At den ikke-forsikrede Rest faktisk er saa lille, burde hellere have opfordret Sygekassedirektøren til at komme ind paa Realiteten. Smaaafskydninger i de allersidste Aar vedrører heller ikke det virkelige Problem m. H. t. Mindretallets relative Lidenhed.

Hele Spørgsmaalet om Muligheden for radikale Ændringer af Lægeordningen kan man ikke saa let skyde fra sig. Lægernes Magtstilling under den gældende Lovgivning kan jo ikke være afgørende for fremtidig Lovgivning. Lægerne er uddannede og for en meget stor Del direkte og indirekte lønnede af det Offentlige, og deres hele Arbejde har for stor Del et offentligt Formaal. Da Arbejds-, Indtægts- og Pensionsforhold desuden i stor Udstrækning er utilfredsstillende for Lægerne selv, ligger det nær at forsøge, om man ikke kunde naa Forbedringer ved en Organisation overvejende som offentlig Tjeneste i Lighed f. Eks. med Undervisningsvæsenet.

At tale om, at en Medtagelse af de bemidlede vilde faa Lægerne til at kræve højere Takster for de ubemidlede, har ingen Mening, naar man samtidig maa foretage Regulering af Takster, Tilskud, Medlemsbidrag og Skatter — og eventuelt mere vidtgaaende Ændringer, saafremt Forsikringen ophæves, og saafremt Lægegerningen helt gøres til offentlig Tjeneste. Noget tilsvarende gælder med Hensyn til Sygehusudgifterne.

ad 1 d. Bemærkningerne om Udelukkelsen paa Grund af Helbred viser, hvor svært selv en praktisk Specialist kan have ved at forstaa den afgørende Forskel mellem frivillig, privat Forsikring og en tvungen, statsstøttet »Socialforsikring«. Daarlige Risikoer stilles i Socialforsikringen som Hovedregel lige med gode dels ud fra en Solidaritetsbetragtning, og dels fordi Statstilskudet fortrinsvis tilregnes de daarlige. Hertil kommer, at »kronisk syge«, naar de ikke er alt for daarlige, kan komme med i den danske Sygeforsikring, som da faar et ekstra Tilskud. Det vilde ikke koste en Øre for nogen som helst ogsaa at tage de allerdaarligste med inden for den almindelige Syge- og Invalidforsikring i Stedet for at give dem Hjælp efter Loven om offentlig Forsorg, saafremt man samtidig foretog en lille Overflytning af Midler mellem de offentlige Kasser, det vil sige gav Sygekasserne lidt mere, idet hele Fordelingen mellem Stat og Kommune er saa omfattende og saa irrational, at en gennemført Ompostering i denne Anledning vilde være komisk. Iøvrigt synes jeg ikke, det er svært at forstaa, at en formentlig noget omstændelig Særbehandling for et lille Mindretal paa Grund af deres Svagelighed er langt mindre behagelig end Behandling ved en offentlig Administration, der ligesom f. Eks. de fleste Former for Undervisning er fælles for hele Befolkningen. At anlægge forsikringsmæssige Synspunkter over for Invalidforsikringen, til Trods for at hele Risikoen ved Variation i Indtægter og Udgifter falder paa Staten, forekommer mig at være at tage politisk Bluff og tomme Ceremonier alt for højtideligt.

ad 2. Vil man i størst mulig Udstrækning give Landets Syge- og Sundhedsforsorg en forebyggende og sundhedsfremmende Karakter, synes meget at tale for en nær Tilknytning mellem offentlig Sundhedspleje og daglig Lægegerning samt større Enhed inden for hele Syge- og Sundhedsområdet. Skal man opnaa den nødvendige baade lægelige og over for de praktiske lokale Spørgsmaal betydningsfulde folkelig-politiske Sagkundskab og Initiativ, synes jeg, meget taler baade for en øget statslig og kommunal Medvirken.

Forslaget om en aarlig Helbredskontrol for hele Befolkningen har jeg ikke omtalt og savner Sagkundskab til at bedømme. Men der er jo ogsaa mange andre sundhedsfremmende Opgaver: med Hensyn til Børnene, de svangre, de store Folkesygdomme, som nu har hver sin Landsforening, Tandpleje, Bolig og anden Hygiejne, Erhvervssygdomme m. m. m.; Omraader, hvor en kraftig Medvirken ogsaa fra de praktiserende Læger og de offentlige Kasser (incl. Sygekasserne) er af Betydning. At Sygekasserne allerede har udrettet meget for Befolkningens Sundhed og har Muligheder for at komme til at udrette endnu mere, ved vi jo alle. Men den Pietet og Taknemmelighed, man føler i den Anledning, skulde jo meget nødig hindre, at man for Alvor overvejer alle Muligheder for at naa yderligere frem ved at inddrage andre og i nogle Retninger mere egnede Kræfter samt ved at tilpasse de nedarvede Former til de nye Krav.

Jeg er naturligvis enig i, at der har været Fordele ved, at Dagpengene har spillet en relativ mindre Rolle her i Landet; og Direktøren er enig med mig i, at det »i og for sig« vilde være ønskeligt, at Dagpengenes Minimum forhøjes. Dette vil stemme med Sygekassehjælpens Placering i hele vort sociale Sikringssystem og de store Behov for anden og ringere Hjælp, som nu faktisk er til Stede paa Grund af Dagpengenes Utilstrækkelighed. Lovens Maksimalsats har jo næsten kun juridisk Interesse.

At Tillægspræmierne for Dagpenge af forskellig Højde virkelig skulde svare til en Forskel i Risiko, har man Lov at tvivle paa. Hvis, som i »min« Sygekasse, en jævn Stigning i Tillægsbidraget fra 50 Øre pr. Maaned for den første Krone Dagpenge, man sikrer sig, op til 1 Kr. pr. Maaned for den 6. og sidste Krone i Dagpenge, man kan sikre sig, virkelig skulde svare til en Forskel i Risikoen, maatte det bero paa, at det kun er lykkedes at faa de mest svagelige eller mest krævende Medlemmer til at sikre sig Dagpenge, som virkelig kan hjælpe til Livets Opretholdelse. Satte man Præmien for den højeste Dagpengeklasse dobbelt saa højt som nu, vilde »Risikoen« (for de faa resterende forsikrede) maaske stige omtrent tilsvarende. Fænomenet minder noget om Virksomheder, der sætter Prisen op i daarlige Tider paa Grund af de høje Gennemsnitsomkostninger ved daarlig Kapacitetsudnyttelse.

ad 3. Nogen særlig Sensation kan jeg ikke se, der er i, at jeg i nær Tilknytning til Referatet af nyere udenlandske og ældre danske Forslag og de dertil knyttede Argumenter kommer til, at en offentlig Syge- og Sundhedspleje synes at være den mest effektive Løsning. En endelig Afgørelse maa naturligvis bl. a. bero paa, hvad de praktiske Specialister her i Landet siger ogsaa om Tempoet for eventuelle Omdannelser.

En Gennemførelse af Gratisprincippet som Hovedregel behøver ikke at udelukke, at Folk selv betaler helt eller delvis for unødvendig Medicin, eller

at der indføres Straffesatser for Tilkaldelse af Læge i visse Tilfælde. Fordi Sikringen ved Sygdom er gratis, kan den godt være begrænset. Reformeres Lægeforholdene, tør man vel vente Nedgang i Medicinudgiften. — De Vanskeligheder ved Skatteforhøjelser, som jeg har omtalt i Artiklen, angaar ikke i særlig Grad Reformer med Hensyn til Syge- og Sundhedsforsorg, hvor Udgiften paa én Konto for stor Del vil spares paa andre, specielt paa Kontoen for Lov om offentlig Forsorg.

Selv om det er rigtigt, at offentlig Administration i adskillige Retninger er dyrere end Kassernes nuværende, opvejes dette formentlig rigeligt, ved at en særskilt Præmieopkrævning kan spares, ligesom hele Kontrollen med Forsikringspligtens Opfyldelse, Straffeforanstaltninger, Særbehandling af Restancer, Kontingenthjælp o. s. v., naar alle bliver fødte aktive Medlemmer af Landets Sygeforsikring eller Forsorg. Lægerne skulde det nok — efter nogle Overgangsvanskeligheder — være muligt for Lovgivningsmagten at gøre tilfredse og ivrige i Tjenesten ligesom andre Embedsmænd med gode og sikre Levevilkaar og interessant Beskæftigelse. Iøvrigt er der kun en Gradsforskel mellem statsreguleret Tvangsforsikring og offentlig Administration. Det vil muligvis være praktisk at begynde en Reorganisation i de store Byer med flere Sygekasser, hvor Kasserne hverken synes at være billigt administreret eller egentlig demokratiske. Paa Landet kan man maaske længe endnu klare sig med en Udvikling inden for de gode, gamle Former.

Til Direktør Borbergs Henstilling til mig om at lade foretage en »Gallupundersøgelse« om Befolkningens Syn paa Sygekasser, offentlige Kontorer, Glæden ved at betale Forsikringspræmier frem for Skatter og andre »imponderabilia« skal jeg til Slut bemærke, at denne Undersøgelsesform ikke mindst har fundet Anvendelse som Kontrolmetode for Reklamen. Det vil sige, at man faar at vide, om Folk virkelig handler og taler, som man har søgt at faa dem til, altsaa i det foreliggende Tilfælde, om »Sygekassefolkets« takket være Direktørens Møder og anden Oplysning har de gode, gamle, danske Sygekasseteorier tilstrækkelig præsent. — Konstatering af Misforstaaelser saasom Sammenblanding af tvungen Socialforsikring og egentlig Forsikring eller af retmæssige offentlige Ydelser og gammeldags Fattighjælp kan naturligvis være vejledende for den folkeoplysende Virksomhed. — Men vil man ikke lade sig nøje med at konstatere Ekkovirkninger, maa Undersøgelsen gaa dybere. Det gælder da om at finde de endnu ikke bevidste Mangler ved gældende Ordninger og Muligheder for Forbedringer af disse og at faa Svar, der saa vidt muligt er upaavirkede af venlig eller kritisk Agitation. De sociale Institutioner har ved Udarbejdelsen af deres aarlige Beretninger en i alt for ringe Grad benyttet Mulighed for ved skiftende Specialundersøgelser at studere Lovenes Virkninger, saaledes som disse giver sig Udslag ved objektive Symptomer og i mindre Grad ved udtalte Meninger.

F. Zeuthen.

BOGANMELDELSER

INDUSTRIENS HISTORIE I DANMARK. Udg. af Axel Nielsen. III. Axel Nielsen: Tiden 1820—1870. I Komm. hos G. E. C. Gad. Kbh. 1944. 1. Halvbind. Industriens Forhold i Almindelighed. 419 S. 2. Halvbind. Enkelte Industrier. 277 S.

Med dette tredje bind er det stort anlagte værk om dansk industris historie naaet ind i en periode, hvori en moderne fabriksindustri, til forskel fra fortidens manufakturer, begynder at træde frem ogsaa hos os. Det er den periode, hvor dampmaskinen efterhaanden vinder indpas, og hvor i det hele moderne teknik og moderne forretningsorganisation begynder at gøre sig gældende. Og hvilket kriterium man end anvender for at skelne mellem haandværk og industri, bedriftens størrelse, den større eller mindre mekanisering eller afsætning paa bestilling til en begrænset kundedreds kontra lagring og afsætning paa et videre og ubestemt marked (det sidste kriterium er vel nærmest overbetonet af Vilhelm Marstrand i indledningen til »Danmarks industrielle Udvikling«), vil det ikke kunne nægtes, at Danmark i dette tidsrum fik en virkelig industri.

Trangen til at faa denne begyndende industrielle udvikling belyst i sammenhæng er ogsaa stærk hos dem, der uden at kunne fordybe sig i de mange specialværker om enkelte bedrifter, enkelte industrier eller særlige sider ved industrien interesserer sig for vort erhvervsliv i det nittende aarhundrede. Hvad de almindelige historiske værker har at sige om vor industri i dette tidsrum, er nemlig yderst magert. Selv en økonomisk historiker som Rubin har i »Frederik VI's Tid« kun yderst lidt om industriens forhold i 1820'erne og 30'erne. Og de følgende aartier har historien endnu mindre taget sig af, mens skildringen af haandværkets forhold før og efter næringsloven indtager en ret bred plads i de fleste historiske fremstillinger.

Med alt dette for øje kan man sige, at den nu foreliggende skildring af disse 50 aars industrielle historie ved en saa grundigt arbejdende videnskabsmand som professor Axel Nielsen vil være mange kærkommen. Det er naturligt, at fremstillingen i forhold til tidsrummets længde er langt mere indgaaende end i de to foregaaende bind, der omfatter et par aarhundreder. Dette bind er blevet over halvanden gang saa stort som de to foregaaende tilsammen. Det er vel af denne rent praktiske grund, at forfatteren har delt det i to halvbind.

At forfatteren af dette bind er blevet økonomisk historiker via socialøkonomien, medens forfatterne af de to tidligere bind var yngre faghistorikere, kunde maaske ventes at have nogen indflydelse paa behandlingsmaaden. Socialøkonomen vil jo snarere stille spørgsmaal til det forhaanden-

værende stof ud fra økonomiske tankegange og kategorier. I det store og hele har dog forfatteren af dette bind fortsat med at inddele og behandle sit materiale efter rent historiske synspunkter. Ganske vist mærker man, især i den indledende fremstilling af den økonomiske baggrund, prof. Axel Nielsens fortrolighed med penge- og bankforholdenes økonomi. Og der er et særligt kapitel om industriens kapitalforhold. Men som helhed fremtræder ogsaa dette bind som en historikers værk. Og ligesom de tidligere bind har det især fortjeneste af at have fremdraget et meget stort hidtil uudnyttet stof fra centraladministrationens arkiver. Derimod synes der mindre at være øst af lokalt arkivstof. Den samtidige litteratur er i høj grad opsporet og benyttet, den senere fremkomne speciallitteratur i mindre grad.

Inden de enkelte dele af bogen omtales, skal anmelderen give plads for et par hovedindtryk, som har paatrængt sig ham efter en grundig gennemlæsning. Ligesom det var tilfældet med de to tidligere bind, handler ogsaa dette i meget høj grad om staten og industrien. Det længste kapitel i første halvbind drejer sig om toldpolitik, og ogsaa i andet halvbind om de enkelte industrier er der megen toldhistorie. Lægges hertil kapitler om bevillingssystemet og om statens støtte til industrien, den grundige omtale af statsfabrikkerne i Usserød og Frederiksværk m. m., kan det vist siges, at man paa de fleste af bogens sider støder paa konstellationen stat og industri. Den stadige pegen paa staten er her mindre naturlig end i de tidligere bind. Hermed hænger ogsaa et andet hovedindtryk sammen: at man ved afslutningen af læsningen af bogen kan synes, at man har faaet meget at vide om industrien under den sidste del af enevælden, da staten endnu greb saa stærkt ind i erhvervslivet, medens man kun har et svagt billede af dansk industri i 50'erne og 60'erne, da den dog maa have været nok saa udviklet.

Det første og største halvbind behandler industriens forhold i almindelighed. Det indledes med det før omtalte kapitel om den økonomiske baggrund, hvor foruden bank- og pengeforhold især lønforhold, men ogsaa befolkningsforhold og andet omtales. Blandt de senere kapitler belyser flere som nævnt statens forhold til industrien, saaledes kapitel II om bevillingssystemet, kapitel VII om statens støtte til industrien, hvor man faar et indblik i fabrikdirektørens virksomhed og følger det saakaldte Industri- og kommercefond i dets ikke altid vellykkede bestræbelser for at fremme dansk industri, til det opløses 1837, og kapitel XI om toldpolitikken. Ogsaa i kap. IV om arbejdsløse og hjælpen til dem, væsentlig en skildring af fattigvæsenets industrielle foretagsomhed, er det det offentlige og industrien, det drejer sig om. Et par af kapitlerne, nemlig kap. III om lavene i opløsning og kap. X om kampen om næringsfriheden vedrører fuldt saa meget haandværkets som industriens forhold. I nær sammenhæng hermed staar ogsaa kap. V om vandrende svende. En anden række kapitler handler derimod om den egentlige industris indre forhold, nemlig kapitel VI om arbejdsforhold inden for industrien, d. v. s. særlig kvinde- og børnearbejdet, kap. VIII om industriens kapitalforhold, kapitel IX om aktieselskaber, hvor der gives en skildring af fyrernes for tidlig fødte industrielle aktieselskabsbevægelse eller -mani, kap. XII om fabrikation og anvendelse af maskiner, særlig dampmaskiner, og kap. XIII om industriens brændselsproblem.

Trods de talrige, fra mange sider samlede oplysninger, som disse kapitler giver, forekommer det mig dog, at der paa visse punkter mangler noget, hvad enten det kunde være bragt ind under de foreliggende kapitelovertskrifter eller vilde have krævet et kapitel for sig. I kapitlet om industriens kapitalforhold tales der væsentlig kun om det rent negative, industriens vanskelighed ved at faa laan. Derimod berøres ikke den kapitalkoncentration, som i visse tilfælde havde fundet sted. Det mest fremtrædende eksempel er vel Jacob Holm og Sønner. Dette firma nævnes spredtvis i første halvbind og omtales noget mere under olieindustrien i andet halvbind, men dets vidtspændende industrielle virksomhed og den bagved liggende kapitalstyrke omtales ingensteds. Ifølge Rawert (Kongeriget Danmarks industrielle forhold s. 700) drev dette firma i 1847 ikke mindre end 14 forskellige industrielle bedrifter, nemlig to oliemøller, et sæbesyderi, en sejldugsfabrik, en stivelsefabrik, fire skibsværfter, et eddikebryggeri, en limfabrik, et trankogeri, en reberbane og et lysestøberi, og det beskæftigede i dette aar fra 571 til 786 mennesker. Det drejer sig her kun i mindre grad om, hvad man har kaldt industriel integration, men derimod om koncentration af kapital og arbejdskraft. Der kunde ogsaa nævnes andre eksempler paa mangesidigt initiativ og en vis kapitalkoncentration (Holmblad, Joseph Owen m. fl.).

Et andet emne, som man, skønt der findes spredte bidrag til dets belysning, kunde have ønsket behandlet mere udførligt og i sammenhæng, er industriens lokalisering. Der sker jo netop i dette tidsrum en væsentlig forandring paa dette omraade. Hvad der i ældre tid med nogen ret kunde kaldes industri, var jo dels bundet til vandløb som f. Eks. Mølleaaen, dels lokaliseret i privilegerede havnebyer, fortrinsvis København. Men i tiden efter 1820 sker der under indflydelse af dampmaskinen og af andre grunde en udflytning og spredning af dansk industri, som det vilde være interessant at faa et overblik over. Det er jo f. eks. klart, hvordan jernstøberier og maskinfabrikker paa grund af den stigende efterspørgsel efter maskiner fra København trænger ud først til de større og derefter til de mindre provinsbyer. Noget af dette kommer frem ved behandling af enkelte industrier her i bogen, men problemet som saadant omtales ikke.

Medens det første halvbind sigter paa at give en række oversigter over industriens almindelige forhold, behandler andet halvbind enkelte industrier. Et ganske kort indledningskapitel giver efter fabriklisterne 1831—32 en oversigt over produktionen i en række vigtige industrier. Men af de her nævnte 8 industrier behandles i det følgende kun de fire. Garverier og tobaksfabrikker er skudt ud, fordi de i hvert fald i største delen af den heromhandlede periode i teknisk henseende dreves haandværksmæssigt. Forfatteren holder sig altsaa her med hensyn til adskillelsen af industri og haandværk til mekaniseringens kriterium. Mere betænkeligt er det, naar ogsaa sukkerraffinaderierne er udeladt under henvisning til, at der fra anden side er en skildring af sukkerindustrien under udarbejdelse. Denne henvisning stiller jo ikke savnet hos de læsere, der i nærværende værk i henhold til titlen søger en almindelig oversigt over hele den danske industris udvikling. Af de 8 industrier er endvidere jernstøberier allerede behandlet i det foregaaende halvbind i kapitlet om fabrikation og anvendelse af maskiner. Til gengæld er der i dette halvbind skildret en del industrier, som ikke nævnes i oversigten fra fabriklisterne.

Ser man da paa de virkelig behandlede industrier, jernindustrien i første halvbind og i andet halvbind tekstilindustrien, olieindustrien, kunstgødningsindustrien, tegl- og kalkværksindustrien, glasindustrien, kobberværkerne og papirindustrien, kan der spørges, om hver af disse industrier nogenlunde har faaet den plads, som tilkommer den i helheden. I et værk som dette kan man ikke vente, at det biografiske stof og beskrivelse af enkeltvirksomheder kan indtage en saadan plads som f. Eks. i Ludvig Schrøders »Danmarks Hjælpekilder og Næringsveje« eller i Nyrops monografier. Men det var ønskeligt, at de ledende foretagender var fremhævet, og at de enkelte industriers betydning og fremstillingens omfang stort set svarede til hinanden.

I saa henseende forekommer det mig, at jernindustrien, d. v. s. jernstøberier og maskinfabrikker, er noget stedmoderligt behandlet. De ti sider om jernstøberi og maskinindustri i første halvbinds kap. XII, hvortil ganske vist kommer adskilligt af stoffet i den følgende fremstilling af dampmaskinernes anvendelse i industrien og en hel del oplysninger andetsteds i bogen, svarer aldeles ikke til den rolle, som jernindustrien i løbet af denne periode kommer til at spille som industriernes industri. Man kan paa dette punkt ikke lade være at sammenligne med det andet værk om dansk industris udvikling, som i disse aar har set lyset, »Danmarks industrielle Udvikling«, redigeret af Eugen Wolfson. Denne hovedsagelig af ingeniører skrevne bog kan i grundighed og videnskabelig gehalt langt fra maale sig med Axel Nielsens værk, og pladsens fordeling til de forskellige industrier svarer ikke til deres betydning; saaledes faar tekstilindustrien kun 7 af bogens over 400 sider og behandles i kapitlet »Kemiske og beslægtede industrier« (!). Men for jern- og metalindustriens vedkommende vilde jeg dog, netop for perioden 1820—70, foretrække Aage Hannovers vel dokumenterede og afrundede fremstilling for Axel Nielsens. Hos Hannover kommer de ledende og banebrydende foretagender til deres ret, medens Axel Nielsen nok giver nogle af disse en passende omtale, men forbigaar eller kun strejfer andre. Et firma som Baumgarten & Burmeister, siden Burmeister & Wain, nævnes kun lige nogle gange, og det i dets første tid. Det var dog allerede i treserne vort største industrielle etablissement, der ved Baumgartens fratræden i 1861 beskæftigede ca. 500 arbejdere, og det var førende i skibsbygningen, en industri, som iøvrigt slet ikke omtales i bogen.

At tekstilindustrien behandles udførligt i andet halvbinds største kapitel, kan være i sin orden, selv om den ikke længere har den forgrundsstilling som i manufakturernes tid. Der gives mange oplysninger om denne industris raastofproblemer, dens produktion og den konkurrencekamp, der, navnlig for klædeindustriens vedkommende, førtes mellem kongeriget og hertugdømmerne. En del af kapitlet er helliget tekstilindustriens hjælpefag, navnlig valkning og farvning; men det er især klædefabrikkerne, der i denne periode for kongerigets vedkommende har en tendens til at flyttes ud paa landet, som omtales. Bomuldsindustrien og linnedindustrien gøres der mindre ud af. Af bomuldsvæverier omtales kun et par mislykkede foretagender fra periodens begyndelse nærmere; det kunde haft sin interesse at høre noget om, hvordan det nye maskineri, som var opfundet i England, trængte ind her. Efter Rawert (s. 515) synes i slutningen af fyrrerne L. Salomonsens bomuldsvæveri i København (ogsaa omtalt i Bergsøes

Statistik II. s. 365), der beskæftigede 150 arbejdere og havde 60 maskinvæve foruden andre moderne maskiner, at have været førende.

Som allerede nævnt er en række andre industrier beskrevet i andet halvbind. I nogle tilfælde faar enkelte foretagender, som f. eks. Holmegaards glasværk og de Drewsen'ske papirfabrikker en næsten monografisk omtale. Naar glasindustrien behandles saa forholdsvis udførligt, kunde der maaske ogsaa have været grund til at gøre lidt mere ud af porcellænsindustrien; ganske vist omtales den kongelige porcellænsfabrik spredtvis i første halvbind, men væsentlig kun med henblik paa dens statstilskud og ikke nær saa meget som de to andre statsforetagender, klædefabrikken i Usserød og Frederiksværk. Og udvidelsen af porcellænstilvirkningen ved oprettelsen af Bing & Grøndahls fabrik i 1853 berøres ikke. Maaske der ogsaa kunde have været grund til at nævne en nyopdukkende industri som tændstikfabrikationen; Rohmells og Schürers friktionssvovlstikkefabrik, der efter Bergsøe i 1844 beskæftigede 70 arbejdere, synes her at have været banebrydende. Men det er naturligvis en skønssag, hvor langt man skal gaa i at medtage enkelte industrier eller foretagender.

Skønt det saaledes efter anmelderens skøn ikke helt er lykkedes professor Axel Nielsen at skifte sol og vind lige, er det et fortjenstfuldt arbejde, han har udført ved at fremdrage meget nyt stof og sammenstille det allerede kendte til et helhedsbillede, i hvilket man kan savne et og andet, men som dog her kan siges at foreligge for første gang. Det afsluttende bind vil forhaabentlig med samme paalidelighed skildre vor tids industri, og man maa tillige se hen til, at det vil bringe et alfabetisk register, der gør det lettere at orientere sig i hele værket.

Even Marstrand.

Anders Hansen: LIVSFORSIKRINGSVIRKSOMHED. Udgivet af Forsikringsforeningen. København 1945. 376 Sider.

Direktør, cand. mag. Anders Hansen, der i 1917 overtog Undervisningen i Livsforsikring i Forsikringsskolens Livsforsikringsklasser efter Dr. polit. Jens Pedersen, har med denne Bog, der bærer Undertitlen »En elementær Fremstilling til Brug for Forsikringsskolens Undervisning«, givet sine Elever en ny Lærebog til Afløsning af Jens Pedersens.

Som Lærebog synes den foreliggende Fremstilling i det store og hele velegnet. Gennem en underholdende historisk Oversigt føres Læseren paa en behagelig Maade ind i Livsforsikringsverdenen, hvis ydre Rammer derefter skildres i et Par Kapitler om Tilsynslovgivning og Vedtægter, inden Forf. gaar over til Gennemgangen af Forsikringsformer, Beregningsgrundlag, Præmieberegning og Præmiereserve samt Reglerne for Genkøb og Fripolice og Overskudsfordeling, der maa betragtes som Bogens Hovedafsnit. Der afsluttes med en Redegørelse for Akquisitionen, Begæringen, Policen, Forsikringsbetingelser samt Afgang og Genforsikring. Man undrer sig lejlighedsvis over Rækkefølgen. Er det ikke lidt bagvendt at fordybe sig i Tilsynslovgivning og Vedtægter, før Eleverne har stiftet Bekendtskab med Livsforsikringens Principper? Og hist og her er Fremstillingen unødig elementær. Et Eksempel: »Man skelner mellem et Selskabs ordinære Generalforsamling og ekstraordinære Generalforsamlinger; disse sidste afhol-

des, saafremt der i Tidsrummet mellem to ordinære Generalforsamlinger skal træffes Afgørelser, som ikke kan udsættes til den næste ordinære Generalforsamling«. Men som Helhed har Forf. et fast Greb om Stoffet, der røber den erfarne Pædagog.

Direkte utilfredsstillende er kun et enkelt Kapitel, desværre et af de vigtigste, nemlig Redegørelsen for de forskellige Forsikringsformer. Det er jo ingen Hemmelighed, at en stor Del af den livsforsikrede Befolkning er forsikret paa en Maade, der ikke svarer til dens velforstaaede Behov, dels fordi Publikum ikke har Øje for Betydningen af en rationel Dækning af Behovet, dels fordi Agenterne ikke har lært at analysere dette Behov, og dels fordi Selskaberne ved en uheldig Præmie- og Provisionspolitik bidrager til at lede Nytegningen ind paa et galt Spor. En Lærebog i Livsforsikring burde derfor betragte det som en af sine Opgaver at trække Udviklingen i den rigtige Retning med Vægt paa Livsforsikringsmomentet i Stedet for paa Opsparingsmomentet. Forf. viser liden Forstaaelse for denne Side af Sagen. Saaledes anfører han, at den livsvarige Livsforsikring fortrinsvis egner sig for saadanne Personer, der (f. Eks. ved Pension eller Formue) har Sikkerhed for at være i Besiddelse af tilstrækkelige Midler, saa længe de selv lever, men som vil sikre andre, overfor hvem de har Forsørgerpligt, at der er en Kapital til Raadighed for disse ved Forsørgerens Død«. At karakterisere den livsvarige Forsikring som de formuendes specielle Forsikringsform, er næppe videre velbetænkt. Hvis den paagældende har en Formue, der er tilstrækkeligt Eksistensgrundlag for hans Familie plus ham selv, hvorfor skulde han da i særlig Grad være interesseret i Fremskaffelsen af en Kapitalforøgelse for Familien, eftersom hans Død dog medfører, at han ikke selv skal tære med paa Kapitalen? Forf. burde i Stedet have peget paa det paradoksale i, at den livsvarige Livsforsikring tilfredsstiller et kortsigtet Behov; den tegnes ikke af Hensyn til en Arvingekø, hvis Sammensætning og Pengebehov om 30 eller 40 Aar man vanskeligt kan have nogen fornuftig Forestilling om, men for ved Hjælp af den mindst mulige Præmie at sikre den størst mulige Udbetaling i Tilfælde af, at Forsørgeren afgaar ved Døden i en nærmere Fremtid. Den livsvarige Forsikring tegnes ogsaa for at opnaa en højere Forsikringssum, end den samme Præmie vil give ved en Forsikring med Udbetaling.

Det er fejlagtigt, naar Forf. om denne sidste skriver, at den foruden en tidlig Udbetaling i en Aarrække byder de paarørende »ganske samme Betryggelse« som den livsvarige Forsikring. I Praksis ligger det saadan, at en 30-aarig Mand for 100 Kr. at betale aarlig i 35 Aar kan faa enten 5249 Kr. udbetalt ved Død eller 4502 Kr. udbetalt senest ved det fyldte 65. Aar. Den livsvarige Forsikring giver saaledes en Forsikringssum, der er 747 Kr. højere, hvilket dog ikke er mere, end der indvindes i Rente ved at sætte de 4502 Kr. i Sparekassen i blot 4 Aar (til 4 pCt. p. a.), fra den Forsikrede er 65 Aar til han fylder 69. (Den gennemsnitlige Rest-Levetid for 30-aarige Mænd er 41,2 Aar). Sammenligningen viser, at den livsvarige Forsikring ikke skal ses ud fra en Langtidsbetragtning, men tegnes paa Grund af den øjeblikkelige Fordel. Naar dette Behov ikke dækkes af regulære Korttidsforsikringer (»ophørende Livsforsikring«), skyldes det bl. a., at Selskaberne holder disse oppe i en særlig høj Pris — i et konkret Tilfælde 1110 Kr. for en Forsikring, hvis Livsforsikringsydelse netto er

350 Kr. værd — som gør dem uegnet til andet end at være Betyrggelse for Kautiønister, hvor der optages Laan af kortere Varighed. Anders Hansen nøjes med at notere, at »skønt den Præmie, der skal erlægges for Korttidsforsikringer, er lav i Sammenligiing med Præmien for andre Kapitalforsikringsformer, udgør disse Forsikringer kun en ringe Del af Selskabernes samlede Bestand«. Denne Fremhævelse af de lave Præmier forekommer malplaceret. At de er lavere end de andre Præmier absolut set, er jo ligegyldigt i denne Forbindelse; i Forhold til, hvad der ydes for dem, er de høje, ogsaa i Relation til de andre Forsikringsformer.

Kommentarerne til Familieforsørgelsesforsikringen er fuldstændig intet-sigende, skønt den har Krav paa betydelig Interesse. Det kan tilføjes, at jeg aldrig har truffet en Forsikringsmand, der har været i Stand til at give en akseptabel Vejledning vedrørende Brug af denne Forsikringsform. Saa meget mere var en Udredning paa sin Plads i en Lærebog. Forøvrigt viser denne Forsikringsform klarere end nogen anden Selskabernes Ansvar for, at Opsparingen har taget Magten fra Livsforsikringen indenfor Branchen. Forsikringen er sammensat af en simpel Kapitalforsikring, en ophørende Livsforsikring og en Arverente, kombineret paa en saadan Maade, at den kunde fortjene Navn af Familieopsparingsforsikring, og den er lige uhensigtsmæssig, hvadenten Forsørgeren lever eller han dør. For en 30-aarig Mand medfører Ønsket om, at Arverenten skal løbe i 20 Aar, hvad der kan anses for meget passende, at den gængse Kombination automatisk fastlægger den simple Kapitalforsikring paa ligeledes tyve Aars Løbetid, saaledes at han binder sig til en kraftig Opsparing med Henblik paa Udbetaling ved det fyldte 50. Aar. Dette er det dominerende Træk i, hvad Selskaberne betegner som en Forsørgelsesforsikring. Jeg har andetsteds¹⁾ paa-vist, at man ved at erstatte den simple Kapitalforsikring med en livsbetinget Kapitalforsikring, ved at forskyde Vægten indenfor Kombinationens Elementer, samt ved at udvide Forsikringsperioden (og dermed Præmiebetalingstiden) fra 20 til 35 Aar, hvad der her kan gøres uden at forlænge Arverentens Løbetid, kan opnaa, at Forsikringsudbetalingerne efter Død kan henved fordobles, uden at forhøje den aarlige Præmieydelse. Erindrer man sig, at det ud fra et forsørgelsesmæssigt Synspunkt stadig gælder om at tilvejebringe den størst mulige Dødsfaldsudbetaling ved Hjælp af den mindst mulige Præmie pr. Aar, maa det beklages, at den fremførte Kritik ikke har sat sig Spor, hverken i Selskabernes Tariffer eller i Anders Hansens Fremstilling af Livsforsikringsvirksomheden.

En rationel Sammenligning af de forskellige Forsikringsformer, deres Fordele og Ulemper og hvad de betyder for den Forsikrede i Kroner og Øre, maa være Alfa og Omega i al Livsforsikringsundervisning, men paa dette Punkt giver Direktør Hansens Bog ingen Hjælp.

I det hele taget er det interessant at se den Tilbageholdenhed, hvormed Bogen tager paa de Problemer, der har været stærkest fremme i det sidste Aars Diskussion om Livsforsikringen. F. Eks. siges det vedrørende Tilbagekøbsværdierne (de Erstatninger, der udbetales ved Afgang før Forsikringsperiodens Udløb) saare forsigtigt, at »om selve Størrelsen af den Godtgørelse, der vil kunne ydes, og om den Maade, paa hvilken den kan be-

¹⁾ Bjørn Svensson: Livsforsikring, Nyt Nordisk Forlag 1944, Side 97—101 og 107—109.

regnes, har der været fremsat forskellige Anskuelser, og Meningerne er paa dette Punkt stadig delte. Den, der læser Forfatterens højtidelige Overvejelser frem og tilbage om de Omkostninger, som Selskaberne maa have Lov til at fradrage inden Erstatning udbetales ved førtidig Afgang, kommer til at smile ved Tanken om en ung Mand, der havde indbetalt 1040 Kr. paa en Forsikring, der blev hævet efter fem Aars Forløb; skønt Dødsrisikoen blev dækket alene med Renten af det indbetalte Beløb, fik han kun 80 Kr. tilbage. Resten, de 960 Kr., maa Selskabet aabenbart have beregnet sig til Dækning af nødvendige Omkostninger. Konkrete Eksempler af denne Art vilde have oplivet Læsningen af Anders Hansens Bog.

Hvad angaar Omfanget af den førtidige Afgang udtrykker Direktør Hansen sig lige saa diplomatisk. Fra hans Formulering er der langt til Dr. polit. Jens Pedersens djærve Indrømmelse af, at den frivillige Afgang af Livsforsikringer er forholdsvis større i Danmark end i de fleste andre Lande. Dog bringer Anders Hansens Bog Resultatet af en Undersøgelse, hvorefter 23,8 pCt. af større Livsforsikringer indenfor Statsanstaltens Bestand er afgaaet alene i de første otte Forsikringsaar. Om Afgangshyppigheden for Folkeforsikringer nævnes kort, at den ligger en Del højere. Det er imidlertid værd at være opmærksom paa, at mens der i Tiaaret 1931—40 ialt blev tegnet 1,8 Mill. Livsforsikringer, afgik der i Utide ialt 1,1 Mill. Forsikringer; det svarer til rundt 60 pCt. af Tilgangen. Da Fejlkilden ved at sammenligne et Tiaars Tilgang med samme Tiaars førtidige Afgang er ringe paa Grund af den hurtige Opsigelse, og da Afangsprocenten normalt vil blive et Minimumstal, fordi Afgangen strengt taget burde sammenholdes med en lidt ældre Periode's mindre Nytegning, vil det være berettiget af de nævnte Tal at drage den Slutning, at over Halvdelen af Livsforsikringsbranchens Kunder afgaar i Utide, hvorfor Behandlingen af dem har afgørende Betydning ved Vurderingen af Branchens Virksomhed.

Det er maaske for meget forlangt, at Forfatteren ligefrem skal tage Stilling til den rejste Kritik af Livsforsikringsvirksomheden, til de store Omkostninger, de høje Præmier, Agentsystemets Tomgang, den førtidige Afgang, Tilbagekøbsværdierne, de hemmeligholdte Prislister, Prisforskellen mellem Selskaberne, de uhensigtsmæssige Forsikringsformer, Livsforsikringsmomentets Tilsidesættelse for Opsparingen, Folkeforsikringernes Uge-Præmiesystem o. s. v., men det er en Fejl, at Problemernes Eksistens ikke bliver fremhævet overfor de vordende Forsikringsfolk. Det Indtryk, at Livsforsikringens Mænd vægrer sig ved at se de ubehagelige Kendsgerninger i Øjnene, bliver beklageligvis ikke afsvækket af Anders Hansens Bog.

Bjørn Svensson.

BOGANMELDELSER I NÆRVÆRENDE HEFTE

	Side
<i>Axel Nielsen: Industriens Historie i Danmark. III. Tiden 1820—1870</i>	
(Even Marstrand)	65
<i>Anders Hansen: Livsforsikringsvirksomhed</i> (Bjørn Svensson) ..	69

MODTAGEN LITTERATUR

Beretning fra Forsikringsraadet for Aaret 1943. II. Skadesforsikring. Kbhvn. 1945.

Christensen, Poul B.: Erhvervslivet og Offentligheden. Kbhvn. 1945.

Clausager, A.: Danmarks Økonomi under Krigen. Slagelse 1944.

Dam, Poul: Nordens Befolkning. Kalundborg 1945.

Haandværksraadets Aarbog 1944—45. Kbhvn. 1945.

Hansen, Max Kjær: Afsætningsøkonomi. Kbhvn. 1945.

Hoff, Trygve J. B.: Fred og fremtid. Liberokratiets vej. Oslo 1945.

Jensen, Svend: Formel Regnskabsanalyse. Kbhvn. 1945.

Mortensen, C. Ulrich: Vore Skatter (4. Udg.). Kbhvn. 1945.

Røgind, Sven: Lovgivning om Alkohol. Kbhvn. 1945.

Sammendrag af statistiske Oplysninger om Grønland. IV—V. Kbhvn. 1945.

Utredningar angående ekonomisk efterkrigsplanering. IX. Stockholm 1945.

Redaktionen Adresse: Ny Toldbodgade 49, København K.

Annonceekspedition: Gyldendalske Boghandels Annonce-Afd., Klareboderne 3, Tlf. 775.

Tidsskriftets Bogladepris: 12 Kr. pr. Aargang. Enkeltalg 3 Kr. pr. Hefte.

